

บทที่ ๓

วิเคราะห์การให้อภัยโทษในสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนา

การดำเนินชีวิตประจำวันของคนในสังคมไทยซึ่งส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ในสังคมส่วนหนึ่งเกิดจากการถือโทษโกรธเคืองอาฆาตกันจนถึงขนาดนำไปสู่การฟ้องร้องหรือทำร้ายกัน พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่ ใ้เว้นจากการเบียดเบียนกัน อภัยทานตามหลักพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทจัดว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญอันหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับการให้อภัยหรืออภัยหนึ่งคือทานนั่นเอง ทานจึงเป็นวิธีการที่สำคัญมากในการยกคุณภาพของจิตใจให้เป็นผู้ที่รู้จักเสียสละและแบ่งปันให้ผู้อื่นอภัยทานเป็นมหากุศลและเป็นการสะสมบุญที่ยิ่งใหญ่ พระมหากษัตริย์ผู้ครองประเทศไทยนอกจากการบำเพ็ญทศบารมีแล้ว ทรงปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นด้วยหลักทศพิธราชธรรมในอดีตเมื่อมีการลงโทษในทางการปกครองก็มักจะมีปรากฏเห็นเสมอๆว่ามีพระภิกษุผู้ใหญ่ในแต่ละยุคสมัยไปขอขมาขบถชีวิตนักโทษประหารให้ละเว้นการประหารเพื่อเป็นทาน ซึ่งกระบวนการนี้เรียกว่าการอภัยโทษ แทบทุกประเทศจะมีระบบการให้อภัยโทษโดยประมุขของประเทศนั้นในลักษณะให้ความเมตตากรุณาและให้โอกาสกลับตัวประพฤติตนเป็นคนดี ผู้ศึกษาจะได้ทำการวิเคราะห์ในมิติของพระพุทธศาสนากับการให้อภัยโทษในสังคมไทย ดังนี้

๓.๑ พระวินัยกับการอภัยโทษ

พระวินัยเป็นข้อบัญญัติที่เกิดขึ้นภายหลังจากการกระทำของภิกษุที่ทำแล้วก่อให้เกิดความเดือดร้อนและเป็นที่ตำหนิติเตียนของชาวบ้านที่พบเห็น มีข้อร้องเรียนถึงพระพุทธองค์ และพระพุทธองค์เห็นว่าจะเป็นการกระทบต่อการประพฤติพรหมจรรย์ จึงได้มีการบัญญัติพระวินัยขึ้นมาเพื่อมิให้ภิกษุกระทำเช่นนั้นอีก

๓.๑.๑ การบัญญัติพระวินัย

ภายหลัง พระสุทินได้ล่วงละเมิดศีลวัตรที่บรรพชิตควรบำเพ็ญ คือ ได้เสพสัทธรรมกับภรรยาเก่า เพราะเห็นใจมารดาและปรารถนาจะตอบแทนบุญคุณให้ท่านมีบุตรสืบวงศ์ตระกูลต่อไป

ได้ เมื่อภรรยาเก่าตั้งครรภ์ คำครหาเตือนได้แพร่สะพัดออกไป พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่อง จึงได้โปรดให้ประชุมสงฆ์สอบสวนพระสุทิน พระสุทินรับว่าจริงแต่มิได้รู้ว่าเป็นการล่วงละเมิดศีลวัตร เพียงทำไปตามคำขอร้องของมารดา พระพุทธเจ้าจึงโปรดให้บัญญัติสิกขาบทข้อแรกว่าพระภิกษุผู้บวชในพระธรรมวินัยนี้ หากล่วงละเมิดประพฤติดิพพรหมจรรย์ของบรรพชิตด้วยการเสพเมถุนแล้ว ต้องอาบัติปาราชิกขาดจากความเป็นพระภิกษุทันที ต้องพ่ายคือ พ้นจากการเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาและไม่อาจกลับเข้ามาอุปสมบทเป็นพระภิกษุได้อีกในชีวิตนี้^{*}

ภายหลังจากที่มีภิกษุประพฤดิเสียหยาเกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทเล็กน้อยต่างๆที่เป็นประเภทลหุกาบัติ (อาบัติเบา) อาทิเช่น นิสสัคคียปาจิตติย ปาฏิเทสนียะ ไว้ ยังไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทประเภทครุกาบัติ (อาบัติหนัก) อันได้แก่ปาราชิกและสังฆาติเสส พระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติปฐมปาราชิกบทที่ ๑ ห้ามภิกษุเสพเมถุน โดยปรารภเหตุการณ์มัวหมองในคณะสงฆ์อันเนื่องมาจากการที่พระสุทินเสพเมถุนกับอดีตรักรยาที่ปามหาวัน กรุงเวสาลี นับเป็นครั้งแรกที่ทรงบัญญัติสิกขาบทประเภทครุกาบัติ และทรงบัญญัติเรื่อยมาทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ไม่ดีงามเกี่ยวกับครุกาบัติขึ้นในคณะสงฆ์

ในการบัญญัติสิกขาบทแต่ละครั้ง มีขั้นตอนดังนี้ คือ หนึ่ง มีภิกษุประพฤดิไม่สมควรแก่สมณภาวะ ชาวบ้านตำหนิติเตียน สอง พระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์ ตรัสสอบสวนท่ามกลางสงฆ์ เมื่อภิกษุยอมรับสารภาพ ทรงชี้โทษแห่งการประพฤดิเช่นนั้น และตรัสบอกอานิสงฆ์แห่งความสำรวมระวัง แล้วจึงทรงบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุทำอย่างนั้นอีกต่อไป ซึ่งมีนัยยะดังเสนอไว้ในตารางที่ ๑

ตารางที่ ๑ อาบัติ ๗ ประการ จำแนกตามประเภทและการแก้ไข

ชื่ออาบัติ	ประเภทหนัก – เบา	ประเภทแก้ไขได้ – ไม่ได้
ปาราชิก	ครุกาบัติ (หนัก)	อเตกัจฉาบัติ (แก้ไขไม่ได้)
สังฆาติเสส	ครุกาบัติ (หนัก)	สเทกัจฉาบัติ (แก้ไขได้)
อุตถัจฉัย	ลหุกาบัติ (เบา)	สเทกัจฉาบัติ (แก้ไขได้)
ปาจิตติย	ลหุกาบัติ (เบา)	สเทกัจฉาบัติ (แก้ไขได้)

^{*} แม่ชีวิมุตติยา (สุภาพรรณ ณ บางช้าง), พระวินัยปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ดราฟแมนเพรส จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘.

ปาฏิเทสนียะ	ลหุกาบัติ (เบา)	สเทกัจฉาบัติ (แก้ไขได้)
ทุกกฏ	ลหุกาบัติ (เบา)	สเทกัจฉาบัติ (แก้ไขได้)
ทุพภาสิต	ลหุกาบัติ (เบา)	สเทกัจฉาบัติ (แก้ไขได้)

ในตอนปลายพุทธกาล ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระองค์ไม่ได้ทรงแต่งตั้งผู้ใดเป็นศาสดาแทนพระองค์ แต่ทรงประทานพุทธพจน์ที่เปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของพระองค์ไว้ว่า โย โว อานนท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสโต ปญฺญโต โส โว มมจฺเจน สตุตา.^๒ อานนท ธรรมและวินัยใดที่ตถาคตแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลายธรรมและวินัยนั้น จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลายเมื่อเราล่วงลับไปแล้ว

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วพระอรหันต์สาวกทั้งหลายได้ประชุมกันรวบรวมพระธรรมวินัยจัดเป็นหมวดหมู่ เรียกว่า สังคายนา ในการสังคายนาแต่ละครั้งแม้ปรารภเหตุต่างกัน แต่ก็มิมีวัตถุประสงค์หลักเดียวกัน คือ รวบรวมธรรมวินัยเป็นหมวดหมู่ และพัฒนาการธรรมวินัยสู่การจัดแบ่งเป็น “ปิฎก” ได้ ๓ ปิฎก คือ ธรรม แยกเป็นชุดต้นตอปิฎกกับอภิธรรมปิฎก ส่วนวินัย ก็คงเป็นวินัยปิฎก

การบัญญัติปฐมสิกขาบทนี้ได้กระทำเมื่อพระพุทธศาสนาดั้งมั่นมาแล้วเป็นเวลา ๑๒ ปี ต่อจากนั้นทุกๆครั้งที่มีเหตุ คือ การกระทำของพระภิกษุและพระภิกษุณีที่กระทบต่อความดีทุกข์ของพระภิกษุและพระภิกษุณี คณะสงฆ์ พุทธบริษัท และกระทบต่อพรหมจรรย์ คือ ความบริสุทธิ์แห่งพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงบัญญัติสิกขาบทเป็นลำดับมาจนมีสิกขาบท ๒๒๗ ข้อ สำหรับพระภิกษุและ ๓๑๑ ข้อ สำหรับพระภิกษุณี

นอกจากบัญญัติสิกขาบท อันเป็นเสมือนกฎหมายของพระภิกษุสงฆ์และพระภิกษุณีสงฆ์แล้ว พระพุทธเจ้ายังได้ทรงบัญญัติข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ ของสงฆ์จำนวนมากทั้งหมดรวมกันเป็นพระวินัย เป็นศีลวัตรที่บรรพชิตพึงประพฤติปฏิบัติให้สมบูรณ์เพื่อประโยชน์แก่ตน แก่พระพุทธศาสนาและแก่พหุชนชาวโลก^๓

^๒ ที.มหา. ๑๐/๑๔๑/๑๗๘.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

๓.๑.๒ ประโยชน์ของพระวินัย

ในการบัญญัติสิกขาบททุกสิกขาบท พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงประโยชน์ ๑๐ ประการของการบัญญัติสิกขาบทนั้นๆ ว่า

๑. เพื่อความรับว่าดีของสงฆ์ เพราะสงฆ์ได้ยอมรับพระพุทธบัญญัติอย่างพร้อมเพรียงว่าจะละเว้นสิ่งที่ควรละเว้น ประพฤติสิ่งที่ควรประพฤติ
๒. เพื่อความผาสุกของสงฆ์
๓. เพื่อความข่มบุคคลผู้เกียติ คือ กำราบคนหน้าด่านไม่รู้จักอาย
๔. เพื่อการอยู่อย่างผาสุกของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก
๕. เพื่อป้องกันมิให้อาสาะเกิดขึ้นในปัจจุบัน
๖. เพื่อความสงบระงับของอาสาะในอนาคต
๗. เพื่อให้คนที่ยังไม่เลื่อมใสมีความเลื่อมใส
๘. เพื่อให้คนที่เลื่อมใสแล้วเกิดความเลื่อมใสยิ่งขึ้น
๙. เพื่อความมั่นคงแห่งพระสัทธรรม
๑๐. เพื่อเกื้อกูลพระวินัย คือ ส่งเสริม สืบทอดให้มีหลักปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ดีแล้วสำหรับพระภิกษุสงฆ์สืบต่อไป

ในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ได้แสดงประโยชน์ของการบัญญัติพระวินัย นอกจาก ๑๐ ข้อที่ตรงกับในพระพุทธรวินัยปิฎกดังแสดงข้างต้นแล้ว ยังมีข้ออื่นเพิ่มขึ้น คือ

๑. เพื่อป้องกัน เวร โทษ ภัย อุกุศลกรรม มิให้เกิดขึ้นในปัจจุบัน
๒. เพื่อกำจัด เวร โทษ ภัย อุกุศลกรรม มิให้เกิดในอนาคต
๓. เพื่อเอื้ออนุเคราะห์แก่ฤหัสถ์
๔. เพื่อคัดรอนฝักฝ่ายของภิกษุผู้ปรารถนาชั่วร้าย^๔

๓.๒ หลักธรรมที่เกี่ยวกับการอภัยโทษ

จากการที่มนุษย์เกิดกระบวนการสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ระหว่างกันในเชิงสังคม ความขัดแย้งย่อมเกิดขึ้นได้ทุกขณะทุกสถานที่และทุกเวลา การกระทบกระทั่งหรือการทะเลาะวิวาท

^๔ แม่ชีวิมุตติยา (สุภาพรรณ ณ บางช้าง), พระวินัยปิฎก, หน้า ๑๑๑ – ๑๑๒.

ของมวลมนุษยชนนั้น มักเริ่มเกิดจากความคิดที่แตกต่างกัน หรือจากความเห็นที่ไม่ลงรอยกัน เพราะเป็นไปไม่ได้ที่คนๆเดียวจะทำให้คนทั้งหลายคิดเหมือนกันได้ ดังนั้นความขัดแย้งกันเป็นเรื่องธรรมดาของการจะหลีกเลี่ยงปัญหามานุษยชนคนธรรมดานั้นย่อมมีชีวิตทางจริยธรรมทั้งสองด้าน ทั้งด้านที่ดีและด้านที่ไม่ดีทุกคนมีโอกาสพลาดทำผิดได้ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น นั้นแสดงให้เห็นว่า ในชีวิตที่ผ่านมาของเราทุกคนอาจต้องเคยทำผิดมาบ้างไม่มากนักน้อย จริยอยู่ถ้าทุกคนมีจิตใจที่จะให้อภัยกันได้ ปัญหาของความขัดแย้งหรือปัญหาอื่นๆที่เกิดขึ้นจะไม่บานปลาย จบลงได้โดยง่าย ซึ่งทุกคนก็อาจจะรู้และพยายามทำความเข้าใจกันอยู่แล้วแต่ในความเป็นจริงแล้วปัญหาที่เกิดขึ้นอาจจะไม่จบลงอย่างสงบ ดังข่าวคราวที่ปรากฏตามสื่อต่างๆและกลับมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดความรุนแรง ปัญหาอยู่ที่ว่าทำอย่างไรจึงจะอภัยโทษให้กันได้ หลักธรรมสำคัญที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการอภัยทานมีดังนี้

๓.๒.๑ บุญกิริยาวัตถุ ๓

บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน
๒. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล
๓. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา^๕

ทาน หมายถึง การให้ เพื่อหวังลดความโลภ มี ๓ ประการ คือ

๑. อามิสทาน การให้วัตถุสิ่งของแก่คนที่ควรให้
๒. ธรรมทาน การให้ธรรม คือ คำแนะนำสั่งสอนให้รู้บาปบุญ คุณโทษ
๓. อภัยทาน การให้อภัย คือ การให้ความปลอดภัย การไม่เอาโทษการลดโทษการทำบุญด้วยการรักษาศีล (ศีลมัย)

ทำบุญด้วยการรักษาศีล (ศีลมัย)

การรักษาศีล คือ การประพฤติแต่สิ่งที่ดีงาม คนเราอย่างน้อยต้องรักษาศีลให้ได้ซึ่งเรียกว่า ศีล ๕

การทำบุญด้วยการภาวนา (ภาวนามัย)

ภาวนา หมายถึง การฝึกฝนจิตใจให้สงบเยือกเย็น เพื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา รู้แจ้งในสังขารมรรณามี ๒ ชนิด คือ

๑. สมถภาวนา การฝึกอบรมจิตใจเกิดความสงบ
๒. วิปัสสนาภาวนา การศึกษาอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้ง

^๕ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๐; อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๒๖/๒๔๕; บ.อ.อ. (ไทย) ๒๕/๒๓๘/๒๓๐.

๓.๒.๒ คีล ๕ หรือเบญจคีล

อภัยทานในความหมายทางพระพุทธศาสนานั้นมีความหมายที่กว้างและครอบคลุมมากกว่าความหมายทั่วไปที่เข้าใจกันว่าเป็นการหายโกรธหรือยกโทษให้เท่านั้นและจากความหมายของอภัยทานที่หมายถึงการรักษา คีล ๕ นั้น เราจึงสามารถที่จะให้อภัยทานได้อยู่ตลอดเวลาในคัมภีร์มั่งคัลลตทีปนี พระสิริมังคลาจารย์ กล่าวถึงอภัยทานไว้ว่า

...อริยสาวกย่อมให้อภัย กล่าวคือ ย่อมทำอภัยทาน คือสมาทานวิรติ

กล่าวคือ เบญจคีล (คีล ๕) คีลชื่อว่าเป็นทาน โดยความเป็นอภัยทานหรือเจตนาเป็นการงดเว้นด้วยการให้สภาวะที่ปลอดภัยหรืออภัยหรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง หมายถึง เจตนาของบุคคลผู้ให้อภัยทานที่ต้องการเลี้ยงหรือรักษาหมู่มสัตว์ไว้ด้วยเจตนาดังกล่าวเอง^๖

ดังนั้นอภัยทานในคัมภีร์มั่งคัลลตทีปนี จึงหมายถึง การให้ในลักษณะของเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นเป็นคุณธรรม เพราะหมายถึงเจตนาในการกระทำ มากกว่าเป็นการกระทำทางกาย วาจาในระดับทั่วไป การให้อภัยทานนั้นทำได้ทั้งแก่นมนุษย์ด้วยกัน เช่น การให้อภัย การไม่ถือสาหาความ การไม่โกรธตอบบุคคลผู้โกรธหรือประทุษร้ายตอบบุคคลผู้ประทุษร้ายตนเองและการให้อภัยแก่สัตว์ที่ตนได้มาด้วยประสงค์จะฆ่าให้ตายหรือการให้อภัยแก่สัตว์ที่ตนต้องการเพื่อประโยชน์แก่ตน

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของ “อภัยทาน”^๗ ว่า หมายถึง ให้อภัย คำว่าอภัยทานแปลว่า ไม่ต้องกลัว ให้อภัย คือ เราให้ความไม่ต้องกลัวแก่บุคคลนั้น แปลว่า บุคคลนั้นไม่ต้องกลัวเรา บางคนอาจคิดว่านี่มันไม่ใช่ให้ทาน เป็นการพูดไปทั้งที่ไม่รู้ว่าการให้อย่างนี้เรียกว่า ให้ทาน แต่เรียกว่า “อภัยทาน” เป็นสิ่งที่ให้กันได้ทั้งทางกาย ให้ได้ทั้งทางวาจา ให้ได้ทั้งทางจิตใจ ทางร่างกาย เขามาขอขมาขออภัยเราก็รับ ทางวาจาบอกโอหสิกรรม ทางจิตใจเราก็สละความโกรธ ความอาฆาตจองเวร

คีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติเพื่อทำให้เกิดการละเว้นจากการกระทำความชั่วและควบคุมพฤติกรรมให้ตั้งอยู่ในความดีงาม ๕ ประการเป็นจริยธรรมพื้นฐานตามแนวทางพระพุทธศาสนา เป็นข้อปฏิบัติสำหรับมนุษย์ คีล ๕ เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต ดังนี้

^๖ มงคล. (ไทย) ๓/๒, ๒๔๓ – ๒๔๔.

^๗ พุทธทาสภิกขุ, ทาน คีล ภาวนา, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๓๓), หน้า ๒๕.

๑. การดำเนินชีวิตที่เป็นอภัยทาน โดยยึดหลักตามศีลข้อที่ ๑และ๒เป็นการให้ความไม่มีภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น นั่นคือ การเคารพและให้เกียรติในชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น

๒. การดำเนินชีวิตที่เป็นอภัยทานในการยึดหลักปฏิบัติตามศีลข้อ ๓เป็นการให้ความไม่มีภัยต่อคุ้มครองของตนเองเกิดความไว้วางใจกันและกัน นั่นคือไม่ละเมิดทางเพศ ล่วงเกินขอบเขตแห่งความเป็นสามีภรรยา เป็นการเคารพให้เกียรติต่อคุ้มครองของตนเองและผู้อื่น

๓. การดำเนินชีวิตที่เป็นอภัยทาน โดยการยึดหลักการปฏิบัติตามศีลข้อ ๔เป็นการให้ความไม่มีภัยทางคำพูด โดยไม่ละเมิดทางวาจาเป็นความเคารพและใส่ใจในความทุกข์ของผู้อื่นอันเนื่องมาจากคำพูดของเรา เพราะคำพูดที่ไม่ดีไม่ว่าจะเป็นการพูดเท็จ ส่อเสียด คำหยาบคาย ยุยงให้แตกกันนั้นจะทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทขาดความสามัคคี

๔. การดำเนินชีวิตที่เป็นอภัยทานโดยยึดหลักการปฏิบัติตามศีลข้อ๕เป็นการให้ความไม่มีภัยด้วยการงดเว้นการดื่มสุราเมรัยหรือของมึนเมาต่างๆ การดำเนินชีวิตตามศีลข้อนี้ถือว่ามีความสำคัญมากเพราะการดื่มสุราหรือของมึนเมาก็จะทำให้ขาดสติที่จะควบคุมตนเอง ขาดความยังคิด เมื่อขาดสติแล้วก็ทำชั่วได้ทุกอย่าง อาจทำให้ละเมิดศีลอีก ๔ ข้อได้ เกิดอันตรายเป็นภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่นและรวมทั้งตัวเองด้วย^๔

ศีล ๕ หรือเบญจศีล หมายถึง ความประพฤติชอบทางกาย วาจา การรักษาวาจาให้เรียบร้อย การรักษากายตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่วและการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี คือเว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าประทุษร้าย

๒. อทินนาทานา เวรมณี คือเว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เว้นจากการลัก โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ทำลายทรัพย์สิน

๓. กามสุมิจฉาจารา เวรมณี คือเว้นจากการประพฤติดีกในกาม เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน

๔. มุสาวาทา เวรมณี คือเว้นจากการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง

^๔ อ.อรรถก. (ไทย)๓๑/๓๕/๒๕๕-๓๐๐.

๕. สุราเมรัยฆปะมาทัญฐานา เวรมณี คือเว้นจากน้ำเมา สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ^๕

๓.๒.๓ มรรคมืองค์ ๘ หรือ อัญญัติกัมมรค

มรรคมืองค์ ๘ ได้ชื่อว่ามัชฌิมาปฏิปทา แปลว่าทางสายกลางเป็นข้อปฏิบัติอันดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดับทุกข์ปลดปล่อยปัญหา ไม่ติดข้องในที่สุดทั้งสอง คือ กามสุขัลลิกานุโยคและอัตตakilมณานุโยค องค์ ๘ ของมรรคจัดเข้าในธรรมชั้น ๓,๔,๕ เป็นศีล ข้อ ๖,๗,๘ เป็นสมาธิ ข้อ ๑,๒ เป็นปัญญา ดังนั้น การพัฒนาของการเกิดอภัยทานจะต้องเริ่มต้นที่ สัมมาทิฐิคือความเห็น ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริงซึ่งมีบทบาทสำคัญมาก ในการพัฒนาชีวิตและสังคมของมนุษย์เป็นบ่อเกิดและส่งเสริมกุศลธรรมทั้งปวง พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

...เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นแล้วก็เป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นเหมือนสัมมาทิฐินี้เลย^๖

เพื่อถึง “ธรรม” คือความอิสระจากกิเลส ด้วยการมีปัญญาแจ้งชัดในความจริงของธรรมชาติและมีการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องสมมูลกับธรรมชาติอย่างถูกต้อง พระพุทธเจ้าทรงแสดงวิธีแห่งการดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง – มัชฌิมาปฏิปทา^๗ คือ

๑. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ คือ การเห็นแจ้งอริยสัจจะ ๔ โดยกิจ ๔ คือ

๑.๑ เห็นแจ้ง ทุกขสัจจะ ด้วย ปริณญากิจ การกำหนดรู้

๑.๒ เห็นแจ้ง สมุทยสัจจะ ด้วย ปหานกิจ การละ

๑.๓ เห็นแจ้ง นิโรธสัจจะ ด้วย สังคิณณกิจ การทำให้แจ้ง

๑.๔ เห็นแจ้ง มัคคสัจจะ ด้วย ภาวนากิจ การเจริญ

๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ คือ

๒.๑ ความดำริในการออกจากกามคุณอารมณ์

๒.๒ ความดำริในการไม่พยายาบท ประกอบด้วยเมตตา

^๕ ปัญญา ใช้บางขางและคณะ, ธรรมาธิบาย : หลักธรรมในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๘.), หน้า ๒๒๒.

^๖ ออง. เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๕/๓๘.

^๗ รายละเอียดดูเพิ่มเติมในแม่ชีวิมุตติยา (สุภาพรณ ณ บางช้าง), พระวินัยปิฎก, หน้า ๕๕ – ๑๐๑.

๒.๓ ความดำริในการไม่เบียดเบียน ประกอบด้วยกรุณา

๓. สัมมาวาจา การกล่าววาจาชอบ คือ การเว้นจากวจีทุจริตทั้ง ๔ (เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ) ที่ไม่เกี่ยวกับอาชีวะ

๔. สัมมากัมมันตะ การงานชอบ คือ การเว้นจากกายทุจริตทั้ง ๓ (เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เว้นจากการประพฤติดิฉินคาม) ที่ไม่เกี่ยวกับอาชีวะ

๕. สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ คือ การเว้นจากวจีทุจริต ๔ และกายทุจริต ๓ ที่เกี่ยวกับอาชีวะ

๖. สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ คือ ความเพียรที่ดำเนินไปตามสัมมัตตปธานทั้ง ๔

๖.๑. ความเพียรระวังหรือเพียรปิดกั้น คือ เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น

๖.๒. ความเพียรละหรือเพียรกำจัด คือ เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๖.๓. ความเพียรเจริญหรือเพียรก่อให้เกิด คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

๖.๔. ความเพียรรักษา คือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นและให้ความเจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบูรณ์

๗. สัมมาสติ ความระลึกชอบ คือ ความระลึกที่ดำเนินไปตามสติปัฏฐานทั้ง ๔ ได้แก่

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณากายให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงกายไม่ใช่สัตว์ บุคคลตัวตนเราเขา

๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนาให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นเพียงเวทนาไม่ใช่สัตว์ บุคคลตัวตนเราเขา

๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิตให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงจิตไม่ใช่สัตว์ บุคคลตัวตนเราเขา

๔. ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรมให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงธรรมไม่ใช่สัตว์ บุคคลตัวตนเราเขา

๘. สัมมาสมาธิ ความตั้งมั่นชอบ คือ ความตั้งมั่นในอารมณ์สมณะและวิปัสสนากรรมฐาน

มัชฌิมาปฏิปทาหรือกล่าวสรุปรวม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็น “ธรรม” คือจริยธรรมที่มนุษย์ต้องฝึกฝนพัฒนา ในการฝึกฝนพัฒนา ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อความดับทุกข์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นมนุษย์จำต้องมี “วินัย” คือ การจัดระบบชีวิตตลอดจนสิ่งแวดล้อม ให้เกื้อกูลแก่การศึกษาปฏิบัติ ตามความมุ่งหมาย สัมมาทิฐิถือว่าเป็นจุดกำเนิดหรือเป็นตัวผลักดันให้เกิดการกระทำความกรรมในมรรคองค์อื่นๆ เช่น การเจรจาชอบ และการกระทำความงานชอบ เป็นต้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า

...ทางนั้นชื่อว่าทางตรง ทิศนั้นชื่อว่าไม่มีภัย รถม้าชื่อว่าไม่มีเสียงดัง ประกอบด้วย ล้อคือธรรม มีหิริเป็นฝา มีสติเป็นเกราะกั้น ธรรมรถนั้น มีสัมมาทิฐินำหน้าเป็นนายสารถิ^{๑๒}

สัมมาทิฐิจึงเป็นเหมือนนายสารถิผู้รู้จักเส้นทางเป็นอย่างดีจึงสามารถนำรถ คือ ชีวิต ไปสู่จุดหมายได้

๓.๒.๔ สังคหัตถ์ ๔

สังคหัตถ์ คือ หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคลให้มีความสามัคคี เพื่อให้เกิดความนิยมชมชอบและความเคารพนับถือแก่ผู้อื่น พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมไว้ว่า

... สังคหัตถ์ ๔ ธรรมอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี จัดเป็นหลักการสงเคราะห์บุคคล อันประกอบด้วย ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน ปิยวาจา วาจาเป็นที่รัก หรือวาจาซาบซึ้งใจ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่ นับถือ อตถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม สมานัตตตา ความมีตัวตนทำงานเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี^{๑๓}

สังคหัตถ์ จึงเป็นหลักปฏิบัติตนตามจิตวิทยาสังคมเพื่อให้เกิดความนิยมชมชอบและความเคารพนับถือแก่ผู้อื่นหรือสังคมชุมชนต่างๆ ในทางมนุษย์สัมพันธ์^{๑๔} ดังนี้คือ

๑. ทาน คือ การให้ปันสิ่งของของตนแก่คนอื่นที่ควรให้ปัน

^{๑๒} ถ.ศ. (ไทย) ๑๕/๔๖/๖๐.

^{๑๓} อ.อ.อุทก. (ไทย) ๒๓/๒๔/๒๖๗.

^{๑๔} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ชะลอ อุทกภาชน์, พุทธศาสนากับสังคมศาสตร์ เล่ม ๒, (พระนคร : แพรวพิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๕๓๖ – ๕๕๐.

๒. ปิยวาจา คือ การเจรจาใช้คำพูดของตนต่อผู้อื่นด้วยความสุภาพอ่อนโยนให้เหมาะสมแก่กาลเทศะเหมาะสมแก่สังคมชุมชนทุกชั้นเพื่อให้ชุมชนหรือบุคคลเหล่านั้น นิยมชมชอบ เคารพนับถือตน

๓. อตถจริยา คือ การสอนให้บุคคลมีหน้าที่ทางมนุษยสัมพันธ์ทุกระดับชั้นและทุกคน มีหน้าที่ช่วยเหลืออุปการะหรือสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ในเมื่ออีกฝ่ายหนึ่งไม่สามารถช่วยตนเองได้ หรือประสบอุบัติเหตุเคราะห์กรรมใดๆ มีหน้าที่เป็นฝ่ายที่จะต้องช่วยเหลืออุปการะฝ่ายแรกให้มีความสามารถในการครองชีพและดำรงชีพกินเข้าสู่สภาพปกติพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนให้ปัจเจกบุคคล ผู้มีหน้าที่ทางมนุษยสัมพันธ์ทุกคนให้คอยช่วยเหลือซึ่งกันและกันในสังคมต่างๆ เพื่อให้การดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคลในสังคมนั้นดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอและไม่สะดุดหยุดยั้ง

๔. สมานัตตตา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักในการปฏิบัติการเข้าสังคมของบุคคลผู้ซึ่งมีหน้าที่ทางมนุษยสัมพันธ์ทุกระดับชั้นให้ปรับปรุงตนเอง เพื่อให้เข้ากับสังคมต่างๆ ได้ ทุกระดับทั้งนี้เพื่อให้เกิดการผดึกปลั่งสามัคคีของสังคมของชุมชนต่างๆ ให้เป็นปึกแผ่นแน่นหนา และเพื่อใช้พลังเหล่านี้พัฒนาท้องถิ่นหรือรัฐนั้นๆ ให้เจริญในด้านต่างๆ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงวางหลักจริยศาสตร์สังคมในเรื่องการปรับปรุงบุคลิกภาพของตนเองให้เข้ากับประชาชนพลเมืองของประเทศตนให้มากที่สุด โดยพระองค์ทรงวางหลักจริยศาสตร์สังคมเรื่องมัททังไว้ให้ถือปฏิบัติในทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ หรือให้ใช้กิริยาวาจาสุภาพอ่อนโยนกับประชาชนหรือสังคมชุมชนต่างๆ ในขณะที่จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับหรือปรากฏกาย

๓.๒.๕ พรหมวิหาร ๔

พรหมวิหาร ๔ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อัปมัญญา ๔ แปลว่า ธรรมที่แผ่ไปไม่มีประมาณ หมายถึง เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาที่แผ่ไปในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายอย่างกว้างขวางสม่ำเสมอ ไม่จำกัดขอบเขต พรหมวิหารมีในผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่น

อนึ่ง ในการที่จะเข้าใจและปฏิบัติพรหมวิหาร ๔ ให้ถูกต้องพึงทราบรายละเอียดบางอย่างโดยเฉพาสมบัติของธรรม ๔ ประการดังนี้

๑. เมตตา มีน้ำใจ เชื้อใยใฝ่ประโยชน์สุขแก่คนสัตว์ทั้งหลายหรือน้ำใจปรารถนาประโยชน์สุขที่เป็นไปต่อมิตร เมตตาในสถานการณ์ที่คนอื่นอยู่เป็นปกติ ในลักษณะเป็นไปโดย

อาการเกื้อกูลแก่คนสัตว์ทั้งหลาย น้อมนำประโยชน์เข้าไปให้แก่เขา ผลปรากฏกำจัดความอาฆาต
แค้นเคืองให้หมดไป ทำให้เห็นภาวะที่น่าเจริญใจของคนสัตว์ทั้งหลาย

๒. กรุณา ในสถานการณ์ที่คนอื่นตกทุกข์ได้เดือดร้อน ในลักษณะเป็นไปโดยอาการปลด
เปลื้องทุกข์แก่คนสัตว์ทั้งหลายไม่吝งูดย หนนิงอยู่ไม่ได้ต่อทุกข์ของคนสัตว์ทั้งหลายผลปรากฏ
ไม่เบียดเบียน อวิหิงสา ทำให้เห็นภาวะไร้ที่พึ่งสภาพน่าอนาถของคนสัตว์ทั้งหลายที่ถูกทุกข์
ครอบงำ

๓. มุทิตา ในสถานการณ์ที่คนอื่นมีสุขสำเร็จหรือทำอะไรก้าวไปด้วยดี ในลักษณะพลอย
ยินดีด้วยไม่ริษยาหรือเป็นปฏิปักษ์ต่อความริษยา ผลปรากฏกำจัดความริษยา ความไม่ยินดีหรือความ
ทนไม่ได้ต่อความสำเร็จของผู้อื่น เห็นความสำเร็จของคนสัตว์ทั้งหลาย

๔. อุเบกขา ในสถานการณ์รักษารธรรมตามความรับผิดชอบต่อกรรมที่เขาทำ ในลักษณะ
เป็นไปโดยอาการเป็นกลางต่อคนสัตว์ทั้งหลาย มองเห็นความเสมอภาคกันในสัตว์ทั้งหลายผล
ปรากฏระงับความขัดเคืองเสียใจและความคล้อยตามดีใจมองเห็นภาวะที่ทุกคนเป็นเจ้าของกรรม
ของตน ว่าสัตว์ทั้งหลายจักได้สุข พ้นทุกข์ไม่เสื่อมจากสมบัติที่ได้ที่ถึง ตามใจชอบได้อย่างไร^{๙๕}
พรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมอันเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ ประกอบด้วย
เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข กรุณา ความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ใส่ใจใน
อันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยาก ความเดือดร้อนของปวงสัตว์ มุทิตา ความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่
ดีมีความสุข มีจิตผ่องใส บันเทิงก่อก่อด้วยอาการแช่มชื่น เบิกบานอยู่เสมอต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติ
สุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้มีความสุข มีความเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง จะ
ทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจดั่งขี้ผึ้ง ไม่เอน
เอียงด้วยรักและชัง รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดูในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำเพราะเขารับผิดชอบตน
ได้ดีแล้วเขาสมควรรับผิดชอบตนเองหรือเขาควรได้รับผลอันสมกับที่รับผิดชอบของตน^{๙๖}

๓.๒.๖ สาราณียธรรม ๖

สาราณียธรรม ๖ ธรรมอันเป็นที่พึ่งแห่งความระลึกถึงกัน,หลักการอยู่ร่วมกัน คือ

^{๙๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐๕/๓๗๔,๓๑๕/๓๘๑.

^{๙๖} ปัญญา ใช้บางข้าง, ธรรมาธิบาย : หลักธรรมในพระไตรปิฎก, หน้า ๗๓.

๑. เมตตากายกรรม ๒. เมตตาวจีกรรม ๓. เมตตามโนกรรม ๔. สาธารณโกติ ๕. สีสสามัญญา ๖. ทิฏฐิสามัญญา^{๑๓}

...เมตตากายกรรม ตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง, เมตตาวจีกรรม ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนแนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง, เมตตามโนกรรม ตั้งมโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดีมีหน้าตายิ้มแย้มต่อกัน, สาธารณโกติ ได้ของที่ชอบธรรมมาก็แบ่งปัน ไม่หวงไว้ผู้เดียว (ใช้อุปถัมภ์วัดโกติได้), สีสสามัญญา มีศีลบริสุทธิเสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงามถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของหมู่คณะ ทิฏฐิสามัญญา มีทิฏฐิดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกันในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นสิ้นทุกข์หรือขจัดปัญหา ธรรม ๖ ประการนี้ มีคุณคือ เป็นสารณียะ (ทำให้เป็นที่ระลึกถึง) เป็นปิยกรรม (ทำให้เป็นที่รัก) เป็นกรุณณ์ (ทำให้เป็นที่เคารพ) เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ (ความกลมกลืนเข้าหากัน) เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคีและเอกภาพ (ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน)^{๑๔}

หลักธรรมที่เกี่ยวกับการอภัยโทษล้วนมีพื้นฐานมาจากภายในจิตใจที่มีความเมตตา รู้จักให้ทานโดยเฉพาะการให้อภัยเป็นทานจะนำไปสู่การอภัยโทษในสังคม หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้ล้วนมีความลึกซึ้งและสามารถนำมาประพฤติปฏิบัติ หรือเมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นกับชีวิตประจำวันก็สามารถที่จะนำไปใช้แก้ปัญหาก็ได้ รวมถึงสามารถสร้างพื้นฐานการปรองดองในสังคม ป้องกันการเกิดความขัดแย้งและเหตุที่จะทำให้ได้รับโทษภัยต่างๆ ได้

^{๑๓} อัง.นกก. (ไทย) ๒๒/๑๑/๔๒๖.

^{๑๔} ปัญญา ใบบางยาง, ธรรมาธิบาย : หลักธรรมในพระไตรปิฎก, หน้า ๑๒๕.

๓.๓ หลักการและความสำคัญของกรรม

๓.๓.๑ ความหมายของกรรม

กรรม หมายถึง การกระทำ เป็นคำกลาง ๆ ไม่ได้ระบุความเป็นกรรมดี หรือกรรมชั่ว แต่ในความเข้าใจของคนไทยนั้น ส่วนใหญ่จะเข้าใจว่า เป็นกรรมชั่ว แต่ในทางพระพุทธศาสนาที่แท้แล้วไม่ได้หมายถึงกรรมชั่ว คำว่า กรรม นั้นหมายถึงการกระทำที่ประกอบด้วยความเจตนา ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำความกรรมด้วยกาย วาจา ใจ”^{๑๙} เรื่องกรรมนี้จึงมีจุดเน้นอยู่ที่เจตนา เจตนาคือการกระทำของบุคคลที่รู้จักผิดชอบชั่วดี ตัดสินใจกระทำด้วยความตั้งใจที่ไตร่ตรองแล้ว^{๒๐} (มนุษย์มีเจตนาที่จะตัดสินใจเลือกทำหรือไม่ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง นั้นเป็นอาร์พหธาตุคือความสามารถในการริเริ่ม เพราะมนุษย์เลือกทำกรรมเอง เขาจึงต้องรับวิบากหรือผลของการกระทำ^{๒๑} แสง จันทรงาม อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องกรรม คือการกระทำที่จะถือว่าสำเร็จสมบูรณ์เป็นกรรมแล้วว่า ต้องประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๑. กิเลส คือ แรงกระตุ้นใจชนิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพราะสิ่งเร้า
๒. เจตนา คือ ความตั้งใจ ความจงใจ มีเจตจำนง มีความมุ่งหมาย
๓. การเคลื่อนไหว กาย วาจา ใจ เพื่อกระทำตามความตั้งใจ
๔. เกิดผลสำเร็จ ตามความตั้งใจ เช่น โกรธ คำดี^{๒๒}

การอธิบายความหมายและองค์ประกอบของกรรมตามแนวของอาจารย์แสงนั้น มุ่งแสดงโดยหมายถึงการกระทำของมนุษย์ปุถุชนธรรมดาที่มียังกิเลสอยู่ ตราบเท่าที่ยังไม่สามารถตัดกิเลสได้เด็ดขาด ดังนั้นการกระทำทุก ๆ อย่างจึงมีที่มาจากกิเลส อันเป็นเหตุให้กระทำด้วยเจตนา และมีผลให้ได้รับความสุข ความทุกข์ตามแต่เหตุและผลซึ่งจะส่งผลให้เกิดกิเลสอีกต่อเนื่องไป พระพุทธศาสนาจึงอธิบายวงจรว่า กิเลส กรรม วิบาก ทั้ง ๓ อย่างนี้ มีผลต่อเนื่องถึงกัน ซึ่งในเรื่องนี้พุทธทาสภิกขุก็ได้อธิบายไว้ว่า เจตนา (ในเรื่องกรรมนี้) หมายถึงความมุ่งมาดปรารถนาตั้งใจที่จะทำ ซึ่งเกิดจากความอยากคือตัณหา และตัณหาก็คือมีที่มาจากการปรุงแต่ง เช่นความนึกคิด อันเป็นเหตุให้

^{๑๙} อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๓๗.

^{๒๐} นคปரிய, กรรมและการเกิดใหม่ในสังคมร่วมสมัย, แปลโดย จินดา ไชยอุดม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีนา, ๒๕๔๘), หน้า ๖๖.

^{๒๑} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พลังกรรมและการเกิดใหม่, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๕.

^{๒๒} แสง จันทรงาม, ประธีปธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๒๕), หน้า ๑๖๒ - ๑๖๓.

พอใจไม่พอใจ ด้วยความนึกคิดนี้จึงทำให้เกิดความอยากตามความพอใจไม่พอใจนั้นเกิดขึ้น โดยมี ความไม่รู้เป็นรากเหง้า^{๒๓}

๓.๓.๒ ประเภทของกรรม

กรรมนี้สามารถแบ่งได้หลายแบบ แบ่งตามลักษณะ แบ่งตามช่องทางที่กระทำ และแบ่งตามกาลให้ผล เพื่อความเข้าใจได้ง่าย ผู้เขียนขอแบ่งประเภทของกรรมออกเป็น ๒ หลักใหญ่ คือ ประเภทของกรรมที่มีอธิบายไว้ในพระไตรปิฎก กับประเภทของกรรมตามนัยแห่งอรรถกถา

๑) ประเภทของกรรมตามนัยพระไตรปิฎก ในพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึง กรรมไว้ในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

ก. กรรม ๒

กรรม ๒ อย่างนี้เป็นการแบ่งตามลักษณะที่กระทำ คือ กรรมดีหรือกรรมชั่ว ในทางพระพุทธศาสนาใช้คำว่า กุศลกรรมคือ กรรมดี และอกุศลกรรม คือ กรรมชั่ว ซึ่งในการกระทำที่เป็น กุศล หรืออกุศลนั้น มีที่มาจากกุศลมูลหรืออกุศลมูล ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอกุศลมูลสูตร^{๒๔} ว่า ภิภุทั้งหลาย อกุศลมูล (รากเหง้าของออตล) ๓ ประการนี้ อกุศลมูล ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑. อกุศลมูลคือ โลภะ (ความอยากได้) ๒. อกุศลมูลคือ โทสะ (ความคิดประทุษร้าย) ๓. อกุศลมูลคือ โมหะ(ความหลง)

โลภะจัดเป็นอกุศลมูล กรรมที่บุคคลผู้มีโลภะกระทำทางกาย วาจา และใจ จัดเป็น อกุศลกรรม แม้กรรมของบุคคลผู้มีโลภะ ถูกโลภะครอบงำ มีจิตถูกโลภะกัณฐุม ก่อทุกข์ให้เกิดขึ้น แก่ผู้อื่นด้วยเรื่องที่ไม่จริง ด้วยการเบียดเบียน จึงจำ ทำให้เสียทรัพย์ ดิฉิเยน หรือขับไล่ โดยอวดอ้างว่าเรามีกำลัง ทรงพลัง ก็จัดเป็นอกุศลกรรม บาปอกุศลกรรมจำนวนมากเหล่านี้ที่เกิดจากโลภะ มี โลภะ เป็นเหตุ มีโลภะเป็นแดนเกิด มีโลภะเป็นปัจจัยยอมเกิดมีแก่บุคคลผู้มีโลภะนั้น ด้วยประการ ฉะนี้ โทสะจัดเป็นอกุศลมูล..... โมหะจัดเป็นอกุศลมูล.....

ภิภุทั้งหลาย กุศลมูล (รากเหง้าแห่งกุศล) ๓ ประการนี้ กุศลมูล ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑. กุศลมูลคืออโลภะ(ความไม่อยากได้) ๒. กุศลมูลคืออโทสะ (ความไม่คิดประทุษร้าย) ๓. กุศลมูลคือ อโมหะ

อโลภะจัดเป็นกุศลมูล กรรมที่บุคคลผู้ไม่มีโลภะกระทำทางกาย วาจา และใจ จัดเป็น กุศลกรรม แม้กรรมของบุคคลผู้ไม่มีโลภะ ไม่ถูกโลภะครอบงำ มีจิตไม่ถูกโลภะกัณฐุม ไม่ก่อทุกข์

^{๒๓} พุทธทาสภิกขุ, กรรมเหนือกรรมศึกษากรรมอย่างเป็นวิทยาศาสตร์และพุทธพจน์ที่เกี่ยวกับกรรม , (กรุงเทพมหานคร : หจก.ภาพพิมพ์, มปป), หน้า ๖ - ๗.

^{๒๔} อัง.เอกก.(ไทย) ๒๐/๓๐/๒๕๕ - ๒๕๖.

ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นด้วยเรื่องที่ไม่จริง ด้วยการเบียดเบียน จึงจำ ทำให้เสียทรัพย์ ดิฉิณ หรือจับไล่ โดยอวดอ้างว่า เรามีกำลัง ทรงพลัง ก็จัดเป็นกุศลกรรม กุศลธรรมจำนวนมากเหล่านี้ที่เกิดจาก โลภะ มيوโลภะเป็นเหตุ มيوโลภะเป็นแดนเกิด มيوโลภะเป็นปัจจัยยอมเกิดมีแก่บุคคลผู้มีโลภะนั้น ด้วยประการฉะนี้อโทสะจัดเป็นกุศลมูล อโมหะจัดเป็นกุศลมูล.....

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า การกระทำที่มีอกุศลมูลเป็นเหตุ (เหตุด้านไม่ดี) ไม่ว่าจะกระทำด้วยโลภะ โทสะ หรือโมหะ การกระทำนั้นจัดเป็นอกุศลกรรมให้หรือกรรมชั่ว ส่วนกระทำที่มีกุศลมูลเป็นเหตุ (เหตุด้านดี) คือ กระทำด้วยโลภะ อโทสะ หรืออโมหะ การกระทำนั้นจัดเป็นกุศลกรรม ฉะนั้น กรรมโดยพื้นฐานของมูลเหตุนี้จึงมี ๒ ประเภท คือ อกุศลกรรม กรรมไม่ดีและกุศลกรรม กรรมดี

ในเรื่องนี้มีประเด็นที่น่าสนใจ คือ เรื่องมูลเหตุแห่งการทำความกรรมดี คือ กุศลมูล อันได้แก่โลภะ อโทสะ และอโมหะ ในเรื่องนี้หลายคนอาจสับสนได้ว่า เมื่อไม่มีความโลภ ความโกรธและความหลงแล้วจะทำกุศลได้หรือ หรือว่าจะเอาแรงจูงใจอะไรในการทำความกุศลกรรม ในเรื่องนี้สามารถอธิบายได้ว่า ความไม่โลภ ไม่โกรธและไม่หลงในที่นี้ หมายถึง ความมีสติ มีปัญญา ในขณะที่ทำความกรรม มิใช่ว่าตัดความโลภ ความโกรธ ความหลงได้อย่างเด็ดขาดแต่อย่างใด ดังที่ ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายไว้ว่า จิตประกอบอยู่ด้วยปัญญา ด้วยวิชา ด้วยแสงสว่างนั้นไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง จิตชนิดนี้ ถ้าต้องการจะทำอะไร ทำกรรมชนิดไหน มันจะต้องการไปแต่ในทางที่จะหยุดกรรม ลดกรรม จนกระทั่งสิ้นกรรม^{๒๕}

ข. กรรม ๓

กรรม ๓ นี้ แบ่งตามของทางที่ทำความกรรมของมนุษย์มี ๓ อย่าง คือ

๑. กายกรรม กรรมที่กระทำด้วยกาย หรือทางกาย

๒. วจีกรรม กรรมที่กระทำด้วยวาจา หรือทางวาจา

๓. มันกรรม กรรมที่กระทำด้วยใจ หรือทางใจ^{๒๖}

กรรมทั้ง ๓ อย่างนี้ ยังไม่ได้ระบุว่ากรรมดีหรือกรรมชั่ว เพียงแต่ระบุของทางที่กระทำเท่านั้น ดังนั้น เมื่อแยกออกเป็นกรรมดีทางกาย ทางวาจา และทางใจ กรรมชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ จึงสามารถแบ่งเป็นกรรม ๖ ได้ ในกรรมทั้ง ๓ อย่างนี้ มันกรรมถือว่าสำคัญที่สุด เพราะเป็นส่วนที่เกี่ยวกับเจตนาโดยตรง ดังที่ได้อธิบายไว้แล้วว่า กรรมคือการกระทำด้วยเจตนา นั่นก็คือ

^{๒๕} พุทธทาสภิกขุ, กรรมเหนือกรรมศึกษากรรมอย่างเป็นวิทยาศาสตร์และพุทธพจน์ที่เกี่ยวกับกรรม, หน้า ๑๓๕.

^{๒๖} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๕๓/๕๕.

มโนกรรมนั่นเอง ดังนั้น ในการกระทำของมนุษย์ทุกครั้งประกอบด้วยเจตนาคือมีมโนกรรมร่วมอยู่ด้วยเสมอ ส่วนกายกรรมกับวจีกรรมนั้น บางจังหวะอาจแยกกัน บางจังหวะอาจทำร่วมกัน แต่ทั้งกายกรรมและวจีกรรมไม่สามารถที่จะแยกจากมโนกรรมได้ ต้องคิดก่อนกระทำหรือก่อนจะพูดเสมอ

ค. กรรม ๔

นอกจากการแบ่งกรรมออกเป็นกรรมดีและกรรมชั่ว ตามลักษณะทั้ง ๒ ดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสแยกกรรมออกเป็น ๔ อย่าง ตามลักษณะที่มนุษย์กระทำและได้รับผลจากการกระทำนั้น คือ

๑. กรรมดำ (อกุศลกรรม) มีวิบากดำ
๒. กรรมขาว (กุศลกรรม) มีวิบากขาว
๓. กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว
๔. กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม^{๒๗}

กรรมดำ คืออกุศลกรรม หรือ กรรมชั่วที่บุคคลกระทำทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ก็จะให้ผลเป็นความชั่วเช่นกัน มีแต่ความชั่วฝ่ายเดียว เช่น ผิดศีล ๕ กรรมการคืออกุศลกรรม หรือ กรรมดีที่บุคคลกระทำทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ให้ผลเป็นความดี ไม่มีความชั่วปะปน เช่น กุศลกรรมบถ ๑๐ กรรมทั้งดำทั้งขาว หรือทั้งดีบ้างชั่วบ้าง ที่บุคคลกระทำทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ฝั่งจะให้ผลทั้งดีบ้างทั้งชั่วบ้าง ตามเหตุที่กระทำ ซึ่งส่วนใหญ่มนุษย์ปุถุชนจะกระทำความทั้งดำและขาวนี้ในชีวิตประจำวัน คือทำทั้งกรรมดีบ้างกรรมชั่วบ้าง จึงได้รับผลที่ดีบ้างชั่วบ้างปะปนกันไปและกรรมไม่ดำไม่ขาว คือไม่ดีไม่ชั่ว เป็นกรกระทำที่มุ่งพระนิพพาน ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมไม่หวังผลตอบแทนเป็นความดีหรือความชั่ว ได้แก่ โพชฌงค์ ๗ หรืออริยมรรคมีองค์ ๘

๒) ประเภทของกรรมในอรรถกถา

ในพระไตรปิฎก ได้แบ่งกรรมไว้เป็นประเภทต่าง ๆ แล้ว ยังได้แบ่งระยะเวลาการให้ผลของกรรม ไว้ในนิพเพธิกสูตร ว่า “วิบากแห่งกรรมเป็นอย่างไร คือ เรากล่าววิบากแห่งกรรมว่ามี ๓ ประเภท คือ ๑ กรรมที่พึงเสวยในปัจจุบัน ๒ ใหม่ที่พึงเสวยในชาติถัดไป ๓. กรรมที่พึงเสวยในชาติต่อ ๆ ไป”^{๒๘}

การแบ่งระยะเวลาการให้ผลของกรรมนั้นมี ๓ ระยะ กล่าวโดยสรุป คือชาตินี้ ชาติหน้า และชาติต่อ ๆ ไป ไม่ได้กล่าวถึงอโหสิกรรม ซึ่งมีการแบ่งกรรมออกเป็นหมวดหมู่ที่ชัดเจน

^{๒๗} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๘๑/๗๕.

^{๒๘} พระธรรมปิฎก. (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๐.

กรรมนอกจากปรากฏในพระไตรปิฎกแล้ว ยังมีกรรม ๑๒ ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งจัดเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาชั้นอรรถกถา แต่งโดยพระพุทธโฆษาจารย์ได้รวบรวมกรรมในพระไตรปิฎก โดยยึดพระพุทธพจน์เป็นหลัก จัดแบ่งกรรมออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามผลของกรรมที่ได้รับ มี ๓ ประเภท ประเภทละ ๔ อย่าง ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้^{๒๙}

(ก) กรรมประเภทที่ ๑ กรรมที่ให้ผลตามหน้าที่ มี ๔ อย่าง คือ

๑. ชนกกรรม กรรมส่งผลให้เกิด
๒. อุปถัมภกกรรม กรรมสนับสนุนส่งเสริม
๓. อุปปีฬกกรรม กรรมเบียดเบียน
๔. อุปฆาตกรรม กรรมทำหน้าที่ตัดรอน

กรรมให้ผลตามหน้าที่ หมายถึง กรรมที่ทำไปนั้น ทั้งดีและไม่ดี ย่อมทำหน้าที่ให้ผลเกี่ยวข้องกับชีวิตของคนเรานี้

๑. ชนกกรรม กรรมส่งผลให้เกิด หมายถึง กรรมดีหรือกรรมชั่วที่ทำไว้ ส่งผลให้เกิดในภพภูมิต่างๆ ถ้าเป็นกรรมดีส่งผลให้เกิดในสุคติ^{๓๐} ถ้าเป็นกรรมชั่วส่งผลให้เกิดในทุคติ และยังทำหน้าที่หล่อเลี้ยงชีวิตใหม่ให้ดำรงอยู่ และดำเนินกิจกรรมตามสภาพของกรรมจนครบอายุขัย^{๓๑} ขณะที่ชนกกรรมทำหน้าที่ปฏิสนธิ กรรมอื่นจะแทรกแซงไม่ได้เลย ชนกกรรมเปรียบเหมือนมารดาคลอดบุตรจะมีใครมาแย่งหน้าที่เป็นผู้คลอดร่วมไม่ได้^{๓๒}

๒. อุปถัมภกกรรม กรรมสนับสนุนส่งเสริม หมายถึง กรรมที่ทำหน้าที่สนับสนุนส่งเสริมชนกกรรมที่ไม่มีโอกาสให้ผลให้ได้ผล และชนกกรรมที่กำลังให้ผลให้ได้ผลเต็มที่ตลอดจนสนับสนุนส่งเสริมชีวิตที่ชนกกรรมให้เกิดและหล่อเลี้ยงไว้ให้เจริญเติบโต และดำรงอยู่ได้นาน^{๓๓} ดังนั้น อุปถัมภกกรรมต้องเป็นกรรมประเภทเดียวกันกับชนกกรรม เช่น ชนกกรรมนำไปเกิดเป็นลูก เสรฐฐิ อุปถัมภกกรรมฝ่ายกุศลจะมาสสนับสนุนให้เด็กคนนั้นมีความสุขสมบูรณ์ตลอดไป

^{๒๙} สมเด็จพระพุทธปาโมกข์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประจักษ์พรินท์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๖๘ - ๑๗๑.

^{๓๐} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), กรรมที่ปณี, เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า), หน้า ๕๒๓.

^{๓๑} บรรจบ บรรณรุจิ, เอกสารประกอบการสอนพระไตรปิฎกวิเคราะห์ ๑, หน้า ๑๒๗.

^{๓๒} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), กรรมที่ปณี, เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า), หน้า ๒๖.

^{๓๓} บรรจบ บรรณรุจิ, เอกสารประกอบการสอนพระไตรปิฎกวิเคราะห์ ๑, หน้า ๑๒๗.

๓. อุปปีพกรรม กรรมเบียดเบียน หมายถึง กรรมที่เบียดเบียนชนกรรมที่ให้ผลอยู่
อ่อนกำลังลง เบียดเบียนชนกรรมที่กำลังจะให้ผล ให้ผลไม่เต็มที่ ตลอดจนเบียดเบียนชีวิตที่ชนก
กิจกรรมให้เกิดและหล่อเลี้ยงไว้ ไม่ให้เป็นไปตามสภาพของกรรมนั้น อุปปีพกรรมจะตรงกันข้าม
กับชนกรรมและอุปถัมภกรรม คอยบั่นทอนผลของกรรมทั้งสองให้ดับลง ถ้ามีความสุข ก็จะสุข
ไม่นาน ถ้ามีความทุกข์ก็จะทุกข์ไม่มากและไม่นาน เช่น เกิดเป็นลูกเศรษฐีมีความสุขสบาย แต่ต่อ ๆ
มาฐานะตกต่ำลง

๔. อุปฆาตกรรม กรรมตัดรอน หมายถึง กรรมที่ตัดรอนชีวิตที่ชนกรรมให้เกิดและ
หล่อเลี้ยงไว้มิให้ให้ผลและสูญสิ้นไป ตลอดจนตัดรอนชนกรรมอื่น ๆ ไม่ให้มีโอกาสให้ผลอุป
ฆาตกรรมเป็นกรรมที่สนับสนุนอุปปีพกรรม และตรงกันข้ามกับชนกรรมและอุปถัมภกรรม
เช่น ถ้าชนกรรมและอุปถัมภกรรมเป็นฝ่ายกุศล อุปปีพกรรมจะเป็นฝ่ายอกุศลและอุปฆาตกรรม
จะเป็นฝ่ายอกุศลเช่นเดียวกับอุปปีพกรรม กรรมชนิดนี้เมื่อให้ผลจะตัดรอนชนกรรมและให้ผล
แทนที่ทันที ถ้าบุญกุศลที่ญาติทำแล้วอุทิศไปให้นี้มีกำลังแรงมากปรตนั้นได้รับส่วนกุศลนั้นแล้ว ก็
พ้นจากภาวะของปรตจู่ไปเกิดในสุคติเป็นมนุษย์หรือเทวดาบุญกุศลในกรณีนี้ คือ อุปฆาตกรรมที่
เข้าไปให้ผลตัดรอนผลของชนกรรมและอุปถัมภกรรม^{๓๔}

เห็นได้ว่า อุปฆาตกรรมไม่ใช่กรรมที่หักล้างหรือลบล้างกรรมอื่น เพราะกรรมแต่ละ
ประเภทใช้ผลของตนเอง ลบล้างกรรมอื่นไม่ได้ การให้ผลของกรรมมีเงื่อนไขที่ว่า กรรมที่กำลัง
ให้ผล เกิดอ่อนกำลังลง กรรมอื่นที่กำลังแรงกว่าก็จะให้ผลส่วนที่ เปรียบเหมือนกับนักกีฬาวิ่ง
แข่งขันกัน นักกีฬาคนใดวิ่งเร็วจะแซงนักกีฬาคนอื่นที่วิ่งนำหน้าได้และเป็นผู้ชนะ^{๓๕}

(ข) กรรมประเภทที่ กรรมให้ผลก่อนหรือหลัง (กรรมให้ผลตามลำดับ) มี ๔ อย่าง

๑. ครุกรรม กรรมหนัก

๒. อาสันนกรรม กรรมใกล้เคียงให้รศกรรมใกล้เคียงจิต

๓. อาจิณณกรรม กรรมที่ทำจนชิน

๔. กตัตตากรรม กรรมสักว่าทำ

กรรมให้ผลก่อนหรือหลัง หมายถึง กรรมที่ทำไปทั้งดีและไม่ดี ย่อมมีผลให้ไปเกิดใน
ภพภูมิต่าง ๆ กัน ขึ้นอยู่กับกรรมหนักหรือกรรมเบา กรรมที่เป็นกรรมหนักจะมีกำลังมากกว่าและ
ให้ผลก่อน

^{๓๔} สุนทร ณ รั้งสี, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, หน้า ๒๐๒. พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร),
กรรมทีปนี, เล่ม ๑, หน้า ๑๑๗.

^{๓๕} วัชรระ งามจิตเจริญ, พุทธศาสนาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๐.

๑. คุรุกรรม กรรมหนัก หมายถึง กรรมที่ทำแล้วให้ผลเป็นตัวกำหนดชีวิตหลังความตายได้แน่นอน ให้ผลแก่เจ้าของกรรมในชาติที่ ๒ หรือชาติหน้า ไม่มีกรรมใดมีอำนาจกั้นการให้ผลได้ นอกจากกรรมด้วยกันที่แรงกว่า กิจกรรมที่กำลังอ่อนกว่าจะเป็นเพียงกรรมที่ช่วยอุดหนุนในฐานะอุปถัมภ์กรรมเท่านั้น^{๓๖}

คุรุกรรมฝ่ายอกุศลและฝ่ายกุศลจะนำเจ้าของกรรมให้ไปเกิดในทุกข์หรือสุคติในชาติหน้าทันที โดยไม่มีอำนาจใดมาเป็นอุปสรรคขัดขวางได้ คุรุกรรม กรรมหนักฝ่ายอกุศล ได้แก่ กรรมอันเป็นบาปหนัก ได้แก่

ก. นิยตมิฉชาติฐิ ความเห็นผิดอันดังลงไปแก้ไขไม่ได้ ได้แก่ ความเห็นว่าทานที่ให้แล้วไม่มีผล การเช่นสรวงการบูชาไม่มีผล ผลของกรรมดีและกรรมชั่วไม่มี โลกนี้โลกหน้าไม่มีบิดามารดา ไม่มี สัตว์ผู้อุปปาติกะไม่มี (สัตว์ผู้ผูกเกิดเองไม่มี)

ข. อนันตริยกรรม ได้แก่ กรรมอันเป็นบาปหนัก มีอำนาจให้ผลในชาติหน้าตามลำดับมี ๕ ประการ คือ

๑. มาตุฆาต ฆ่ามารดา

๒. ปิตุฆาต ฆ่าบิดา

๓. อรหันตฆาต ฆ่าพระอรหันต์

๔. โลหิตุปบาท ทารายพระพุทธรูปเจ้านึงยังโลหิตให้สูงขึ้น

๕. สังฆเภท ยังสงฆ์ให้แตกกัน

คุรุกรรมฝ่ายกุศล หรืออนันตริยกรรมฝ่ายกุศล ได้แก่ รูปฌาน ๔ และ อรูปฌาน ๔ เรียกว่า สมาบัติ ๘ สมาบัติหรือฌานเพียงขั้นใดขั้นหนึ่ง เช่น รูปฌานที่ ๑ เป็นต้น

คุรุกรรมฝ่ายกุศล ถ้าผู้ที่ได้ฌานสมาบัติอยู่แล้วเสื่อมลงสามารถทำได้ใหม่ แต่ผู้ที่ทำอนันตริยกรรมฝ่ายอกุศลจะติดตัวอยู่ตลอดเวลาไม่มีการเสื่อมแบบฝ่ายกุศล แม้ผู้นำจะสำนึกผิดแล้วก็ตาม ก็ไม่สามารถใช้ความเพียรพยายามเจริญสมาธิให้เกิดฌานได้ เพราะกำลังกรรมของอนันตริยกรรมฝ่ายอกุศลจะเป็นนิเวศปิดกั้นจิตไม่ให้บรรลุองค์ฌานได้ ดังนั้น จึงมีคำกล่าวว่าอนันตริยกรรมฝ่ายอกุศล ย่อมห้ามทั้งสวรรค์และมรรคผลนิพพานในชาติปัจจุบัน^{๓๗}

๒. อาสันนกรรม กรรมใกล้ตาย หรือกรรมใกล้ดับจิต หมายถึง กรรมดีหรือกรรมชั่วที่ทำในเวลาใกล้ตาย กรรมดีหรือกรรมชั่วที่จิตระลึกถึงเมื่อคราวกำลังจะตาย บางทีเป็นกรรมที่ทำไว้นานแล้ว ต่อมาระลึกถึงคือตอนใกล้ตาย แต่ไม่ใช่กรรมที่เป็นคุรุกรรม ถ้าไม่มีคุรุกรรมอาสันนกรรม

^{๓๖} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), กรรมทิปนี, เล่ม ๑, หน้า ๑๑๗.

^{๓๗} สุนทร ณ รั้งสี, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, หน้า ๒๑๘.

ให้ผลก่อน อาสันนกรรมถึงจะเป็นกรรมที่มีพลังสู้กรรมอื่นไม่ได้ แต่สามารถให้ผลของกรรมได้ก่อนกรรมอื่น เปรียบเทียบอาสันนกรรมได้กับโคที่แอด้อยู่ในคอก มีโคแก้อยู่ปากคอก เมื่อเปิดคอก โค แก่สามารถออกจากคอกได้ก่อนโคที่แข็งแรงที่อยู่ข้างใน^{๓๘} อาสันนกรรมจะทำหน้าที่นำบุคคลไปเกิดตามกรรมที่ทำ ถ้าเป็นอกุศลธรรมจะนำไปเกิดในทุคติ ถ้าเป็น กุศลธรรมจะนำไปเกิดในสุคติ^{๓๙} อาสันนกรรมหมายถึงชนกรรมในประเภทของกรรมที่ให้ผลตามน้ำที่

เห็นได้ว่า อาสันนกรรมเป็นกรรมเพียงเล็กน้อย ไม่มีความในแรงมากก็ตาม แต่บุคคลไม่ควรประมาทในการทากรรม ควรรักษาจิตให้ผ่องใสคุ้นเคยกับความดีเอาไว้ เพราะผลของกรรมที่บุคคลทำไว้นั้นแม้เป็นความชั่วเพียงเล็กน้อย ก็สามารถทำจิตให้เศร้าหมอง ส่งผลให้ไปเกิดในทุคติได้ อาสันนกรรมอาจหมายถึง ชนกรรมก็ได้

๓. อาจิณณกรรม กรรมที่ทำเป็นประจำ หมายถึง กรรมดีหรือกรรมชั่วที่ทำเป็นประจำสม่ำเสมอ ส่งผลให้กลายเป็นนิสัย แม้ว่ากรรมชนิดนี้จะเป็นกรรมที่ทำเพียงครั้งละเล็กน้อย แต่เมื่อทำมากเข้า ก็กลายเป็นกรรมที่มากเปรียบได้กับน้ำที่หยดลงตุ่มทีละหยด บ่อย ๆ เข้าน้ำก็เต็มตุ่มได้ อาจิณณกรรมจึงเรียกได้อีกอย่างว่า พหุลกรรม อาจิณณกรรม อาจหมายถึง กรรมกรอย่างที่ทำด้วยเจตนาอย่างแรงกล้า ทั้งก่อนทำ ขณะทำ และหลังทำ แต่เป็นกรรมที่ทำไว้เพียงครั้งเดียวและนานมาแล้ว และผู้นำได้คิดถึงกรรมนั้นบ่อย ๆ จนเกิดความเคยชิน เมื่อทำเสร็จแล้ว ผู้ทำได้คิดถึงการกระทำนั้นบ่อย ๆ ทุกครั้งที่คิดถึงกรรมนั้น ถ้าเป็นกรรมดีมักจะมีความรู้สึก สุข ปิติ และถ้าเป็นกรรมชั่วก็จะรู้สึกเป็นทุกข์ เศร้าหมอง อาจิณณกรรมจะเป็นตัวกำหนดคติชีวิตที่ไปหลังความตายซึ่งขึ้นอยู่กับว่า กรรมฝ่ายกุศลหรืออกุศลจะมีมากกว่ากัน จึงเปรียบเทียบอาจิณณกรรม ทั้ง ๒ ฝ่ายเหมือนนกมวยปล้ำต่อสู้กัน นกมวยปล้ำคนใดมีกำลังมากกว่าจะทำให้คู่ต่อสู้ล้มลงพ่ายแพ้ได้^{๔๐}

๔. กตัตตากรรม กรรมสักว่าทำ หมายถึง กรรมดีหรือชั่วที่ทำด้วยเจตนา หรือความตั้งใจไม่แรง เพราะไม่มีเจตนาที่ตั้งใจไว้ก่อน หากไม่มีครุกรรม อาสันนกรรม กรรมนี้จึงจะให้ผลเป็นตัวกำหนดคติชีวิตหลังความตาย ไปเกิดในทุคติหรือสุคติตามกรรมที่ทำ

กรรมประเภทที่ ๒ เป็นกรรมที่จัดตามลำดับการให้ผลก่อนหรือหลัง ตามความหนักเบาของกรรม ยกเว้นอาสันนกรรมที่ไม่อยู่ในเงื่อนไขนี้ ด้วยเป็นกรรมที่ทำในวาระสุดท้ายของจิตส่งผลให้เกิดในทุคติหรือสุคติ จึงเป็นกรรมที่ให้ผลในชาติที่ ๒

(ค) กรรมประเภทที่ ๓ กรรมให้ผลตามระยะเวลา มี ๔ อย่างคือ

^{๓๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒**, หน้า ๑๒๘.

^{๓๙} สุนทร ณ รั้งสี, **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**, หน้า ๒๑๕.

^{๔๐} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), **กรรมทิปนี**, เล่ม ๑, หน้า ๑๕๐.

๑. ทิฏฐัมมเวทนียกรรม กรรมให้ผลในชาตินี้
๒. อุปปัชชเวทนียกรรม กรรมให้ผลในชาติหน้า
๓. อปฺปาริยเวทนียกรรม กรรมให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป
๔. อโหสิกรรม กรรมไม่ให้ผล

กรรมให้ผลตามระยะเวลา หมายถึง กรรมที่ได้ทำไปแล้ว เป็นกรรมทั้งในส่วนที่ดีและไม่ดี ย่อมมีระยะเวลาในการให้ผลต่างกัน กล่าวคือกรรมบางอย่างทำในชาตินี้ ให้ผลในชาตินี้ กรรมบางอย่างทำในชาตินี้ ให้ผลในชาติหน้า กรรมบางอย่างทำในชาตินี้ ให้ผลในชาติต่อ ๆ ไปจากชาติหน้า

๑. ทิฏฐัมมเวทนียกรรม กรรมให้ผลในชาตินี้ หมายถึง กรรมดี กรรมชั่ว ที่กระทำในชาตินี้ ให้ผลในชาตินี้เลย เป็นกรรมแรงจึงให้ผลทันตาเห็น^{๔๑} กรรมดีให้ผลเป็น ลาภ ยศ สรรเสริญ กรรมชั่วให้ผลเป็น เลื่อมลาภ เลื่อมยศ นินทา^{๔๒} มี ๒ อย่าง คือ กรรมดีหรือกรรมชั่วที่ให้ผลภายใน ๗ วัน และให้ผลภายในชาตินี้ กรรมประเภทนี้จะกลายเป็นอโหสิกรรมต่อเมื่อให้ผลแล้วและผู้ที่จะรับผลตายจะไม่มีกรให้ผลข้ามชาติ ดังนั้น จึงต้องเป็นกรรมที่ทำด้วยเจตนาดีแรงกล้า กระทำ กับผู้มีคุณ วิเศษ ว่าบุญ คุณ หรือมีความดีอย่างมาก^{๔๓} ทิฏฐัมมเวทนียกรรมจะให้ผลในชาตินี้ได้เลยนั้น ต้องไม่ถูกทิฏฐัมมเวทนียกรรมฝ่ายตรงข้ามเข้าเบียดเบียน และต้องมีปัจจัยสำคัญเกี่ยวพัน ๔ ประการ คือ คติ กาล อุปธิ และปโยค ถ้าเกี่ยวพันทิฏฐัมมเวทนียกรรมฝ่ายกุศล เรียกว่าสมบัติ ๔ และถ้าเกี่ยวพันทิฏฐัมมเวทนียกรรมฝ่ายอกุศลเรียกว่า วิบัติ ๔ กรรมประเภทนี้จะเปรียบได้กับนายพรานเนื้อ ยิ่งถูกรูไปยิ่งเนื้อถ้าถูกเนื้อ เนื้อก็ตาย ถ้าไม่ถูกเนื้อย่อมวิ่งหนีไม่กลับมาให้ยังอีก นายพรานจึงเปรียบเหมือนผลของกรรม เนื้อคือ ผู้ทำกรรมที่ต้องรับผลของกรรมนั้น^{๔๔}

๒. อุปปัชชเวทนียกรรม กรรมให้ผลในชาติหน้า หมายถึง กรรมดีหรือกรรมชั่วที่ทำในชาตินี้ แต่ยังไม่ให้ผล จะให้ผลในชาติถัดไป กรรมประเภทนี้ กลายเป็นอโหสิกรรม ต่อเมื่อให้ผลแล้วหรือ ผู้ทำกรรมตายลงก่อนได้รับผล จะไม่ข้ามไปผลในชาติต่อ ๆ ไป

๓. อปฺปาริยเวทนียกรรม กรรมให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป ถัดจากชาติหน้า หมายถึง กรรมดีหรือกรรมชั่ว ที่ทำในชาตินี้ แล้วจะให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป ถัดจากชาติหน้าชาติใดชาติหนึ่งเมื่อสภ

^{๔๑} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒, หน้า ๑๒๖.

^{๔๒} บรรจบ บรรณรุจิ, เอกสารประกอบการสอนพระไตรปิฎกวิเคราะห์ ๑, หน้า ๑๒๕.

^{๔๓} บรรจบ บรรณรุจิ, เอกสารประกอบการสอนพระไตรปิฎกวิเคราะห์ ๑, หน้า ๑๒๕.

^{๔๔} พระพรหมโมลี (วอลาส ญาณวโร), กรรมทีปนี, เล่ม ๑, หน้า ๒๕๔.

โอกาส เปรียบเหมือนสุนัขไล่เนื้อไล่ตามเนื้อทันเข้าในทักใด ย่อมเข้ากัดในทันนั้น^{๔๕} ดังนั้น กรรมประเภทนี้จึงน่ากลัวกว่ากรรมประเภทที่ ๑ และประเภทที่ ๒ ด้วยว่าผลของกรรมจะติดตามผู้กระทำไปตลอดการเวียนว่ายตายเกิด จนกว่าจะให้ผลหมดจึงจะกลายเป็นอโหสิกรรม ดังนั้น การให้ผลของกรรม ประเภทที่ ๒ และประเภทที่ ๓ ทำให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนในเรื่องผลของกรรมที่มีความซับซ้อนส่งผลข้ามภพข้ามชาติ

๔. อโหสิกรรม กรรมที่ให้ผลสำเร็จแล้ว หรือกรรมไม่มีผล หมายถึง กรรมดีหรือกรรมชั่วที่ทำไว้ ให้ผลเสร็จสิ้นแล้ว เมื่อไม่มีโอกาสให้ผลในเวลาที่ให้ผล ด้วยอุกกรรมชนิดอื่นตัดหน้าให้ผลไปก่อน จึงอ่อนกำลังให้ผลไม่ทัน ละเลิกใช้ผลในที่สุด หรือเพราะผู้กระทำความกรรมนั้นสำเร็จเป็นพระอรหันต์ นิพพานในชาตินี้แล้ว ก็ไม่เวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป จึงไม่มีตัวตนที่จะต้องมารับผลของกรรม เปรียบเหมือนพืชสิ้นยางแล้วเพราะไม่ขึ้น^{๔๖} ดังนั้น อโหสิกรรม จึงหมายถึงการกระทำความดีต่าง ๆ รองพระอรหันต์ด้วย ย่อมไม่มีผลเป็นกรรมดี เพราะท่านทำความดีด้วยจิตที่ปราศจากความยึดมั่น ถือมั่น^{๔๗} ไม่คิดทำดีเพื่อหวังผลตอบแทนชั้นนอก รวมทั้งไม่คิดทำดีเพื่อละกิเลส เพราะกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว แต่ยังทำดีต่อไปอย่างต่อเนื่อง การทำดีของท่านจึงจัดเป็นเพียงกิริยาไม่จัดเป็นกรรมและไม่มีวิบาก^{๔๘}

กรรม ๑๒ เป็นความรู้เรื่องการให้ผลในส่วนของ ลภ ยศ สรรเสริญ และเสื่อมลาภเสื่อมยศนิทานเป็นการกล่าวถึงผลของกรรมโดยเฉพาะที่กล่าวถึงการให้ผลชั้นนอกเท่านั้น คือ ให้ผลเป็นโลกธรรม ไม่ได้กล่าวถึงการให้ผลชั้นใน คือ ให้ผลทางด้านจิตใจ ตลอดจนเป็นการแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกรรมเก่าในอดีตชาติกับกรรมใหม่ในชาติปัจจุบัน เช่น กรรมเก่าในอดีตชาติทำหน้าที่เป็นชนกกรรม แล้วกรรมเก่าในอดีตชาติอย่างอื่นหรือกรรมใหม่ในชาติปัจจุบันอาจทำหน้าที่เป็นอุปถัมภกกรรม อุปปีฬกรรม และอุปมาตกรรมก็ได้^{๔๙} และทำกรรมเพียงประเภทเดียวอาจเป็นกรรมได้ถึง ๓ ประเภท พร้อมๆ กัน เช่น ถ้าเรามาบิดาเป็นทั้งครูกรรมเป็นทั้งภริยาธรรมเวทนิยกรรมและเป็นทั้งอุปมาตกรรม^{๕๐}

^{๔๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **ธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒**, หน้า ๑๒๖.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๖.

^{๔๗} บรรจบ บรรณรุจิ, **เอกสารประกอบการสอนพระไตรปิฎกวิเคราะห์**, หน้า ๑๓.

^{๔๘} บรรจบ บรรณรุจิ, **ปฏิจางสมุปบาท**, หน้า ๒๐๑.

^{๔๙} บรรจบ บรรณรุจิ, **เอกสารประกอบการสอนพระไตรปิฎกวิเคราะห์ ๑**, หน้า ๑๓๑.

^{๕๐} แสง จันทร์งาม, **พุทธศาสนวิทยา**, หน้า ๑๑๕.

สรุปได้ว่า กรรม ๑๒ เป็นมติของอรรถกถาจารย์ ที่กล่าวไว้ในอรรถกถา โดยมีวัตถุประสงค์รวบรวมคำสอนเรื่องกรรมจากพระไตรปิฎก แล้วจัดแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ตามทางสำหรับทำ กรรมแก่สำหรับรู้ เรื่อยามวัตรกรรมแก่ที่เราทำไม่ได้แล้ว แต่หาความรู้จากกรรมแก่นั้น เพื่อเอามาปรับปรุงการทำความปัจจุบัน เพื่อจะได้พัฒนาตัวเราให้สามารถทำกรรมดีได้ในอนาคตต่อไปได้

มาตรฐานแห่งกรรมดีของพระพุทธองค์นั้นอยู่ในระดับสูง เป็นความดีเพื่อพ้นจากความวนเวียนในสังสารวัฏ เพราะถือว่า การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏนั้น แม้จะเกิดดีเพียงไรก็ยังเจืออยู่ด้วยทุกข์^{๕๑}

๓.๓.๓ ผลของกรรม ๓ ระดับ

ผลของกรรมทั้ง ๓ ระดับนี้ มีทั้งผลที่เกิดขึ้นจากกรรมที่บุคคลกระทำลงไปโดยตรง คือ มีผลต่อจิตใจ อุปนิสัยใจคอ ทศนคติ และผลที่เกิดขึ้นโดยอ้อม คือ ได้รับคำติชม สรรเสริญ ได้ทรัพย์ ได้ชื่อเสียง ซึ่งคนส่วนใหญ่จะคิดถึงเรื่องผลกรรมโดยอ้อมนี้มากกว่า

๑. ผลของกรรมระดับจิตใจ เป็นผลโดยตรงของกรรมที่กระทำลงไป มีการสั่งสมคุณสมบัติคือความดีหรือความชั่วเอาไว้ในจิต ก่อให้เกิดคุณภาพของจิตตามที่สั่งสมไว้ มีอิทธิพลปรุงแต่งความรู้สึกนึกคิด ความโน้มเอียง ความชอบ ไม่ชอบ การกระทำในแต่ละครั้งมีที่มาจากมโนกรรมและส่งผลถึงจิตใจโดยตรง ดังนั้นการทำได้ดี ย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว นั้นจึงหมายถึง ดีชั่วในระดับจิตใจโดยตรง ส่วนวัตถุสิ่งของ ยศ ตำแหน่ง คำสรรเสริญ จึงเป็นผลของกรรมโดยอ้อม

๒. ผลของกรรมระดับบุคลิกภาพ ทำให้เกิดผลในการสร้างเสริมลักษณะนิสัย ปรุงแต่งลักษณะความประพฤติ การแสดงออกต่าง ๆ ด้านดี เช่น ความมีเมตตาอารี ไม่อิจฉาริษยา ไม่อาฆาตพยาบาท ด้านชั่ว เช่น ใจแคบ มุ่งร้าย ก้าวร้าว ผลของกรรมระดับบุคลิกภาพนี้ เป็นผลของกรรมโดยตรง เมื่อทำกรรมลงไปก็จะได้รับทันที เป็นผลที่เกิดจากการกระทำบ่อย ๆ จนเคยชินเห็นอุปนิสัย ไม่เกี่ยวกับวัตถุ หรือยศ ตำแหน่ง

๓. ผลของกรรมระดับสังคม เป็นเรื่องสังคมสมมติหรือยอมรับกันว่า สิ่งใดดีหรือไม่ดี นี้ถือว่า เป็นดีชั่วระดับสังคม เช่น ในสังคมปัจจุบันนิยมวัตถุ คือ ทรัพย์สินเงินทอง หรือลาภ ยศ สรรเสริญ ว่าเป็นสิ่งที่ดี ส่วนสิ่งที่ตรงกันข้ามกันนี้ถือว่าเป็นสิ่งไม่ดี หรือเป็นสิ่งที่ชั่ว ฉะนั้น ความเข้าใจของผู้คนในสังคมจึงมุ่งไปที่ ทรัพย์สินเงินทอง ยศ สรรเสริญ ถ้าทำดีต้องได้สิ่งเหล่านี้ ถือว่าเป็นการได้ดี แท้จริง ๆ แล้ว เรื่องเหล่านี้ เป็นผลรองหรือผลพลอยได้ของกรรม ผลของกรรมระดับสังคมนี้แหละที่เกี่ยวข้องกับสมบัติหรือวิบัติดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ดังนั้น ผู้ที่ประสงค์จะ

^{๕๑} วศิน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, หน้า ๒๘ - ๓๒.

ได้ผลของกรรมดีด้วยวัตถุนั้นเป็นของกรรมระดับสังคมนี้นี้จึงต้องประกอบกรรมให้ถูกสมบัติ ๔
หลักเลี้ยงวิบัติ ๔

๓.๓.๔ การแก้กรรม

เรื่องการแก้กรรมนั้นเป็นเรื่องที่มีการพูดถึงกันทั่วไปในสังคมของพระพุทธศาสนา โดยผู้ที่ออกมาแนะนำให้แก้กรรมด้วยการกระทำต่าง ๆ นั้น ส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่อยู่ในแวดวงนักบวช ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุ หรือแม่ชี แต่เรื่องที่ควรพิจารณา คือ พระพุทธศาสนาสอนให้แก้กรรมได้หรือไม่ เมื่อบุคคลทำความชั่วมาแล้ว จะทำความดีทดแทนหรือแก้กันได้หรือไม่ ในเรื่องนี้ พระพุทธศาสนามีคำสอนที่ชัดเจนว่า “กรรมทุกอย่างที่เห็นประพฤติดีแล้ว มีผล ผลกรรม ถึงจะเล็กน้อย ชื่อว่าเป็นโมฆะหามิโม”^{๕๒} และว่า “ด้วยกรรมจะดีหรือชั่วก็ตาม ย่อมไม่พินาศไป”^{๕๓} จากพระพุทธพจน์ที่ ๒ ข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า ไม่มีใครหลีกเลี่ยงกรรมไปได้ ไม่ว่ากรรมนั้นจะมากหรือน้อยก็ตาม ย่อมคอยตามให้ผลอยู่เสมอ และไม่ผู้ใดหลีกเลี่ยงกรรมพ้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า

คนทำบาปกรรม ถึงจะเจาะไปในอากาศ ก็ไม่พ้นจากบาปกรรม

ถึงจะดำลงไปกลางทะเล ก็ไม่พ้นจากบาปกรรม ถึงจะเข้าไปหลบตัว

ในซอกเขา ก็ไม่พ้นจากบาปกรรม เพราะไม่มีแผ่นดินสักส่วนหนึ่ง

ที่คนทำบาปยืนอยู่แล้วจะพ้นจากบาปกรรมได้”^{๕๔}

สรุปว่า บุคคลกระทำความชั่วไรไว้ ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ไม่มีใครหลีกเลี่ยงไปได้ แต่มนุษย์ปุถุชนหลายคนก็ยังคิดว่า น่าที่จะแก้กรรมได้ เพื่อจะได้มีกำลังใจหรือสบายใจ หลังจากได้ทำความผิดพลาดไปแล้ว ดังนั้นจึงปรารถนาที่จะแก้กรรม แต่ในพระพุทธศาสนาได้บอกไว้ชัดเจนแล้วว่า กรรมไม่สามารถที่จะแก้ได้ คำว่ากรรมไม่สามารถแก้ได้นั้น พระพุทธศาสนายังได้ให้แนวทางไว้ว่า บุคคลสามารถที่จะปรับเปลี่ยนกรรมได้ ด้วยกาทำกรรมดีให้มากขึ้น เพื่อปิดโอกาสในการทำกรรมชั่ว เมื่อโอกาสในการทำกรรมชำน้อยลงซึ่งก็คือทำกรรมดีมากขึ้น ผลของกรรมที่จะให้ผลจึงเป็นผลจากกรรมดีที่มากขึ้น ส่วนกรรมชั่วแม้จะยังมีอยู่แต่เมื่อยังไม่มีโอกาสให้ผลในจนที่สุดเมื่อบุคคลประกอบแต่กรรมดีจนสามารถตัดกิเลสได้ กรรมชั่วก็เบาบางลงถึงแม้จะให้ผลอยู่บ้าง แต่ก็ไม่สามารถที่จะกระทำให้บุคคลนั้นทุกข์ทรมานได้ ถึงกระนั้นก็ตามทั้งหมดนี้ก็ไม่ใช่ว่าในเรื่องการแก้กรรมนี้เห็นได้จากกรณีพระองคุลิมาล ที่ได้ทำความชั่วมามากแต่สามารถที่จะบรรลุนิพพานได้ด้วยการสร้างกรรมดี ดังที่ท่านได้เปล่งอุทานไว้ว่า

^{๕๒} พุ.ชา.(ไทย) ๒๖/๒๔/๔๖๓.

^{๕๓} พุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๑๒๘๒/๓๘๐.

^{๕๔} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๒๓/๓๑.

คนที่ประมาทมาก่อน ต่อมา ไม่ประมาท เขาย่อมทำ
 โลกนี้ให้สว่างไสวได้ ประดุจดวงจันทร์ทพนาจากเมฆ ฉะนั้น
 คนที่ ทำบาปกรรมแล้วปิดเสียได้ด้วยกุศล ย่อมทำโลกนี้
 ให้สว่างไสวประ ดุจดวงจันทร์ที่พ้นจากเมฆ ฉะนั้น^{๕๕}

การเปล่งอุทานของพระองค์มีมาแสดงให้เห็นถึงความผิดพลาดที่ได้ทำไม่ได้กระทำไว้
 ในหนหลัง ต่อมาท่านได้กระทำความดีจนปิดกั้นโอกาสของความชั่วนั้นได้ แต่กระนั้นก็ตามพระ
 องค์คุณก็ยังคงได้รับวิบากกรรมด้วยการถูกชาวบ้านรุมทำร้ายจนได้รับความทุกข์ทรมานอันเป็นผล
 ของกรรมชั่วเช่นกัน แต่พระพุทธองค์ทรงให้กำลังใจว่า การได้รับความทุกข์ทรมานในชาตินี้ กลับเป็นผล
 ดีกว่าที่ไม่ต้องไปอบายภูมิอีกต่อไป เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า บุคคลสามารถที่จะกระทำความดีเพื่อปิด
 โอกาสของกรรมชั่วได้ แต่กรรมชั่วนั้นไม่ได้หายไปเพียงแค่หมดโอกาสที่จะให้ผลหรือมีโอกาส
 ให้ผลก็น้อยลงไป เพราะกรรมดินั้นกำลังให้ผลอยู่ เรื่องนี้มองในมุมหนึ่งดูเหมือนเป็นการแก้กรรม
 ได้

การกระทำความดีเป็นกุศลนั้น ทำให้โอกาสในการทำชั่วหรืออกุศลธรรมนั้นน้อยลง
 ไปโดยปริยาย ซึ่งเมื่อบุคคลกระทำกุศลมากขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะเดียวกันนั้นก็ไม่ได้กระทำ
 อกุศลกรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระสารีบุตรว่า “บุคคลประพฤตีสัจจจิตทางกาย ด้วยการไม่
 มาสัตว์ ด้วยการไม่ลักทรัพย์ ด้วยการไม่ประพฤตีสกฺกม อกุศลธรรมจึงเสื่อมไป กุศลธรรมจึง
 เจริญมากยิ่งขึ้น”^{๕๖} นี้แสดงให้เห็นถึงความชั่วนั้นสามารถลดความเข้มข้นลงได้ ถ้าได้กระทำความ
 ดีให้มากขึ้น แต่ปัญหาสำคัญอยู่ที่ใจของผู้กระทำเป็นหลักใหญ่ ถ้าผู้กระทำความชั่วแม้เพียงเล็กน้อย
 และได้กระทำความดีเป็นอย่างมาก แต่จิตใจของดินั้นเฝ้าแต่กังวล วิตกระลึกถึงความชั่วเล็กน้อยนั้น
 อยู่เสมอจนเป็นเหตุได้ความชั่วนั้นได้โอกาสที่จะให้ผลได้ดังกรณีของพระนางมัลลิกาเทวี เป็นต้น

อนึ่ง ความดีและความชั่วนี้ ไม่สามารถที่จะกระทำแทนกันได้ ผู้ใดกระทำไว้ จะให้ผู้อื่น
 มาแก้ไขย่อมเป็นไปไม่ได้ ผู้ที่กระทำย่อมต้องได้รับผลของการกระทำนั้นเอง ทั้งความดีและความ
 ชั่วดังพระพุทธพจน์ที่จำ บุคคลทำชั่วด้วยตนเอง ย่อมเศร้าหมองด้วยตนเอง ไม่ทำชั่วด้วยตนเอง ย่อม
 หมอจด้วยตนเอง ความบริสุทธิ์ ความไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตัว คนอื่นไม่สามารถทำคนอื่นให้
 บริสุทธิ์ได้^{๕๗}

^{๕๕} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๕๒/๔๓๐.

^{๕๖} ม.อุปรี.(ไทย) ๑๔/๑๑๑/๑๓๘.

^{๕๗} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๖๕/๘๔.

เรื่องการแก้กรรมนี้ จะเป็นแนวทางหนึ่งให้ผู้กระทำผิดเกี่ยวกับจริยศาสตร์สมัยใหม่สามารถนำไปปฏิบัติตามเพื่อให้ตนเองไม่ต้องทุกข์ทรมานกับการกระทำที่ผิดพลาดไปนั้น โดยการกระทำกรรมดีให้มากขึ้น เพื่อเปิดโอกาสในการกระทำกรรมชั่วซึ่งเป็นการสร้างกำลังใจให้ผู้กระทำผิดได้มีทางออกตามหลักพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องกรรม และที่สำคัญก็คือผู้กระทำอกุศลกรรมจะต้องเข้าใจว่าเป็นอกุศลด้วย

๓.๓.๕ ความสำคัญของกรรม

หลักธรรมมีความสำคัญต่อบุคคลและสังคม ดังที่ท่านพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงคุณค่าทางจริยธรรมของหลักกรรมมี ดังนี้

๑) ให้เป็นผู้หนักแน่นในเหตุผล รู้จักมองเห็นการกระทำ และผลการกระทำตามแนวทางของเหตุปัจจัยไม่เชื่อสิ่งมโนาย ตื่นข่าว เช่น เรื่องแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น

๒) ให้เห็นว่าผลสำเร็จที่ตนต้องการ จุดหมายที่ปรารถนาจะเข้าถึงความสำเร็จได้ด้วยการลงมือทำจึงต้องพึ่งตน และทำความเพียรพยายามไม่รอคอยโชคชะตา หรือหวังผลด้วยการอ่อนวอน เช่น สรวงต่อปัจจัยภายนอก

๓) ให้มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ก็จะงดเว้นจากกรรมชั่วและรับผิดชอบต่อผู้อื่นด้วยการทำความดีต่อเขา

๔) ให้ถือว่า บุคคลมีสิทธิโดยธรรมชาติที่จะทำการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปรับปรุง สร้างเสริมตนเองให้ดีขึ้นโดยเท่าเทียมกัน สามารถทำตนให้เลวลงหรือให้ดีขึ้น ให้ประเสริฐจนถึงยิ่งกว่าเทวดา และพรหมได้ทุก ๆ คน

๕) ให้ถือว่าคุณธรรม ความสามารถและความประพฤติปฏิบัติ เป็นเครื่องวัดความทรามหรือประเสริฐของมนุษย์ ไม่ให้มีการแบ่งแยกโดยชั้นวรรณะ

๖) ในแง่กรรมเก่า ให้ถือเป็นบทเรียน และรู้จักพิจารณาเข้าใจตนเองตามเหตุผล ไม่ค่อยเพ่งโทษแต่ผู้อื่น มองเห็นพื้นฐานของตนเองที่มีอยู่ในปัจจุบันเพื่อรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุง และวางแผนสร้างเสริม ความเจริญก้าวหน้าต่อไปได้ถูกต้อง

๗) ให้ความหวังในอนาคตสำหรับสามัญชนทั่วไป^{๕๔}

๓.๓.๖ กฎแห่งกรรม ในฐานะเป็นหนึ่งในนิยาม ๕

เมื่อเราเข้าใจแง่ต่างๆ ในเบื้องต้นเกี่ยวกับกรรมแล้ว ก็ควรเข้าใจต่อไปด้วยว่า กรรมนี้เรา

^{๕๔} พระธรรมปิฎก. (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๘,

ถือว่าเป็นกฎอย่างหนึ่ง เรามักจะเรียกว่า กฎแห่งกรรม เป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุ และผลในทางพุทธศาสนาท่านบอกว่า กฎเกณฑ์แห่งเหตุ และผลนี้ไม่ใช่มีเฉพาะกรรมนิยามอย่างเดียวกฎอย่างนี้มีหลายกฎท่านประมวลไว้ว่ามี ๕ กฎด้วยกันเรียกว่า นิยาม ๕ หรือกฎ ๕ ดังนี้^{๕๙}

๑. กรรมนิยาม กฎแห่งกรรม ได้แก่กฎเกณฑ์แห่งเหตุ และผลเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๒. จิตตนิยาม กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการทำงานของจิตเช่น เมื่อจิตอย่างนี้เกิดขึ้นจะมีเจตสิกอะไรประกอบได้บ้าง ถ้าเจตสิกอันนี้เกิดขึ้นจะมีเจตสิกไหนเกิดร่วมได้อันไหนร่วมไม่ได้

เมื่อจิตจะขึ้นสู่วิถีก่อนรับอารมณ์มันจะดำเนินไปอย่างไรก่อนออกจากภวังค์ก็มี ภวังคฉนดะ (ภวังค์ไหว) แล้วจึงภวังคุปัจเฉท (ตัดภวังค์) จากนั้นมีอะไรต่อไปอีกจนถึงชวนจิตแล้ว กลับตกภวังค์อย่างเดิมอีกอย่างนี้เรียกว่ากฎแห่งการทำงานของจิตคือ จิตตนิยาม

๓. พีชนิยาม กฎเกี่ยวกับพืชพันธุ์ เช่น ปลูกมะม่วงก็เกิดเป็นมะม่วง ปลูกมะนาวก็เกิดเป็นต้นมะนาว ปลูกเมล็ดพืชอะไรก็ออกผลออกต้นเป็นพืชชนิดนั้น อย่างนี้เรียกพีชนิยาม

๔. อุตุนิยาม กฎเกณฑ์เกี่ยวกับอุตุ อุตุคือ เรื่องอุณหภูมิ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ กฎเกณฑ์ เกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ พุดอย่างชาวบ้านก็เช่น อากาศร้อนขึ้น เราก็เหงื่อออก อากาศเย็นลง เย็นมากๆ เข้าน้ำกลายเป็นน้ำแข็ง หรือถ้าร้อนมากขึ้นน้ำก็กลายเป็นไอ เรียกว่า อุตุนิยาม

๕. ธรรมนิยาม กฎแห่งธรรม คือ ความเป็นเหตุเป็นผลกันของสิ่งทั้งหลาย หรือความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เช่น คนเกิดมาแล้วก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วก็ดับไป เป็นต้น^{๖๐}

กฎนี้มีตั้ง ๕ กฎ กรรมนิยามเป็นเพียงกฎหนึ่งใน ๕ กฎนั้น การที่เราจะวิเคราะห์พิจารณา สิ่งทั้งหลายจึงอย่าไปยึดถือว่าทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของกรรมทั้งนั้นมิฉะนั้นจะกลายเป็นทัศนคติที่ผิดพลาด เพราะพระพุทธศาสนาสอนไว้แล้ว ว่ากฎธรรมชาติดี ๕ อย่างหรือนิยาม ๕ กรรมนิยาม เป็นเพียงกฎหนึ่ง เมื่ออะไรเกิดขึ้นมีอาจบอกได้ว่าเป็นเพราะกรรมเสมอไปถ้าบอกอย่างนั้นจะผิด ยกตัวอย่าง เช่น นาย ก. เหงื่อออก ถามว่า นาย ก. เหงื่อออกเพราะอะไรถ้าเป็นเพราะอากาศร้อน วินิจฉัยได้ว่าอยู่ในนิยามไหนถ้าว่าอะไรๆ ก็เป็นเพราะกรรมถ้าอย่างนั้นนาย ก. เหงื่อออกก็เพราะกรรม เป็นกรรมอะไรของนาย ก. ที่ต้องเหงื่อออก ไม่ใช่อย่างนั้นหรือ นาย ก. เหงื่อออกเพราะอากาศร้อน นี้เรียกว่า อุตุนิยาม แต่ไม่แน่เสมอไป บางทีนาย ก. เหงื่อออกไม่ใช่เพราะร้อนก็มี เช่น

^{๕๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๑/๒๕๓.

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต) “หลักกรรมสำหรับคนสมัยใหม่”, (กรุงเทพมหานคร : เอกสารประกอบการอบรมพระธรรมทูตวัดจักรวรรดิราชาวาส , ๒๕๒๕), (อัคราณา).

นาย ก. ไปทำความผิดไว้พอเข้าที่ประชุม เขาเกิดสอบสวนหาตัวผู้กระทำผิด นาย ก. มีความหวาดกลัวมาก ก็อาจจะกลัวจนเหงื่อออกในกรณีนี้ นาย ก. เหงื่อออกเพราะอะไร ตรงนี้ตอบได้ว่า เพราะกรรม นี่คือกรรมนิยาม^{๖๐}

๓.๓.๓ เกณฑ์การตัดสินเจตนาในพระพุทธศาสนา (ธรรมาธิปไตย)

เจตนาเป็นตัวกำหนดให้มนุษย์กระทำความผิด หรือชั่ว และมีกรรมดีหรือกรรมชั่วที่เป็นกรรมก็เพราะมีเจตนา คือ ความตั้งใจ หรือความจงใจตามหลักพระพุทธศาสนาช่องทางในการกระทำความผิดมี ๓ ทาง คือ ๑.กระทำทางกาย เรียกว่า กายกรรม ๒.กระทำทางวาจา เรียกว่า วาจากรรม ๓.กระทำทางใจ เรียกว่า มโนกรรม พระพุทธศาสนาถือว่าสิ่งที่เป็นต้นเหตุหรือแรงผลักดันให้มนุษย์ทำกรรมต่างๆ มีอยู่สองกลุ่มกลุ่มแรกคือแรงผลักดันฝ่ายดีกลุ่มที่สองคือแรงผลักดันฝ่ายชั่ว แรงผลักดันฝ่ายดีมีมากมายแต่สามารถสรุปลงเป็นสามคือ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง แรงผลักดันฝ่ายชั่วก็เช่นเดียวกัน

๓.๓.๔ เกณฑ์วินิจัยกรรม

การกระทำที่มีเจตนา หรือความตั้งใจเป็นตัวนำจึงจะเป็นกรรม การกระทำที่ไร้เจตนา ประกอบ เช่นกรณีคนละเมอเดินเวลากลางคืนจัดเป็นเพียงกิริยาอาการที่เกิดขึ้นยังไม่เป็นกรรม การกระทำจัดเป็นกรรมเพราะมีเจตนาเป็นส่วนกระตุ้นถ้าเจตนาไม่ดีเพราะประกอบด้วยอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ และโมหะ กรรมที่ทำด้วยเจตนาไม่ดีนี้เป็นอกุศลกรรมส่วนกรรมที่ทำด้วยเจตนาดีมีกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ จัดเป็นกุศลกรรมหรือกรรมดี แต่อาจมีข้อโต้แย้งว่าเจตนาที่ดีไม่เป็นหลักประกันว่าผลกรรมจะออกมาดีเสมอไป เช่นพยาบาลฉีดยาผิดทำให้คนไข้ตาย การทำอย่างนี้ของพยาบาลเป็นกรรมดีหรือไม่ ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ อะไรเป็นเกณฑ์ตัดสินกรรมดีและกรรมชั่ว เกณฑ์การวินิจัยกรรมดีและกรรมชั่วในพระพุทธศาสนาพิจารณาไว้เป็น ๒ ประการดังนี้คือ

๑. พิจารณามูลเหตุของการกระทำ ว่าเป็นกรรมนั้นเกิดจากเจตนาเช่นใด ถ้าเกิดจากเจตนาดีที่มีกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ กรรมนั้นจัดเป็นกุศลกรรม ถ้าเกิดจากเจตนาไม่ดีมีอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ กรรมนั้นไม่ดีจัดเป็นอกุศลกรรม

๒. พิจารณาผลลัพธ์หรือวิบากของกรรม นั่นคือกรรมใดทำไปแล้วก่อให้เกิดความเดือดร้อนในภายหลังหรือพิจารณาถึงความหนักเบาของกรรมที่เกิด

^{๖๐} นัตรสูมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ, ความรู้พื้นฐานทางศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๓๒-๓๓.

๓.๔ หลักการและความสำคัญอภัยทานในพระพุทธศาสนา

๓.๔.๑ ความหมายของอภัยทาน

“อภัยทาน” เป็นคำในภาษาบาลี ประกอบขึ้นจาก อ+ภย+ทาน หมายถึง การให้ความไม่มีภัย หรือปลอดภัย^{๖๒}

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ก็ได้ให้ความหมาย “อภัยทาน” ว่า การให้ความไม่มีภัย^{๖๓} เช่นเดียวกัน

อภัยทาน เป็นการให้ที่เป็นมหาทาน คือ เป็นทานอันยิ่งใหญ่ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในอภิสันตุสูตร^{๖๔} ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย ทาน ๕ ประการ นี้ เป็นมหาทาน ที่รู้กันว่าล้ำเลิศ รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็นอริยวงศ์ เป็นของเก่า ในอดีตไม่ถูกลบล้างแล้ว ไม่เคยถูกลบล้างในปัจจุบัน ไม่ถูกลบล้าง ในอนาคตก็จักไม่ถูกลบล้าง ไม่ถูกสมณพราหมณ์ผู้รู้คัดค้าน

ทาน ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์แล้ว ชื่อว่า ให้ความไม่มีภัย ให้ความไม่มีเวร ให้ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียน อันไม่มีประมาณ นี่เป็นทานประการที่ ๑ เป็นมหาทานที่รู้กันว่าล้ำเลิศ รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็นอริยวงศ์ เป็นของเก่า ในอดีตไม่ถูกลบล้างแล้ว ไม่เคยถูกลบล้าง ในปัจจุบันไม่ถูกลบล้าง ในอนาคตก็จักไม่ถูกลบล้าง ไม่ถูกสมณพราหมณ์ผู้รู้คัดค้าน นี่เป็นห้วงบุญห้วงกุศล ประการที่ ๔ นำสุขมาให้ เป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดี มีสุขเป็นผล ให้เกิดในสวรรค์ เป็นไปเพื่อเกื้อกูลเพื่อสุขที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ

๒. อริยสาวกเป็นผู้ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ

๓. อริยสาวกเป็นผู้ละเว้นขาดจากการประพฤติดิฉินกาม ฯลฯ

๔. อริยสาวกเป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ ฯลฯ

๕. อริยสาวกเป็นผู้ละเว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความ

^{๖๒} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๘๐.

^{๖๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชัน, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๓๑.

^{๖๔} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๓๕/๓๐๐-๓๐๑.

ประมาทแล้ว เชื่อว่า *ให้ความไม่มีภัย* ไม่มีเวรให้ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียน อันไม่มีประมาณ นี่เป็นทาน ประการที่ ๑ เป็นมหาทานที่รู้กันว่าล้ำเลิศ รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็นอริยวงศ์ เป็นของเก่า ในอดีตไม่ถูกลบล้างแล้ว ไม่เคยถูกลบล้าง ในปัจจุบันไม่ถูกลบล้าง ในอนาคตก็จักไม่ถูกลบล้าง ไม่ถูกสมณพราหมณ์ผู้รู้คัดค้านภิกษุทั้งหลาย ห้วงบุญห้วงกุศล ๘ ประการนี้แล นำสุขมาให้ เป็นไปเพื่อให้ได้ อารมณ์ดี มีสุขเป็นผล ให้เกิดในสวรรค์ เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ

จะเห็นได้ว่า อภัยทานที่กล่าวถึงในพระไตรปิฎกนั้น แท้ที่จริงก็คือ สิล ๕ นั่นเอง และเป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่อันเป็นมหาทาน ซึ่งจะมีความหมายที่แตกต่างไปจากความหมายเพียงแต่การให้อภัยที่เราเข้าใจกันทั่วไปว่า เป็นเฉพาะการยกโทษให้ ไม่โกรธเคืองกันเมื่อเวลาเกิดเรื่องทะเลาะกัน ในอรรถกถาแห่งขุททกนิกาย จริยาปิฎก มีคำอธิบาย “อภัยทาน” ว่าหมายถึง การป้องกันอันตราย ที่ปรากฏแก่สรรพสัตว์ให้พ้นจากพระราชาโจร ไฟ น้ำ ศัตรู สัตว์ร้ายมีราชสีห์และเสือโคร่ง เป็นต้น^๕ ในคัมภีร์มั่งคั่งคดทีปนี พระสิริมังคลาจารย์ กล่าวถึง อภัยทาน ไว้ดังนี้

อริยสาวกย่อมให้อภัย กล่าวคือ ย่อมทำอภัยทาน คือสมათานวิริติ กล่าวคือ เบญจศีล (ศีล ๕) ศีลเชื่อว่าเป็นทาน โดยความเป็นอภัยทาน หรือเจตนาเป็นการงดเว้นด้วยการให้สภาวะที่ปลอดภัยหรือให้อภัย หรือกล่าว อีกนัยหนึ่ง หมายถึง เจตนาของบุคคลผู้ให้อภัยทานที่ต้องการเลี้ยงหรือรักษาหมู่สัตว์ไว้ด้วยเจตนาดังกล่าวนั่นเอง^๖

ดังนั้น อภัยทานในคัมภีร์มั่งคั่งคดทีปนี หมายถึง การให้ในลักษณะของเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นเป็นคุณธรรม เพราะหมายถึงเจตนาในการกระทำ มากกว่าเป็นการกระทำทางกาย วาจา ในระดับทั่วไป การให้อภัยทานนั้นทำได้ทั้งแก่นมนุษย์ด้วยกัน เช่น การให้อภัยโทษ การไม่ถือสาหาความ การไม่โกรธตอบบุคคลผู้โกรธหรือประทุษร้ายตอบบุคคลผู้ประทุษร้ายตนเอง และการให้อภัยแก่สัตว์ที่ตนได้มาด้วยประสงค์จะฆ่าให้ตาย หรือการให้อภัยแก่สัตว์ที่ตนต้องการเพื่อประโยชน์แก่ตน

๓.๔.๒ ประเภทของอภัยทาน

โดยปกติทั่วไปแล้ว การให้ทานจะเป็นการให้ใน ๒ ประเภท คือ การให้ในสิ่งที่ เป็นวัตถุและมีใช้วัตถุ เพื่ออนุเคราะห์ สงเคราะห์ตอบแทนหรือบูชาคุณ โดยมีเจตนาอันบริสุทธิ์เป็นหลักใหญ่ ประเภทแห่งทานตามนัยแห่งพระสูตรมีที่มาหลายแห่ง และการจัดประเภทแตกต่างกันไป เมื่อมุ่งถึงสิ่งที่ให้ จัดเป็น ๒ ประเภท คือ อามิสทานและธรรมทาน^๗ และการให้ทานนั้นจะต้อง

^๕ พุ.จริยา.อ.(บาลี) ๕/๒๖๑.

^๖ มงฺค.ล. (ไทย) ๓/๒,๒๔๓-๒๔๔.

มีองค์ประกอบหลัก ๓ ประการคือ ทายก(ผู้ให้) ไทยธรรม(สิ่งที่ให้) และปฏิคาหก(ผู้รับ)^{๖๗}

๓.๔.๓ คุณค่าและความสำคัญของอภัยทาน

โดยปกติในการดำเนินชีวิตของคนเรานั้น จะต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม จึงย่อมเป็นเรื่องธรรมดาที่จะมีโอกาสเกิดความขัดแย้ง หรือการกระทบกระทั่งกันในหลายระดับ ตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน คือ คนในครอบครัว เพื่อน ผู้ร่วมงาน กระทำผิดต่อเรา อารมณ์โกรธ ความขุ่นเคืองความไม่พอใจไม่ชอบใจ ย่อมเกิดขึ้น จนกระทั่งบางครั้งมีความรู้สึกที่รุนแรงจนถึงขั้นคิดประทุษร้ายให้ฝ่ายตรงข้ามย่อยยับหรือพินาศไปในที่สุด ซึ่งความโกรธ ความประทุษร้าย ความพยาบาท ความที่จิตไม่เบิกบาน ตามหลักพระพุทธศาสนาจัดเป็นกรรมฝ่ายอกุศลทั้งสิ้น ซึ่งจะนำไปสู่ผลลบในการทำลายทั้งต่อตนเอง สังคมและประเทศชาติ เพราะฉะนั้น อภัยทานจึงมีคุณค่าและความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ต่อวิถีการดำเนินชีวิตและการดำรงอยู่ของมนุษย์ในหลายมิติด้วยกัน ดังจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๑) อภัยทานเป็นการพัฒนาจิตใจ : ด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิต

(๑) อภัยทานเป็นการพัฒนาด้านคุณภาพของจิต คือ เป็นการสร้างจิตใจให้ดีงาม มีความเมตตา ให้ความเป็นมิตร และที่สำคัญคือเป็นจิตใจที่มีจาคะ ในที่นี้หมายถึง การสละความโกรธ^{๖๘} ความอาฆาตเคียดแค้นออกจากจิตใจ อาจารย์ วศิน อินทสระนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา กล่าวว่า โดยปกติสภาพของจิตนั้นจะสะอาดผ่องใส ไม่ต้องการความเศร้าหมองใดๆ ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นเมื่อสิ่งเศร้าหมองมากระทบ จิตจึงได้มีโอกาสดิ้นรนมีปฏิกิริยาได้ตอบ และจะคายสิ่งเศร้าหมองนั้นออกมา แต่ถ้าสิ่งเศร้าหมองนั้นมากระทบบ่อยๆ และจิตไม่มีกำลังใดมาช่วยกำจัดสิ่งเศร้าหมอง จิตก็จะตกอยู่ใต้อำนาจของสิ่งเศร้าหมองที่เรียกว่า “กิเลส” เมื่อนานเข้าก็กลายเป็นทาสของความเลวชินอันนั้นไป เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความริษยา อาฆาตพยาบาท พวกนี้ล้วนเป็นสิ่งเศร้าหมองของจิต เป็นของเสียที่เข้าสู่จิตทำให้จิตเสียปกติสภาพไป^{๖๙}

การให้อภัยทานนั้นเป็นการสร้างพื้นที่ให้อารมณ์ที่เป็นกุศลเจริญงอกงามในจิตใจ ออกจากกับดักของความโกรธ จิตจะเบาสบายเป็นอิสระทันทีเท่ากับเป็นการพัฒนาคุณภาพของจิต

^{๖๗} พุ.อิติ.(ไทย) ๒๕/๕๘/๔๓๓.

^{๖๘} อด.ดิก.(ไทย) ๒๐/๔๑/๒๐๕.

^{๖๙} พุทธทาสภิกขุ, การเก็บความโกรธใส่ผู้จาง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, มปป.), หน้า ๒๕-๓๑.

^{๗๐} วศิน อินทสระ, วิธีทำจิตให้บริสุทธิ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๘.

เพราะเป็นการชำระล้างสิ่งเศร้าหมองของจิตทำให้จิตนั้นบริสุทธิ์ผ่องใสอภัยทานนั้นจึงเปรียบเสมือนน้ำที่จะไปดับไฟภายในจิตใจที่เต็มไปด้วยความโกรธแค้นเต็มไปด้วยความอาฆาตพยาบาท ซึ่งนอกจากตัวเรานั้นจะทำร้ายตัวเองอย่างเต็มที่แล้ว จิตใจที่เต็มไปด้วยความโกรธยังจะมีพลังอำนาจในการสั่งการบุคคลให้มีพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้อง ทำร้ายผู้อื่นได้ง่ายอีกด้วย ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ธรรมทั้งหลาย มีใจ เป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สิ่งทั้งหลาย สำ เร็จมาแต่ใจ เพราะฉะนั้น หากว่าบุคคลใดมีใจชั่ว จะพูดอะไรก็ตาม จะทำอะไรก็ตาม เพราะเหตุที่มีใจชำนั้น ความทุกข์ย่อมจะติดตามเขาไปเหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคลากเกวียน”^{๗๑}

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สิ่งทั้งหลาย สำ เร็จมาแต่ใจ เพราะฉะนั้น หากว่าบุคคลใดมีใจผ่องใส จะพูดอะไรก็ตาม จะทำอะไรก็ตาม เพราะเหตุที่มีใจผ่องใส นั้น ความสุขย่อมจะติดตามเขาไปเหมือนเงาติดตามตัว^{๗๒}

จะเห็นได้ว่า ความสุข ความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวงของคนเรานั้นขึ้นอยู่กับจิตใจเป็นสำคัญ หมายความว่า ถ้าบุคคลมีจิตใจที่ไม่ดี ไม่ให้อภัยทาน เก็บไว้แต่ความอาฆาต พยาบาท เบียดเบียน มุ่งทำร้ายคนอื่น ก็ย่อมทำให้เกิดความทุกข์ทรมานติดตามตัวเองทุกหนทุกแห่งไปเหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคลากเกวียน ในทางตรงกันข้าม ถ้าบุคคลนั้นมีจิตใจที่ดีงาม ให้อภัยทาน เช่น มีความรักเมตตา ให้ ความหวังดีและ ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ต้องการให้เขามีความสุข หรือ อยากช่วยเหลือคนอื่นให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนใจ ความคิดที่ดีงามเช่นนี้ ย่อมทำให้เกิดความสุข ความชุ่มชื้น เบิกบานใจเป็นเหมือนเงาติดตามตัวเช่นเดียวกัน

(๒) อภัยทานเป็นการพัฒนาด้านสมรรถภาพของจิต คือ การมีสติ มีขันติ มีความอดทนทางใจต่อความกระทบกระทั่ง อटकดันต่อความไม่พอใจ หรือความเจ็บใจ ไม่ว่าจะการกระทำของบุคคลอื่นจะเป็นสาเหตุทำให้เกิดความไม่พอใจไม่ชอบใจก็ตาม โดยการวางใจตนให้เป็นกลางๆ ไม่กระเพื่อม ใช้สติปัญญา ตรึกตรองด้วยความรอบคอบ แล้วแสดงออกต่อสถานการณ์นั้นๆ อย่างเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ด้วยกัน ด้วยการอดทนไม่ตอบโต้ ปรับเปลี่ยนอารมณ์ที่กดดันให้กลายเป็นความรักและความเมตตา ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้เกิดการให้อภัยทานอย่างแท้จริง

๒) อภัยทานเป็นจุดเริ่มใหม่ของมิตรภาพที่ยั่งยืน คือ มิตรภาพเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่หล่อเลี้ยงมนุษย์ในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข และสามารถทำงาน หรือดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในทิศทางที่สร้างสรรค์มากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้เมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคล หรือกลุ่มคน

^{๗๑} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^{๗๒} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๒/๒๔.

ในสังคม ทำให้สัมพันธภาพได้ถูกทำลายลงไป การที่บุคคลจะกลับมามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันได้อีกครั้งเป็นสิ่งที่น่าพึงปรารถนา และมนุษย์มีความสามารถที่จะทำได้

ดังนั้น ไม่ควรเห็นการทำลายมิตรดีว่าการผูกไมตรีจะเห็นได้ว่า อภัยทานเป็นการนำไปสู่การรื้อฟื้นมิตรภาพขึ้นมาใหม่ โดยคนที่รู้โทษที่ตนล่วงเกินแล้วยอมรับผิด และคนที่รู้จักให้อภัย ทั้ง ๒ คนนั้นจะสมัคสมานกันยิ่งขึ้น ความสนิทสนมของพวกเขาย่อม ทำให้เกิดสัมพันธภาพที่ยั่งยืน ดังพิสูจน์ได้จากตัวอย่างดังกล่าวข้างต้น

๓) อภัยทานเป็นการสร้างมหากุศล ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึง อภัยทาน นี้ว่าเป็นการให้ “มหาทาน” หรือทานที่ยิ่งใหญ่และผลที่ได้รับเป็นห้วงบุญห้วงกุศล นำสุขมาให้ ให้อารมณ์อันเลิศมิสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข อภัยทานจัดอยู่ในธรรมทาน ซึ่งหากจัดอยู่ในธรรมทานจะมีคำกล่าวที่ว่า ธรรมทานชนะการให้ทั้งปวง ฉะนั้น จะได้ว่า อภัยทานนั้นมีคุณค่าเหนือกว่าการให้ธรรมทาน เช่น การให้ความรู้ ซึ่งมักไม่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ในขณะที่การให้อภัยทานนั้นให้ได้ยากยิ่งนัก ด้วยไปมีความสัมพันธ์กับความขัดแย้งในเชิงลบ จิตจะเบาสบาย เป็นอิสระทันทีจากความโกรธ ความอาฆาตแค้น ทำให้ปราศจากการกระทำที่เป็นอกุศล จึงเป็นที่ประจักษ์ได้ว่า อภัยทาน เป็นมหากุศล และเป็นการสะสมบุญที่ยิ่งใหญ่อย่างแท้จริง เพราะเป็นการสร้างมหากุศลที่สมบูรณ์ครบถ้วนทั้งทาน ศีล และภาวนา

๓.๕ หลักการและความสำคัญของเมตตาธรรมชนะความโกรธ

ต่อไปนี้จะได้นำหลักเมตตา เป็นหลักธรรมที่พุทธศาสนิกชนปฏิบัติกันมากอย่างหนึ่งในบรรดาหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ก็เพราะว่า เมตตานำคุณประโยชน์มาแก่ผู้ปฏิบัติและสังคมโดยรวมได้มาก ซึ่งเป็นพุทธวิธีชนะความโกรธหรือบรรเทาความโกรธจากคัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยพยายามรวบรวมนำมาจากคัมภีร์วิสุทธิมรรคแปล และการอธิบายธรรมตามคัมภีร์วิสุทธิมรรคของท่านนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา

๓.๕.๑ ความหมายของเมตตา

เมตตา หมายถึง รักใคร่ ความเอื้อเฟื้อ แต่เมื่อว่าตามรูปศัพท์แล้ว ที่เรียกว่า เมตตา ก็เพราะมีความประพฤติดีเอื้อเฟื้อในมิตร

เมตตาภาวนา การอบรมจิตด้วยเมตตา เรียกว่า “เมตตาภาวนา” เมตตาภาวนานี้ เป็นกรรมฐานที่นักนักพัฒนาจิตทางพระพุทธศาสนาทุกคน นำมาปฏิบัติสำหรับเป็นหลักฐานประจำใจ และนำมาปฏิบัติเป็นพื้นใจก่อนเข้าอนด้วย เพราะเป็นหลักปฏิบัติที่ทุกคนสามารถทำได้แม้จะทำได้ไม่มากก็ตาม ทั้งเป็นหลักกล่าวถึงการเจริญเมตตาเป็นสำคัญ

ภิกษุในศาสนานี้ แผ่เมตตาไปยังทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่สองก็อย่างนั้น ทิศที่สาม ทิศที่สี่ก็อย่างนั้น ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องต้น ทิศเบื้องขวางก็เช่นเดียวกันนี้ แผ่เมตตาจิตอันไพศาลกว้างขวาง หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เพราะเป็นผู้มีจิตเสมอในสัตว์ทุกหมู่เหล่าอยู่ ก็ภิกษุแผ่เมตตาจิตไปยังทิศหนึ่งอยู่ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุแผ่เมตตาจิตไปยังสัตว์ทั้งปวง เหมือนบุคคลเห็นบุคคลหนึ่งเป็นผู้ที่รักใคร่พอใจแล้ว พึงรักใคร่ ฉะนั้น^{๗๔}

การแผ่เมตตาโดยไม่มีประมาณเช่นนี้ มีผลกว้างขวางมาก เพราะเป็นการแสดงถึงจิตใจที่แผ่ไปในสัตว์โลกอย่างกว้างขวาง หาประมาณมิได้ พระพุทธองค์ทรงสอนให้พระภิกษุในพระพุทธศาสนาแผ่เมตตาเช่นนี้แต่อย่างไรก็ตาม การแผ่เมตตาทั้ง 2 วิธี คือ ทั้งการแผ่โดยเจาะจง และการแผ่โดยไม่เจาะจง สามารถทำให้ผู้บำเพ็ญประสบอัปนาจิตได้ทั้งสิ้น ถ้าหากว่าผู้ปฏิบัติทำได้ถูกต้องและมีบุญบารมีที่สั่งสมไว้เพื่อการนี้เพียงพอ

๓.๖ หลักการและความสำคัญอโหสิกรรมในพระพุทธศาสนา

๓.๖.๑ ความหมายของคำว่า อโหสิกรรม

สำหรับความหมายของคำว่า อโหสิกรรมนั้น มีการอธิบายความหมายทั้งในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา นักปราชญ์และผู้รู้ทางวิชาการทางพระพุทธศาสนา โดยได้ให้ความหมายของคำว่า อโหสิกรรมหลายท่านด้วยกัน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) อโหสิกรรม ตามนัยแห่งพระบาลีปฏิสัมภิทามรรค ความหมายของคำว่า อโหสิกรรม คือ อโหสิ แปลว่า ได้มีแล้ว กรรม แปลว่า สิ่งที่สัตว์ทั้งหลายกระทำไว้ ดังนั้น คำว่า อโหสิกรรม จึงหมายถึง การกระทำที่สัตว์ทั้งหลายกระทำไว้ โดยทำผลของตนให้เกิดขึ้นเพื่อรับผลตามกรรมนั้น ๆ เพราะคำว่า กรรม ได้แก่ เจตนาเจตสิก ตามพุทธภาษิตที่ไว้ในอังคุตตรนิกายฉกกนิบาตว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า เจตนาคือตัวกรรมเพราะสัตว์ทั้งหลายที่กระทำความกรรมด้วยกาย วาจา ใจก็ดี ย่อมมีการปรุงแต่งคือ คตินี้ก่อนแล้วจึงทำกรรม” กรรมจึงเป็นเครื่องส่องให้เห็นอริยาตย์ของสัตว์ว่าหยาบเลวประณีตต่างกัน ดังข้อความที่กล่าวว่า “หว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น บุคคลทำกรรมดีย่อมได้ผลดี บุคคลทำกรรมชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว จงใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำ เพราะสิ่งที่ทำแล้ว ย่อมทำคืนไม่ได้” นี่คือกฎแห่งกรรมที่ได้มีแล้ว เรียกว่า อโหสิกรรม ท่านพระสารีบุตรได้แสดงอโหสิกรรมไว้ในปฏิสัมภิทามรรคมี ๑๒ อย่าง^{๗๕}ซึ่งให้ผลพ้นจากกรรมก็มี ไม่ให้ผลพ้นจากกรรมก็มี ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^{๗๔} อภ. วิภค. ๓๕/๓๔๑ - ๓๔๒/๓๖๕ - ๓๗๐.

^{๗๕} พุ.ป.อ. (ไทย) ๓/๒/๔๑๘-๔๒๒.

(๑) กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมก็ได้มีแล้ว เพื่อให้ได้ความชัดเจนยิ่งขึ้นก็เอาธรรม นสัทธัมมปกาสินีมาอธิบายขยายความว่า กรรมที่บุคคลทำแล้วในอดีตภพทั้งหลายให้วิบากแล้วในอดีตภพ เรียกว่า กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมก็ได้มีแล้ว คือ กรรมที่ทำแล้วในอดีต ก็ให้วิบากแล้วในอดีต

(๒) กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมก็ได้มีแล้ว หมายความว่า กรรมที่เป็นทิวฏฐัมมเวทนียกรรม ที่จะให้วิบากในภพเดียวกัน และธรรมที่เป็นอุปปีชชเวทนียกรรม ที่จะให้วิบากในภพถัดไป แต่เพราะความบกพร่องแห่งปัจจัยที่ไปสนับสนุนธรรมอื่น จึงให้วิบากในภพนั้นหรือในภพถัดไปไม่ได้ ก็หมดโอกาสให้ผล แม้กรรมในอดีตที่เป็นทิวฏฐัมมเวทนียกรรม อุปปีชชเวทนียกรรม และอุปปราปรเวทนียกรรม ก็จะให้วิบากในอดีตภพต่อ ๆ ไป ของพระอรหันต์ผู้ปรินิพพานไปแล้วในอดีตภพเสียก่อนที่จะให้วิบากในอดีตภพก็ให้ไม่ได้ เรียกว่า กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมก็ได้มีแล้ว คือ กรรมที่ทำในอดีตก็ไม่ให้วิบากในอดีต

(๓) กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมมีอยู่ หมายความว่า กรรมในอดีตที่ทำแล้วก็ยังไม่ให้วิบาก พอได้ความถึงพร้อมแห่งปัจจัยอื่นที่สนับสนุนในปัจจุบันภพก็ให้วิบากในปัจจุบันภพนั้น เรียกว่า กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมก็มีอยู่ คือ กรรมที่เกิดในปัจจุบันก็ให้ผลในปัจจุบัน

(๔) กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมไม่มีอยู่ หมายความว่า กรรมที่ทำแล้วในอดีตจะให้วิบากในปัจจุบันภพ แต่เพราะปัจจัยอื่นบกพร่อง ก็ล่วงเลยเวลาที่ตนจะให้ผล ก็หมดโอกาสให้ผล คือ กรรมในอดีตที่ยังไม่ให้วิบาก แต่จะให้วิบากในปัจจุบันภพของพระอรหันต์ผู้ปรินิพพานไปเสียก่อนในปัจจุบันภพ เรียกว่า กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมไม่มีอยู่ คือ กรรมที่ทำให้ปัจจุบันภพไม่ให้ผลในปัจจุบันภพ

(๕) กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมจักมี หมายความว่า กรรมในอดีตที่ทำแล้วควรจะให้ผลได้แต่ยังไม่ให้ผล เพราะรอความถึงพร้อมแห่งปัจจัยอื่นอยู่แต่พอได้ความถึงพร้อมแห่งปัจจัยในอนาคตเข้าก็ให้วิบาก เรียกว่า กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมจักมี คือ กรรมในอดีตจักให้วิบากในอนาคต

(๖) กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมจักไม่มี หมายความว่า กรรมที่ทำแล้วในอดีตจะให้ผลในอนาคต แต่ล่วงเลยเวลาให้วิบากของตนไปจึงหมดโอกาสให้ผล คือ กรรมในอดีตที่จะพึงให้วิบากในอนาคตอันไกลของพระอรหันต์ผู้จักปรินิพพานไปเสียก่อนในอนาคตอันใกล้ เรียกว่า กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมจักไม่มี คือ กรรมในอดีตมี แต่ให้วิบากในอนาคตไม่ได้

(๗) กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมก็มีอยู่ หมายความว่า ทิวฏฐัมมเวทนียกรรม ที่ทำในปัจจุบันภพ ก็ให้ผลในปัจจุบันภพ เรียกว่า กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมก็มีอยู่ คือ กรรมในปัจจุบันก็ให้วิบากในปัจจุบัน

(๘) กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมไม่มีอยู่ คือ กรรมที่ทำในปัจจุบันจะให้วิบากในปัจจุบัน แต่เพราะความบกพร่องแห่งปัจจัยที่ไปสนับสนุนกรรมอื่น จึงหมดโอกาสให้วิบากในปัจจุบันภพ คือ กรรมปัจจุบันที่จะให้วิบากในปัจจุบันภพของพระอรหันต์ผู้จะปรินิพพานไปเสียก่อนในปัจจุบันภพอันใกล้ เรียกว่า กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมไม่มีอยู่ คือ กรรมในปัจจุบันให้วิบากในปัจจุบันไม่ได้

(๙) กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมจักมี คือ กรรมที่เป็นอุปัชฌายะกรรม และอุปปราปรเวทนิยกรรม ที่กำลังเกิดในปัจจุบัน อันจะให้วิบากในอนาคต เรียกว่า กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมจักมี คือ กรรมปัจจุบันจักให้วิบากในอนาคต

(๑๐) กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมจักไม่มี คือ กรรมที่เป็นอุปัชฌายะกรรม จะให้วิบากในอนาคตตกไป แต่เพราะความบกพร่องแห่งปัจจัยอื่นจึงให้วิบากไม่ได้ แต่กรรมที่เป็นอุปปราปรเวทนิยกรรมที่กำลังเกิดในปัจจุบัน จะให้วิบากในอนาคตอันไกลของพระอรหันต์ผู้จะพึงปรินิพพานไปเสียก่อนในอนาคตภพอันใกล้ เรียกว่า กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมจักไม่มี คือ กรรมในปัจจุบันจักไม่ให้วิบากในอนาคต

(๑๑) กรรมจักมี วิบากของกรรมก็จักมี คือ กรรมที่จะพึงทำในอนาคตก็จักมี และจักให้วิบากในอนาคตด้วย เรียกว่า กรรมจักมี วิบากของกรรมก็จักมีอยู่ คือ กรรมในอนาคต จักให้วิบากในอนาคต

(๑๒) กรรมจักมี วิบากของกรรมจักไม่มี หมายความว่า กรรมที่จะทำในอนาคตจักมีแต่มีความบกพร่องแห่งปัจจัยอื่นพึงให้วิบากในอนาคตไม่ได้ เพราะกรรมในอนาคตที่จะพึงให้วิบากในอนาคตภพอันไกลของพระอรหันต์ผู้จะปรินิพพานไปเสียก่อนในอนาคตอันใกล้ เรียกว่ากรรมในอนาคตจักมีแต่วิบากของกรรมในอนาคตจักไม่มี

อโหสิกรรมที่กล่าวมานี้ คือ กรรมได้มีแล้ว ซึ่งแสดงตามอภิธรรมนัยตามสถานะความจริง ดังนั้น ผู้มีอโหสิกรรม ย่อมรับผลตามกรรมก็มี ไม่ต้องรับผลตามกรรมก็มี

๒) อโหสิกรรม ตามพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมาย ไว้ว่า กรรมที่เลิกให้ผล ไม่มีผลอีก ได้แก่ กรรมทั้งที่เป็นกุศลและอกุศลที่เลิกให้ผลเหมือนพืชที่หมดอายุเพาะปลูกไม่ขึ้นอีก^{๗๖}

๓) อโหสิกรรม ตามนัยของพระธรรมวิสุทธิกวี ให้ความหมายเป็น ๓ อย่าง คือ (๑) กรรมที่ให้ผลเสร็จแล้ว (๒) กรรมที่รอให้ผลอยู่แต่ไม่มีโอกาสหมดวาระของมันก็เป็นอโหสิกรรมไป เช่น ทิฏฐธัมมเวทนิยกรรมหรือกรรมที่ให้ผลในปัจจุบันเมื่อมันไม่มีโอกาสให้ผลมันก็หมดพลังหรืออุปัชฌายะกรรม คือ กรรมที่ให้ผลในชาติต่อไป เมื่อมันไม่มีโอกาสให้ผลก็หมด

^{๗๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๓.

พลั้ง (๓) กรรมที่เป็นอุปสรรคเหตุกรรม คือ กรรมในชาติต่อ ๆ ไปติดตามบุคคลใดไป เมื่อบุคคลนั้นเข้าสู่พระนิพพานแล้ว ไม่มีโอกาสติดตามไปอีกเพราะท่านไม่เกิดแล้ว กรรมนี้ก็เป็นอโหสิกรรมไป^{๗๗}

๔) อโหสิกรรม ตามนัยของเสฐียรพงษ์ วรรณปก คือ กรรมที่หมดโอกาสให้ผล เพราะเจ้าของกรรมนั้นประกอบคุณงามความดี (กรรมใหม่) อยู่ตลอดเวลา กรรมนั้นจึงไม่มีโอกาสให้ผลในเรื่องอโหสิกรรมนี้มีอุปมาเหมือนหมาไล่เนื้อ หมานั้นขอมวิ่งเต็มกำลังของมัน เนื้อก็วิ่งเต็มกำลังเช่นกัน ทันเมื่อใดขอมขย้ำเมื่อนั้น บางทีหมาวิ่งไม่ทัน เนื้อก็รอดไป อโหสิกรรมก็เช่นเดียวกัน เมื่อกรรมรอโอกาสให้ผลอยู่ หากหมดโอกาสให้ผลก็กลายเป็นอโหสิกรรมไป^{๗๘}

๕) อโหสิกรรม ตามนัยของวสิน อินทสระ มีความหมาย ๓ นัย คือ (๑) หมดแรง คือ ให้ผลจนสมควรแก่เหตุแล้ว เหมือนคนได้รับโทษจำคุก ๒ ปี เมื่อถึงกำหนดแล้วเขาย่อมพ้นจากโทษนั้น (๒) กรรมจะหยุดให้ผลเมื่อกรรมอื่นเข้ามาแทรกแซงเป็นครั้งคราว คือ กรรมดีจะหยุดให้ผลชั่วคราวเมื่อบุคคลทำกรรมชั่วแรง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้กรรมชั่วอันมีกำลังเขี้ยวกรากนั้นให้ผลก่อน ถ้าขณะที่กรรมชั่วกำลังให้ผลอยู่ มันจะหยุดให้ผลชั่วคราวเมื่อบุคคลผู้นั้นทำกรรมดีแรง ๆ (๓) บุคคลผู้ทำกรรมได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ตัดวิญญูคือการเวียนว่ายตายเกิดเสียได้มีชีวิตอยู่เป็นชาติสุดท้ายไม่เกิดในภพใหม่อีก กรรมย่อมหมดโอกาสให้ผลอีกต่อไป วิญญูณของผู้นั้นบริสุทธิ์หมดเชื้อ เหมือนเมล็ดพืชสิ้นยางเหนียวแล้ว ปลูกไม่ขึ้นอีกต่อไป เช่น กรรมของพระโมคคัลลานะ กรรมของพระองคุลิมาล เป็นต้น^{๗๙}

กล่าวโดยสรุปคำ ว่า ลักษณะอโหสิกรรมนั้นมีทั้งอโหสิกรรมกรรมดีและและอโหสิกรรมกรรมชั่วซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๒ นัย คือ (๑) อโหสิกรรมที่ตัวผู้กระทำความยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร กล่าวคือ เป็นการอโหสิกรรมของกรรมบางประเภทบางชนิดเท่านั้นทั้งที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรมแต่ไม่ได้หมายถึง อโหสิกรรมของกรรมอื่น ๆ ที่รอให้ผลอยู่ เพราะยังมีกรรมอื่นที่รอให้ผลอยู่นั่นเองด้วยเหตุเจ้าของกรรมหรือผู้กระทำความนั้น ๆ ยังมีขันธ ๕ และกิเลส และยังต้องเวียนว่ายตายเกิดใน ๓๑ ภูมิ ภูมิใดภูมิหนึ่งและ (๒) อโหสิกรรมที่ตัวผู้กระทำความหมด

^{๗๗} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), กฎแห่งกรรม, หน้า ๒๓-๒๔.

^{๗๘} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับกรรม, (กรุงเทพฯ : มปป.), หน้า ๒๕-๒๖.

^{๗๙} วสิน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เมธิต์ทราย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๒.

กิเลสเข้านิพพานและดับขันธ^๕ ได้หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารคือไม่กลับมาเกิดอีกแล้วเพราะไม่มีขันธ ๕ ที่จะเสวยวิบากของกรรมอีกต่อไปทั้งกรรมที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรม

๓.๖.๒ เกณฑ์พิจารณาโอหสิกรรม

โอหสิกรรมจัดได้ว่าเป็นกรรม ๑๒ อยู่ในหมวดที่เรียกว่า กรรมแบ่งตามระยะเวลาในการให้ผล และโอหสิกรรมจัดเป็นเรื่องที่อาจกล่าวได้ว่าก่อให้เกิดความเข้าใจผิดได้ว่า เมื่อทำกรรมแล้วอาจเป็นโอหสิกรรม ผู้กระทำก็ไม่ต้องรับผลของการกระทำ

เพราะฉะนั้นเมื่อพิจารณาจากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงเกณฑ์ในการพิจารณาโอหสิกรรมได้ ๓ ลักษณะ ก็คือ

(๑) เมื่อผลของกรรมให้ผลจนสมควรแก่เหตุแล้ว หมายความว่า กรรมดีและกรรมชั่วหมดแรงที่จะส่งผลอีกต่อไป ดังได้มีคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า เหมือนคนที่ได้รับโทษจำคุก ๒ ปี เมื่อถึงกำหนดแล้วเขาย่อมพ้นจากโทษนั้น นอกจากในระหว่าง ๒ ปี ที่ถูกจองจำอยู่ เขาจะทำความผิดซ้ำเข้าอีก ถ้าในระหว่างถูกจองจำอยู่เขาทำความดีมาก อาจได้ลดโทษลงเรื่อย ๆ การให้ผลของกรรมก็ทำนองเดียวกัน โดยปกติธรรมดาแล้วจะให้ผลจนหมดแรง นอกจากเวลาที่กำลังให้ผลอยู่นั้น บุคคลผู้นั้นทำชั่วเพิ่มขึ้น มันก็จะให้ผลรุนแรงมากขึ้น ถ้าเขาทำความดีมากขึ้น ผลชั่วก็จะเพลาลงในขณะที่กรรมดีกำลังให้ผล ถ้าเขาทำดีเพิ่มขึ้น ผลดีก็จะมีกำลังมากขึ้น ถ้าเขาทำกรรมชั่วในขณะที่นั้น ผลของกรรมก็จะเพลาลง^{๕๐}

(๒) เมื่อกรรมอื่นเข้ามาแทรกแซงเป็นครั้งคราว อุปมาเปรียบเทียบกับการวิ่งแข่งม้า ม้าตัวใดมีกำลังมากกว่า ม้าตัวนั้นย่อมถึงที่หมายก่อน ม้าตัวที่กำลังอ่อนกว่าก็ย่อมหมดกำลังไป ในการส่งผลของกรรมก็เช่นเดียวกัน กรรมใดหนักกว่ากรรมนั้นก็ส่งผลก่อน เช่น ธุกรรม ๕ ประการ หรือผู้ที่ปฏิบัติได้มานิสสัยดี ดังได้กล่าวมาข้างต้น ดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า กรรมดีจะหยุดให้ผลชั่วคราวเมื่อบุคคลทำกรรมชั่วแรง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้กรรมชั่วอันมีกำลังเขี้ยวกรากนั้นให้ผลก่อน ถ้าขณะที่กรรมชั่วกำลังให้ผลอยู่ มันจะหยุดให้ผลชั่วคราวเมื่อบุคคลผู้นั้นทำกรรมดีแรง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้กรรมดีให้ผลก่อน นี่หมายความว่าจำเป็นและเร่งด่วนเท่านั้น โดยปกติเมื่อกรรมอย่างหนึ่งให้ผลอยู่ กรรมอื่น ๆ ก็จะรอคอยเปรียบเหมือนพระราชามีพระราชภารกิจบางอย่างอยู่ หากมีภารกิจอย่างใดอย่างหนึ่งอันไม่รีบด่วนนัก ราชบุรุษหรืออำมาตย์มนตรีย่อมพักภารกิจนั้นไว้ จักนำความกราบทูลต่อเมื่อภารกิจที่ทรงอยู่ (เช่นทรงต้อนรับแขกเมืองอยู่) เสร็จไปแล้ว ถ้าหากเป็นภารกิจ

^{๕๐} วศิน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, หน้า ๓๑.

รับความจริง ๆ เป็นเรื่องสำคัญที่สุดก็สามารถนำความกราบบังคมทูลได้ทันที การรับสั่งด้วยแขกเมืองก็ต้องหยุดไว้ก่อน^{๔๑}

(๓) เมื่อบุคคลผู้ทำกรรมได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ มีความหมาย ๒ ลักษณะคือ (๑)บุคคลผู้นั้นได้ทำลายกิเลสตัดวัฏฏคือ การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารเลี้ยวได้มีชีวิตอยู่เพียงชาติเดียวไม่เกิดในภพใหม่อีก กรรมบางอย่างที่มีกำลังไม่พอไม่มีโอกาสให้ผลอีกต่อไปด้วยอำนาจแห่งกุศล วิบากคือมรรคผลนิพพาน จิตของผู้นั้นบริสุทธิ์หมดเชื้อเหมือนเมล็ดพืชที่หมดยางเหนียวปลูกไม่ขึ้นอีกต่อไป กรรมจะมีโอกาสให้ผลอยู่บ้างก็เฉพาะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น เช่น กรรมพระมหาโมคคัลลานะและกรรมของพระองค์อุลิมมา เป็นต้น (๒) บุคคลผู้นั้นหมดกิเลสในชั้นสันดานและไม่มีขั้นที่จะเสวยวิบากกรรมทั้งฝ่ายกุศลกรรมและฝ่ายอกุศลกรรมและได้ละสังขารไปจากโลกนี้แล้วและไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

๓.๖.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างกฎแห่งกรรมและอโหสิกรรม

กฎแห่งกรรมและอโหสิกรรมนั้นถือได้ว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเชื่อมโยงซึ่งกันและกันเป็นอย่างมาก เพราะกฎแห่งกรรมเป็นกฎที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเหตุเป็นผล กล่าวคือ ทำเหตุดีผลก็คือความดี ทำเหตุชั่วผลก็คือความชั่ว ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงวิบากของกรรมอย่างลงตัว และเมื่อวิบากของกรรมทั้งที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรมส่งผลต่อผู้กระทำความกรรมแล้ว ก็เป็นอันยุติบทบาทหน้าที่ของกรรมนั้น ๆ ไป หรือที่เรียกว่า อโหสิกรรม แต่เมื่อกรรมนั้น ๆ ได้อโหสิกรรมไปแล้วก็มีไว้ว่า กรรมอื่น ๆ จะไม่มีโอกาสส่งผลให้อีกต่อไปเพราะตราบใดที่ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่เจ้าของกรรมหรือผู้กระทำความกรรมนั้น ๆ ก็ยังต้องรับวิบากกรรมต่อไปอีกตราบเท่าที่ยังสร้างกรรมอยู่ ด้วยเหตุนี้กฎแห่งกรรมและอโหสิกรรมจึงเป็น (๑) ปัจจัยของการสร้างกรรมดี (๒) เป็นปัจจัยของการสิ้นกรรม โดยรายละเอียดเพื่อแสดงให้เห็นถึงปัจจัยทั้งสองให้เห็นเด่นชัดขึ้นมีดังต่อไปนี้

๓.๑ เป็นปัจจัยของการสร้างกรรมดี

กฎแห่งกรรมและอโหสิกรรมเป็นปัจจัยของการสร้างกรรมดี คือเป็นเหตุให้เกิดผลความดี หมายความว่า ความตระหนักรู้และเข้าใจถึงกฎแห่งความเป็นจริงของธรรมชาติ หรือที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม ซึ่งถือว่าเป็นกฎที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบและเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงว่า ชีวิตทุกชีวิตถูกควบคุมด้วยกฎแห่งกรรม และเมื่อกล่าวตามหลักพระพุทธศาสนาชีวิตทุกชีวิตไม่ว่าจะเสื่อมเจริญ สุข ทุกข์ ก้าวหน้า ถอยหลัง อายุสั้น อายุยืน เป็นต้น ล้วนขึ้นอยู่กับกรรมทั้งสิ้นคือการกระทำของมนุษย์เอง ไม่ได้ขึ้นอยู่กับอำนาจของดวงดาว พระเจ้า หรือแม้การเกิดเป็นมนุษย์ก็เกิดเพราะกฎแห่งกรรม ดังนั้น คำว่า อโหสิกรรมดังที่ได้อธิบายไว้ข้างต้นนั้น ถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญเพราะเป็นปัจจัย

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑ - ๓๒.

เกื้อหนุนให้คนประพฤติแต่กรรมดี ดังกฎแห่งกรรมที่ว่า ผู้ที่ทำดีย่อมได้รับผลดี ผู้ที่ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว ดังหลักการที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์หรือหัวใจแห่งคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ว่า “ไม่กระทำความปทุจริตทั้งปวง ทำกุศลสุจริตให้ถึงพร้อมชำระจิตใจของตนให้ผ่องแผ้ว นี่คือการสั่งสอนของพระพุทธศาสนาทั้งหลาย”^{๔๒}

๓.๒ เป็นปัจจัยของการสิ้นกรรม

กฎแห่งกรรมและอโหสิกรรมเป็นปัจจัยของการสิ้นกรรม ในที่นี้หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักการประพฤติปฏิบัติหรือวิถีทางแห่งการปฏิบัติเพื่อความสิ้นกรรม เช่น การประพฤติปฏิบัติของพระอรหันต์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทาสายกลาง ไม่เข้าไปใกล้ที่สุดสองอย่างยั้งนั้น ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำดวงตาให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบเพื่อความรู้ยิ่งเพื่อความตรัสรู้เพื่อนิพพาน...ปฏิปทาสายกลางนั้น ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แหละคือ ปัญญาอันเห็นชอบ ๑ ความดำริชอบ ๑ เจรจาชอบ ๑ การงานชอบ ๑ เลี้ยงชีวิตชอบ ๑ พยายามชอบ ๑ ระลึกชอบ ๑ ตั้งจิตชอบ ๑ ภิกษุทั้งหลาย นี่แหละคือ ปฏิปทาสายกลางนั้นที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำดวงตาให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้เพื่อ

นิพพาน๖๕ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นปฏิปทาให้ถึงความดับแห่งกรรม”^{๔๓}

กรรมในพระพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำเป็นคำกลาง ๆ ถ้าหากเป็นการทำความดีก็เรียกว่า กุศลกรรม ถ้าหากเป็นการทำความชั่วก็เรียกว่า อकुศลกรรม และกรรมนี้มีบ่อเกิดอยู่ ๓ ทวารด้วยกัน คือ กายทวาร วาจาทวารและมโนทวาร โดยพระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญของมโนกรรมหรือมโนทวารมากที่สุดเพราะการกระทำที่แสดงออกมาทางกายและวาจาอันล้วนเกิดขึ้นจากใจหรือจิตเป็นตัวบ่งการหรือมีเจตนาเป็นตัวกำหนดให้กระทำ ให้พูด ซึ่งกรรมหรือกฎแห่งกรรมนี้ยังจัดได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของหลักนิยาม ๕ คือ กรรมนิยาม จิตตนิยามพีช นิยาม อุตุนิยาม และธรรมนิยาม นอกจากนี้กรรมยังจัดแบ่งออกเป็นกรรม ๒ นัย คือ (๑)กรรมตามนัยแห่งพระไตรปิฎก คือ กรรม ๒ ได้แก่ กุศลกรรมและอกุศลกรรม กรรม ๓ ได้แก่ กายกรรม วาจากรรมและมโนกรรม และกรรม ๔ ได้แก่ กรรมดำ กรรมขาว กรรมไม่ดำไม่ขาวและกรรมทั้งดำและขาว และ (๒) ตามนัยแห่งพระอรรถกถาจารย์ ได้แก่ (๑) แบ่งตามระยะเวลาที่ให้ผล มี ๔ อย่าง คือ ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในชาติปัจจุบัน อุปปัชชเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในชาติหน้าคือชาติที่

^{๔๒} ส. ทิ. (ไทย) ๑๐/๕๐/๕๑-๕๒.

^{๔๓} อจ. นก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๔๕๑.

ถัดไป อุปราปรเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป และอโหสิกรรม กรรมที่ให้ผลเสร็จแล้ว หรือกรรมไม่มีผล (๒) กรรมแบ่งตามหน้าที่ในการให้ผล คือ ชนกรรม อุปัตถัมภกรรม อุปปีฬกรรม และอุปฆาตกรรม (๓) กรรมแบ่งตามลำดับความแรงในการให้ผล คือ คุรุกรรม อาสันนกรรม อาจิณณกรรม และกัตตาคารม โดยกรรมดังกล่าวมานี้ เมื่อเวลาให้ผลหรือวิปากกรรมจะส่งผลเป็น วิปากกรรมชั่วหรือดีนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ คติสมบัติ อุปธิสมบัติ กาลสมบัติ ปโยคสมบัติ หรือคติวัชิตุปฏิบัติ กาลวัชิตุและปโยควัชิตุ

๓.๗ แนวคิดเรื่องอภัยทานต่อการให้อภัยโทษ

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงอภัยทานนี้ว่าเป็น “มหาทาน”^{๘๔} หรือทานที่ยิ่งใหญ่และผลที่ได้รับเป็นห้วงบุญห้วงกุศล นำสุขมาให้ ให้อารมณ์อันเลิศมีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข อภัยทานจัดอยู่ในธรรมทาน อภัยทานเป็นการชนะเหนือทานอื่นๆ เป็นการพัฒนามาจากภายในใจของผู้ให้ ตัวอย่างพระเจ้าโสภณมหาราช จากกษัตริย์ที่กระหายสงครามมาเป็นมหาราชที่โลกไม่ลืม ทรงเป็นจักรพรรดิแห่งจักรวรรดิโมริยะผู้ปรีชาสามารถครองราชย์ พ.ศ. ๒๒๐ – ๒๕๐ ในยุคต้นของการครองราชสมบัตินั้น พระเจ้าโสภณทรงกระหายสงครามมาก ผลาญชีวิตผู้คนไปมากมายนับไม่ถ้วนจนได้รับพระราชสมัญญาว่า จัณหาโสภ แปลว่าอโศกทมิฬ คือ คุร้ายมาก แต่แล้วอยู่มาวันหนึ่งขณะทำสงครามยึดแคว้นกาลิงคะนั่นเอง จุดเปลี่ยนชีวิตของพระองค์ก็เดินทางมาถึง กองทัพของพระองค์เช่นฆาตกร ประชาชนผู้บริสุทธิ์ไปมากมายหลายแสนคน เลือดไหลนองทั่วพื้นปฐพีเป็นประหนึ่งทะเลเลือด ก่อให้เกิดความสลดพระทัยแก่พระเจ้าโสภณอย่างยิ่งชนิดที่ไม่เคยทรงเป็นมาก่อนด้วยลัทธิมาติฐานเพียงวบเดียวเท่านั้น ก็ทำให้พระองค์ทรงคิดได้ว่าสิ่งที่ทรงทำอยู่นั้น ไม่ถูกต้อง เพียงเพื่อชัยชนะของตนเพียงคนเดียวถึงกับต้องมีผู้คนบาดเจ็บและล้มตายกันเป็นจำนวนมาก ต่อมาจึงได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา ปฏิบัติศีล ๕ โดยเคร่งครัดไม่เบียดเบียนชีวิตผู้อื่น จากอโศกทมิฬผู้กระหายเลือดกระหายสงครามมากระหายธรรม คือ ความดีงามและสันติภาพแทน ทำให้พระองค์ทรงสร้างคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศได้เป็นอย่างมาก เป็นจอมจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่อย่างไม่อาจจะหาใครมาทัดเทียมได้

หลักธรรมที่ได้รับการยอมรับเป็นหลักธรรมเพื่อการปกครองของพระมหากษัตริย์มาโดยตลอดตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ และแม้ในสมัยปัจจุบันก็ยังยึดถือมี ๓ หมวด คือ จักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตถุและทศพิธราชธรรม หลักทศพิธราชธรรมนับว่าเป็นหลักธรรมสำคัญ

^{๘๔} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๓๕/๓๐๐.

ของพระมหากษัตริย์^{๕๕} แนวคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ไทย นับตั้งแต่สมัยสุโขทัย เป็นต้นมา ปรากฏว่าได้มีการพัฒนาการที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองในแต่ละยุคสมัย นอกจากแนวความคิดที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นที่มาของความยุติธรรม (The King is the Fountain of Justice) ซึ่งเป็นแนวคิดของการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษ อันเป็นที่ประจักษ์กันโดยทั่วไปแล้ว ยังมีแนวคิดแบบพ่อกับลูก เป็นรูปแบบการปกครองในยุคสุโขทัยตอนต้นยึดหลักพรหมวิหาร๔และทศบารมี ส่วนแนวคิดแบบธรรมราชาเริ่มเด่นชัดในยุคสุโขทัยตอนปลาย ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงดำรงพระองค์มั่นในทศพิธราชธรรมและได้นำมาปรับเข้ากับแนวคิดแบบเทวราชและเจ้าชีวิตในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงพระราชอำนาจเด็ดขาดเหนือชีวิตในแว่นแคว้น อย่างไรก็ตามแนวคิดแบบธรรมราชา และพ่อกับลูก ก็ได้กลับมามีบทบาทต่อการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์อีกครั้งหนึ่งในสมัยกรุงธนบุรีและทวีความสำคัญยิ่งขึ้นเป็นลำดับในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น^{๕๖}

ต่อมาในยุคปฏิรูปกฎหมายและการศาล ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นรัชสมัยที่แนวคิดพ่อกับลูกและธรรมราชามีบทบาทต่อการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษอย่างยิ่ง พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ นอกจากจะทำให้พระราชฐานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ต้องถูกรีดรอนลงจากเดิม จากการใช้พระราชอำนาจที่เด็ดขาดและเป็นอิสระมาสู่การใช้พระราชอำนาจตามขอบเขตในรัฐธรรมนูญแล้ว ยังทำให้แนวความคิดและรูปแบบของการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย ในรัชกาลปัจจุบันนี้เองได้มีการกำหนดรูปแบบของการพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไป ให้เป็นที่แน่นอนลงตัวโดยมีการตราพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ ๕) พ.ศ. ๒๕๑๗

^{๕๕} สุภาพรรณ ณ บางช้าง, “พุทธธรรมที่เป็นรากฐานของสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง”, หน้า ๑๗๔ – ๑๘๓.

^{๕๖} เพ็ญจันทร์ โชติบาล, พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ไทย, หน้า ๒๐๕ – ๒๐๖.

โดยให้เพิ่มเติมมาตรา ๒๖๑ ทวิ ในภาค ๗ ว่าด้วยอภัยโทษ เปลี่ยนโทษหนักเป็นเบาและลดโทษ ซึ่งให้คณะรัฐมนตรีเป็นผู้วางคำแนะนำต่อพระมหากษัตริย์ขอให้พระราชทานอภัยโทษ ทั้งนี้การพระราชทานอภัยโทษดังกล่าวต้องตราเป็นพระราชกฤษฎีกา^{๔๖}

อาจกล่าวได้ว่า การพระราชทานอภัยโทษ ซึ่งทวีความสำคัญเป็นอย่างสูงในปัจจุบัน เป็นผลมาจากสายสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎร ซึ่งยึดเหนี่ยวพระองค์เป็นเสมือนที่พึ่งสุดท้ายในการแสวงหาความยุติธรรม ตามขัดติยราชประเพณีในการปกครอง นำเอาคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับหน้าที่และคุณธรรมของพระมหากษัตริย์ คือ จักรวรรดิวัตร ๑๒ ราชสังคหวัตร ๔ ทศพิธราชธรรม ๑๐ และคุณธรรมที่พระมหากษัตริย์ควรประพฤติปฏิบัติในทศบารมี มาวางเป็นหลักและแปลความหมายให้เข้ากับยุคสมัย^{๔๗}

พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประเทศไทยก็ได้ทรงปฏิบัติทศพิธราชธรรมและบำเพ็ญทศบารมีมาช้านาน มีพระราชอำนาจในการที่จะพระราชทานอภัยโทษแก่พสกนิกรผู้ต้องอาญาแผ่นดินได้ อันเป็นการบำเพ็ญทานบารมีแผ่เมตตาไปยังพสกนิกรของพระองค์ เมื่อมีการลงโทษในการปกครองก็มักจะปรากฏเห็นเสมอๆว่ามีพระภิกษุผู้ใหญ่ในแต่ละยุคสมัยไปขอขมาบาปชีวิตนักโทษประหาร ให้ละเว้นการประหารเพื่อเป็นทาน ทศพิธราชธรรม หรือธรรมของพระราชา กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ ประกอบด้วย

๑. ทาน (การให้ คือ สละทรัพย์สิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์)

๒. ศีล (ความประพฤติดีงาม คือ สรรวมกายและวจีหาวรร ประกอบแต่การสุจริต รักษา กิตติคุณให้ความเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน)

๓. ปริจจาคะ (การบริจาค คือ เสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง)

๔. อาชชวะ (ความซื่อตรง คือ ซื่อตรงสัตย์ไว้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจไม่หลอกลวงประชาชน)

๕. มัททวะ (ความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ได้รับความรักภักดี แต่มีขาดยำเกรง)

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๘ – ๒๑๐.

^{๔๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.), หน้า ๕๑๘.

๖. ตปะ (ความทรงเดช คือ แผลแผลกเลสตัณหา มิให้มาครอบงำยับยั้งจิต ระวังยับยั้งข่มใจ ได้ไม่ยอมให้หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้สมบูรณ์)

๗. อักโกธะ (ความไม่โกรธ คือ ไม่กริ้วกราดลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัย ความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียกรรม มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองขุ่น วินิจฉัยความ และกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตนเอง)

๘. อวิหิงสา (ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่บีบบังคับกดขี่ เช่น เก็บภาษีขูดรีด หรือเกณฑ์ แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเห็จอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาญาแก่ ประชาชนผู้ใดเพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง)

๙. ขันติ (ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายเหนื่อยหน่าย เพียงไร ก็ไม่ทอดทิ้ง ถึงจะถูกข่มขู่ด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม)

๑๐. อวิโรธนะ (ความไม่คลาดธรรม คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ร้าย ลากสักการะ หรืออิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใดๆ สถิตมั่นในธรรมทั้งส่วนยุคิธรรม คือ เทียงธรรม กัณฺธิ นิติธรรม คือ ระเบียนแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมปะเพณีอันดีงามก็ดี ไม่ประพฤติก่อให้เกิดคลาดวิบัติไป)^{๔๙}

จักรวรรดิวัตร ๑๒ วัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ พระจริยาที่พระเจ้าจักรพรรดิพึงทรงบำเพ็ญสม่ำเสมอ ประกอบด้วย

๑. อนุโตชนสุมี พลกายสุมี (สงเคราะห์ชนภายในและพลกายกองทหาร)

๒. ขตุติเยสุ (สงเคราะห์กษัตริย์เมืองขึ้นทั้งหลาย)

๓. อนุยฺนเตสุ (สงเคราะห์เหล่าเชื้อพระวงศ์ ผู้ตามเสด็จเป็นราชบริพาร)

๔. พุราหุมนคหปติเกสุ (คุ่มkringพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย)

๕. เนคมชานปเทสุ (คุ่มkringชาวราษฎร์พื้นเมืองทั้งหลาย)

๖. สมณพุราหุมนคสุ (คุ่มkringเหล่าสมณพราหมณ์)

๗. มิกปกิจิสุ (คุ่มkringเนืองนที่เอาไว้สืบพันธุ์)

^{๔๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่

๑๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๔๐ - ๒๔๑.

๘. อธมมการปฏิกุเขโป (ห้ามปรามมิให้มีการประพฤติกการอันผิดธรรม)

๙. อธนานิ ธนานุปปทานิ (ทำนุบำรุงผู้ขัดสนไร้ทรัพย์)

๑๐. สมณพราหมณเณ อุปสงกมิตวา ปณฺหาปฺจณฺนิ (เข้าไปหาและสอบถามปัญหาละสมณพราหมณ)

๑๑. อธมฺมราคสุส ปหานิ (เว้นความกำหนัดในกามโดยอาการไม่เป็นธรรม)

๑๒. วิสฺมโลกสุส ปหานิ (เว้นโลกกล้ำ ไม่เลือกควรไม่ควร)^{๙๐}

หลักธรรมราชสังคหวัตถุ ๔ หรือสังคหวัตถุของผู้ครองแผ่นดิน (สังคหวัตถุของพระราชา, ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชน, หลักการสงเคราะห์ประชาชนของนักปกครอง)

๑. สัสตเมระ (ความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตร)

๒. ปุริสเมระ (ความฉลาดในการบำรุงราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมีความสามารถ)

๓. สัมมาปาสะ (ความรู้จักผูกผสานรวมใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น ให้นำคนจนกู้ยืมทุนไปสร้างตัวในพานิชยกรรม เป็นต้น)

๔. วาขเปยะหรือวาจาเปยะ (ความมีวาจาอันดูดีมีน้ำใจ น้ำคำควรดื่ม คือ รู้จักพูด รู้จักปราศรัย ไพเราะ สุภาพนุ่มนวล ประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์ เป็นทางแห่งสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีและความนิยมเชื่อถือ)^{๙๑}

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพุทธศักราช ๒๔๗๕ พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจอภัยโทษตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มีทศพิธราชธรรมเป็นธรรมปฏิบัติและทศบารมีที่ยังเป็นคุณสมบัติสำคัญของพระมหากษัตริย์ไทยมาแต่อดีตและถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน

การพระราชทานอภัยโทษนั้นเป็นสิ่งที่ควบคู่กันมากับการปกครองบ้านเมืองของไทย นับแต่แรกสร้างบ้านแปลงเมืองในยุคสุโขทัยเรื่อยมาโดยลำดับจนปัจจุบัน ไม่ว่าจะอยู่ภายใต้ระบอบการปกครองตามคติโบราณที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุดเด็ดขาดในแผ่นดิน ทั้งในทางอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการ หรือจะอยู่ภายใต้ระบอบการปกครองตามคติประชาธิปไตยที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้ใช้พระราชอำนาจภายในขอบเขตที่กำหนด

^{๙๐} ทิ.ป.า. (ไทย) ๑๑/๓๕/๖๕.

^{๙๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๓ -

ไว้ในรัฐธรรมนูญทั้งนี้โดยได้มีวิวัฒนาการไปตามสภาพการณ์ของบ้านเมืองที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัยอย่างน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งซึ่งจะได้พิจารณาในแต่ละยุคสมัยเป็นลำดับไปดังนี้^{๕๒}

๓.๘ ความสัมพันธ์ของอภัยทานกับการอภัยโทษ

พระพุทธศาสนามีการสอนเรื่องอภัยทานหรือการให้อภัยว่าเป็นสิ่งสำคัญ หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญที่จะนำพาสังคมให้มีความสุขร่มเย็น ลดปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคม จะเห็นได้ว่าพระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนานั้นได้เน้นถึงเรื่องบุญกิริยาวัตถุซึ่งประกอบด้วย ทาน ศีล ภาวนา^{๕๓} ด้วยทานนั้นเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันมากที่สุด ดังพุทธภาษิตที่ว่า “ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก” การที่จะให้บุคคลรักใคร่นั้นจะต้องเป็นผู้ให้ คือ ทานนั่นเอง แต่ทานที่ให้ผลสูงสุดคืออภัยทานหรือให้ความไม่มีภัย เป็นการแสดงถึงความรักและเมตตาต่อผู้อื่น ให้โอกาสผู้อื่นกลับตัวกลับใจมิให้กลับไปทำความผิดซ้ำอีก เป็นมาตรการที่ดีของสังคม การให้ความไม่มีภัยหรืออภัยโทษนั้นมีคุณค่าและความสำคัญในการดำเนินชีวิต ศีล ๕ เป็นหลักธรรมสำคัญที่สัมพันธ์กับการอภัยโทษ เป็นการให้ความไม่มีภัยต่อชีวิตผู้อื่น ให้ความไม่มีภัยต่อทรัพย์สินของผู้อื่น ให้ความไม่มีภัยต่อคู่ครองของตนเองและผู้อื่น ให้ความไม่มีภัยทางวาจาต่อผู้อื่นและเป็นการให้ความไม่มีภัยต่อผู้อื่นโดยการงดเว้นการด่าว่าร้ายอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท การอภัยโทษทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับอภัยทานเป็นพุทธสันติวิธีนำมาจัดการกับปัญหาความขัดแย้งเป็นจุดเริ่มต้นของการปรองดองและเป็นการสร้างบรรยากาศแห่งการสมานฉันท์ในปัจเจกบุคคล และประเทศชาติได้

ดังนั้น การอภัยโทษจึงมีคุณค่าและความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อวิถีการดำเนินชีวิตและการดำรงอยู่ของมนุษย์ในหลายมิติด้วยกันเป็นการพัฒนาจิตใจ ลดความมีตัวตนหรือความเห็นแก่ตัว เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ให้ทานไม่เบียดเบียน มีการรักษาศีล ทำจิตให้สงบ เรียนรู้การเข้าถึงความจริงของธรรมชาติคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทำให้หลุดพ้นจากการยึดมั่นถือมั่นในตัวตนหรือธรรมชาติ สามารถดำเนินกิจการต่างๆในทิศทางที่สร้างสรรค์ได้มากยิ่งขึ้น การให้อภัยจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการที่จะรักษาความสัมพันธ์อันดีต่อกันไว้และเป็นสิ่งที่จะช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่ได้ถูกทำลายลงไปให้

^{๕๒} เพ็ญจันทร์ โชติบาล, “พระราชทานอานาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ไทย”, หน้า ๑ – ๒๐.

^{๕๓} อ.อรรถกถา.(ไทย) ๑๕/๓๕/๒๕๕ – ๓๐๑

กลับมามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันใหม่ ที่สำคัญ การอภัยโทษเป็นการยุติผลกระทบข้ามภพข้ามชาติ การไม่ให้ภัย อาฆาตพยายาบาทผูกเวรจะทำลายเราข้ามภพข้ามชาติ ดังกรณีการจองเวรของนางจิณฺณมานวิกาชาติก่อนผูกพยายาบาทอาฆาตแค้นต่อพระพุทธเจ้ากรรมนั้นได้ส่งผลข้ามภพข้ามชาติ

๓.๕ การให้อภัยโทษตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ของไทยในอดีต

ลักษณะการปกครองสมัยสุโขทัยมีรูปแบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อำนาจอธิปไตยหรืออำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศอยู่ที่กษัตริย์หรือพ่อขุนเพียงพระองค์เดียว แต่กษัตริย์สุโขทัยปกครองประชาชนในลักษณะบิดาปกครองบุตร คือถือตนเป็นเสมือนพ่อของราษฎร บิดาย่อมมีหน้าที่ให้ความคุ้มครองป้องกันภัยและส่งเสริมความสมบูรณ์พูนสุขให้แก่บุตร บุตรย่อมต้องมิหน้าที่ให้ความเคารพนับถือต่อบิดา ฉะนั้นใดกษัตริย์นั้น หลักธรรมที่พระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัยต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติคือพรหมวิหาร ๔ ประกอบด้วย ๑) เมตตา ความรัก ๒) กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้น ๓) มุทิตา ความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ๔) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา^{๔๔} แม้ระบบการปกครองของสุโขทัยจะเป็นแบบเผด็จการเพราะอำนาจสูงสุดเด็ดขาดไม่ว่าจะด้านนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการ รวมอยู่ที่พ่อขุนเพียงพระองค์เดียวและพ่อขุนไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อประชาชน พ่อขุนจะยึดหลักคุณธรรมที่ต้องประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่งยวด บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูงสุดเรียกว่า ทศบารมีอันประกอบด้วย ๑) ทาน การให้ การเสียสละ ๒) ศีล การรักษากายวาจาให้อยู่ในหลักความประพฤติที่เป็นแบบแผนแห่งภาวะของตน ๓) เนกขัมมะ การออกบวช การปลีกตัวปลีกใจจากกาม ๔) ปัญญา ความรอบรู้ ความหยั่งรู้เหตุผล เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงและรู้จักแก้ไขปฏิบัติจัดการต่างๆ ๕) วิริยะ ความเพียร ความแก่ว้าวุ่นไม่เกรงกลัวอุปสรรค พยายามบากบั่นอดสาเห ก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ทอดทิ้งธุระหน้าที่ ๖) ขันติ ความอดทน ความทนทานของจิตใจ สามารถใช้สติปัญญาควบคุมตนให้อยู่ในอำนาจเหตุผลและแนวทางความประพฤติหรือการปฏิบัติที่ตั้งไว้เพื่อบรรลุจุดหมายอันชอบไม่ว่านานาจิเลส ๗) สัจจะ ความจริง คือ พุดจริง ทำจริงและจริงใจ ๘) อริยฐาน ความตั้งใจมั่น การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว วางจุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้แน่นอน และดำเนินตามนั้นแน่วแน่ ๙) เมตตา ความรักใคร่ ความปรารถนาดี มิมีตรี คิดเกื้อกูลให้ผู้อื่นและเพื่อนร่วมโลกทั้งปวงมีความสุขความเจริญ ๑๐) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ความวางใจสงบราบเรียบสม่ำเสมอ เทียงธรรม และดำรงอยู่ในธรรม ไม่เอน

^{๔๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๔ - ๑๒๖.

เอียงหรือห้วนไหวไปด้วยความยินดีร้าย ชอบชังหรือแรงเข้าวนชั่วๆ^{๕๕} จะเห็นได้ว่าการให้ความเมตตาและบำเพ็ญทานบารมีแก่ราษฎรมีมาตั้งแต่สมัยเริ่มอาณาจักรสุโขทัย ต่อมาเมื่ออาณาจักรได้ขยายออกไปทำให้เกิดความซับซ้อนของโครงสร้างทางการเมือง การปกครองแบบพ่อค้ากับลูกจึงถูกแทนที่ด้วยการปกครองแบบธรรมราชาซึ่งหมายถึงผู้ที่ใช้ธรรมะในการปกครองประชาชน พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระราชมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม ประกอบด้วย ๑) ทาน การให้ ๒) ศีล ความประพฤติดีงาม ๓) ปริจาคะ การบริจาคคือเสียสละความสุขสำราญเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ๔) อาชวระ ความซื่อตรง ๕) มัททวะ ความอ่อนโยน ๖) ตปะ ความทรงเดช ๗) อักโกธะ ความไม่โกรธ ๘) อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ๙) ขันติ ความอดทน ๑๐) อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรมคือวางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม^{๕๖} ซึ่งชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของแนวความคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ ที่เคยวางอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์อันพ้องกับลูกไปสู่แนวธรรมราชา^{๕๗}

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาพระมหากษัตริย์มีอำนาจล้นพ้น เกิดแนวความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทวราช การที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทวราชทำให้ความใกล้ชิดกับราษฎรยากที่จะเกิดขึ้นได้ การถวายฎีการ้องทุกข์ซึ่งเคยมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยก็ยังปรากฏมีอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา หากแต่เป็นไปด้วยความยากลำบากและเสี่ยงชีวิตเป็นอย่างมาก เพราะอาจได้รับโทษถึงชีวิต การใช้พระราชอำนาจในการลงโทษและการพระราชทานอภัยโทษมีลักษณะเด็ดขาดเป็นไปตามพระราชอัธยาศัยและพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์แต่เพียงพระองค์เดียว การใช้พระราชอำนาจในการอภัยโทษของพระมหากษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยาจึงเป็นการผสมผสานกันของแนวความคิดเทวราชและธรรมราชา การพระราชทานอภัยโทษหรือไม่นั้นสุดแล้วแต่พระบรมราชวินิจฉัย ถึงแม้จะมีการกราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษพระองค์ก็อาจจะไม่พระราชทานอภัยโทษให้ก็ได้^{๕๘} ในสมัยอยุธยาไม่ได้จำกัดการพระราชทานอภัยโทษแก่ผู้ต้องโทษเป็นรายบุคคลเท่านั้นแต่ยังมีการพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไปอีกด้วย โดยถือเป็นโบราณราชประเพณี

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๘ - ๒๔๐.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๐ - ๒๔๑.

^{๕๗} ภิรมย์ ธรรมศิริ, การทูลเกล้าถวายฎีกาพระมหากษัตริย์คุณในการพระราชทานความเป็นธรรมและการพระราชทานอภัยโทษ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒๘.

^{๕๘} บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, พระราชสถานะและพระราชอำนาจตามรัฐธรรมนูญ, สารานุกรมไทยฉบับกาญจนาภิเษก, (กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๖๔.

สำหรับองค์พระมหากษัตริย์เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติจะทรงพระกรุณาแก่ประชาชนทั้งปวงให้ลดทอนสาอากรขนอนตลาด และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ปล่อนักโทษจากการจองจำ

ในสมัยกรุงธนบุรีพระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาแก่ผู้ต้องพระราชอาญาใดๆ นั้น มิใช่ว่าเพราะเหตุที่ทรงมีพระบรมเชษานุภาพเป็นล้นพ้นเหนือชีวิตราษฎรในแผ่นดินที่จะทรงกระกรุณาปล่อยตัวผู้ใดตามพระราชอัธยาศัยหรือเพราะทรงเป็นธรรมราชาผู้เปี่ยมด้วยพระราชหฤทัยกรุณาแก่สัตว์ผู้ทุกข์ยากเดือดร้อนเท่านั้น หากเพราะทรงเป็นเสมือนบิดาซึ่งรักและเมตตาต่อพสกนิกรซึ่งเปรียบเสมือนธิดาของพระองค์อีกด้วย

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้มีพระบรมราชโองการให้ชำระพระราชกำหนดบทพระอัยการในแผ่นดินอันมีอยู่ในหอหลวงตั้งแต่พระธรรมศาสตร์ไป โดยจัดเป็นหมวดหมู่และปรับปรุงตัวบทกฎหมายให้ถูกต้องตามครรลองของความยุติธรรมหรือที่เรียกกันทั่วไปว่ากฎหมายตราสามดวงซึ่งในกฎหมายตราสามดวงมีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการพระราชทานอภัยโทษปรากฏอยู่ด้วย โดยสรุปมีใจความว่าการพิจารณาพระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษนั้น นอกจากจะพิจารณาความดีความชอบของนักโทษเป็นรายบุคคลไปแล้ว ยังต้องพิจารณาตามชั้นโทษของผู้กระทำความผิด โดยแบ่งตามโทษที่ผู้กระทำความผิดได้รับเป็นอุกฤษฏ์ กระจุกและมัดฉิมโทษ ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติก็ได้มีการพระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษที่ถูกจองจำและเมื่อมีการสร้างหอพระไตรปิฎกได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษซึ่งต้องโทษประหารชีวิตอีกครั้งหนึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชสมบัติก็ได้มีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ปล่อนักโทษ นอกจากนั้น ยังปรากฏว่ามีการพระราชทานอภัยโทษโดยมีเงื่อนไขขึ้น โดยพระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษที่มาอุกแก่โทษในความผิดของตน ทั้งนี้ได้มีการร่างพระบรมราโชวาทที่สั่งสอนนักโทษเหล่านั้น ตามแนวคำสอนทางพุทธศาสนาเพื่อให้นักโทษกลับตนยึดมั่นในความดีอันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของแนวคิดธรรมราชาที่มีต่อการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นรัชสมัยที่แนวความคิด พ่อกับลูกและธรรมราชามีบทบาทต่อการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษเป็นอย่างยิ่ง จะเห็นได้จากการพระราชทานอภัยโทษที่ปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการพระราชทานอภัยโทษในรูปของพระบรมราช

วินิจฉัยในอรรถคดีต่างๆ การพระราชทานอภัยโทษแก่ผู้ต้องโทษซึ่งพลเกล้าฯถวายฎีกา การพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไป

นับแต่สมัยสุโขทัย นอกจากหลักธรรมพรหมวิหารและการบำเพ็ญตบารมีเพื่อบรรลุนิพพานซึ่งจุดหมายสูงสุดแล้วได้พบว่ามีหลักธรรมที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติของผู้ปกครอง ๓ หมวด คือ จักรวรรดิวัตร ราชสังกหัตถุและทศพิธราชธรรม หลักธรรมทั้ง ๓ หมวดนี้ ได้รับการยอมรับ เป็นหลักธรรมเพื่อการปกครองของพระมหากษัตริย์โดยตลอด ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ และแม้ในสมัยปัจจุบันก็ยังยึดถือ หลักทศพิธราชธรรมนับว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญของพระมหากษัตริย์ ปัจจุบันได้รับการประยุกต์ให้เป็นหลักธรรมสำหรับผู้ทำหน้าที่ปกครอง บริหารงานในระดับต่างๆ ด้วย^{๕๕}

๓.๑๐ พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ไทย

พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ไทยสามารถปรับ “รูปแบบ” เข้ากับสภาพการณ์ของยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างสนิทสนมกลมกลืน โดยที่ยังสามารถคงเนื้อหาความอิสระเด็ดขาดของพระราชอำนาจไว้ได้โดยมั่นคงไม่เสื่อมคลาย

ในส่วนของรูปแบบที่สามารถปรับตัวเข้ากับยุคสมัยได้อย่างสอดคล้องนั้น ยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ อันเป็นช่วงเวลาที่ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับรัฐบาลเสื่อมทรามเป็นอย่างมาก แนวความคิดเห็นในส่วนที่เกี่ยวกับพระราชอำนาจอันไม่สอดคล้องกัน โดยเฉพาะในส่วนของพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษ อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวสละราชสมบัตินั้น ได้รับการคลี่คลายลงในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล เมื่อได้มีประกาศใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา อันมีบทบัญญัติที่ว่าด้วยการพระราชทานอภัยโทษรวมอยู่ด้วย ทั้งในส่วนของ การกำหนดรูปแบบขั้นตอนและวิธีการของการพระราชทานอภัยโทษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ

^{๕๕} สุภาพรรณ ณ บางช้าง, “พุทธธรรมที่เป็นรากฐานของสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗๔ – ๑๕๓.

พระราชทานอภัยโทษเป็นรายบุคคลซึ่งนับเป็นหัวใจสำคัญของการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษ

รูปแบบของการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษเป็นรายบุคคลดังกล่าว นั้นเป็นไปอย่างกว้างขวาง เนื่องจากขอบเขตการพิจารณาเรื่องราวขอพระราชทานอภัยโทษมิได้ จำกัดอยู่แต่เพียง เรื่อง ของอรรถคดี ซึ่งศาลได้พิจารณาพิพากษาแล้วนั้น หากแต่รวมถึงเรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้นหรือเกี่ยวข้องกับผู้ต้องคำพิพากษาคดีอาญาทั้งก่อน ระหว่างและภายหลังที่การพิจารณาคดี ในศาลยุติธรรมถึงที่สุดแล้วด้วย เช่น ผู้ฎีกาไม่ได้รับการอภัยโทษตามพระราชกฤษฎีกาพระราชทาน อภัยโทษ เพราะศาลมิได้ออกหมายจำคุกเมื่อคดีถึงที่สุดให้หรือผู้ฎีกาเคยมีความดีความชอบมาก่อน หรือมีเหตุอันควรปรานีอื่นๆ ซึ่งเรื่องเหล่านี้ผู้ฎีกาอาจยื่นมาเพื่อเป็นเหตุผลสนับสนุนการขอ พระราชทานอภัยโทษของตน นอกจากนั้นถ้าหากเป็นนักโทษต่างประเทศก็ยังมีข้อพิจารณาเพิ่มเติม อีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการร้องขอพระราชทานอภัยโทษจากประมุขของประเทศที่ผู้ฎีกาถือสัญชาติ หรือจากรัฐบาลของประเทศนั้น^{๑๐๐}

สำหรับการพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไปตามพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัย โทษ ซึ่งเป็นกรณีนักโทษเด็ดขาดทุกคนที่เข้าเกณฑ์กำหนดที่จะอยู่ในข่ายพระมหากรุณาธิคุณนั้น ก็ จะได้รับพระราชทานอภัยโทษ ลดหลั่นมากและน้อยตามประเภทของนักโทษหรือตามลำดับชั้น ของนักโทษแล้วแต่กรณีอย่างทั่วกัน^{๑๐๑} การพระราชทานอภัยโทษประเภทนี้ นับแต่ได้มีการ เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา ถึงแม้จะได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเพื่อให้สอดคล้องกับยุค สมัยเป็นลำดับมา เพิ่งจะปรากฏรูปแบบที่แน่นอนในรัชกาลปัจจุบันนี้เอง เมื่อได้มีการประกาศใช้ พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ ๕) พ.ศ. ๒๕๑๗

ใน ส่วนที่ว่าเนื้อหาของพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของ พระมหากษัตริย์ ยังคงความเป็นอิสระเด็ดขาดนั้นก็คือ การที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้ใช้อำนาจได้ตาม พระราชอัชฌาสัย โดยที่การพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยในคดีใด ไม่ว่าจะเป็นการพระราชทาน อภัยโทษหรือยกฎีกาแล้วแต่กรณี จะมีต้องทรงผูกพันตามความเห็นหรือคำแนะนำของ

^{๑๐๐} เพ็ญจันทร์ โชติบาล, อังใน ธาณินทร์ กรัยวิเชียร, “พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวในด้านกฎหมาย”, หน้า ๑๖๕.

^{๑๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๗.

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมหรือของคณะองคมนตรีซึ่งกราบบังคมทูลรายละเอียดขึ้นมาเป็นเบื้องต้น นับเป็นการยืนยันแนวคิดพื้นฐานที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นที่มาของความยุติธรรมได้อย่างแท้จริง

สำหรับเนื้อหาของการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไปนั้น แม้ในทางปฏิบัติจะไม่สามารถคงความเป็นอิสระเด็ดขาด โดยพระราชประสงค์และพระราชอัธยาศัย เช่น ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เนื่องจากการพระราชทานอภัยโทษในโอกาสอันเป็นมิ่งมงคลของบ้านเมือง ฝ่ายรัฐบาลจะเป็นผู้เสนอพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษให้ทรงลงพระปรมาภิไธยหากแต่การพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไปในแต่ละคราวรัฐบาลได้ยึดถือวโรกาสอันเป็นมิ่งมงคลของราชวงศ์จักรีมาเป็นหลักในการพระราชทานอภัยโทษนั่นเอง ซึ่งนอกจากจะเป็นเครื่องกระชับความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นแล้วยังเป็นเครื่องน้อมนำความจงรักภักดีมาสู่สถาบันพระมหากษัตริย์อีกประการหนึ่งด้วย

การอภัยโทษของประเทศไทยปัจจุบันมีหลักการสำคัญอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. หลักแห่งความเมตตา ใช้ธรรมของผู้ปกครองคือทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตรและราชสังคหัตถตามหลักพระพุทธศาสนา

๒. หลักแห่งความยุติธรรมโดยใช้หลักนิติธรรม คือ ใช้พระราชอำนาจทางกฎหมาย

๓. หลักแห่งอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา คือ การลงโทษผู้กระทำความผิดให้รู้สึกเข็ดหลาบและเกรงกลัวต่อโทษทัณฑ์

๔. หลักแห่งการบริหารกิจการราชทัณฑ์ เป็นการลดความรู้สึกของผู้ต้องโทษไม่ให้เป็นปรปักษ์ต่อสังคมและรู้จักปฏิบัติตนในทางที่ดี

๕. หลักแห่งความมั่นคงของประเทศ เป็นการรักษาความสงบเรียบร้อยและความเป็นธรรมในสังคม ให้ทุกคนสำนึกถึงความสมัครสมานสามัคคี

การพระราชทานอภัยโทษนี้มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการยุติธรรม กล่าวคือในกรณีที่กฎหมายนั้นมิได้สอดคล้องกับความยุติธรรมทางศีลธรรมหรือตามความรู้สึกนึกคิดของบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่กฎหมายลงโทษรุนแรงเกินไป และไม่ให้อำนาจศาลใช้ดุลพินิจตามสมควรแก่รูปคดีในแต่ละคดี ผลร้ายย่อมตกแก่ผู้ต้องคดีอาญาเหล่านั้นได้ เพราะกฎหมายก็ต้องเป็นกฎหมาย คราวใดที่กฎหมายยังมิได้รับการแก้ไขก็ต้องบังคับให้เป็นไปตามนั้น

นอกจากนั้นการพระราชทานอภัยโทษยังมีบทบาทในการแก้ไขความผิดพลาดของกระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อศาลได้มีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษ โดยหลักความศักดิ์สิทธิ์ของคำพิพากษา พระมหากษัตริย์ไทยในอดีตกาลเองก็ทรงเคารพในหลักการดังกล่าว โดยจะเห็นได้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งได้ทรงวางหลักในการฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษว่าจะต้องไม่เป็นการโต้แย้งคำพิพากษาศาลซึ่งถึงที่สุด อย่างไรก็ดี เป็นที่ยอมรับกันว่าคำตัดสินของศาลนั้นก็อาจผิดพลาดได้ ดังนั้นหากไม่มีมาตรการใดมาแก้ไขเยียวยาความผิดพลาดนั้นก็จะเป็นการยุติธรรมต่อผู้ได้รับผลของคำพิพากษาและจะเป็นมาตรการที่สามารถแก้ไขปัญหาได้โดยฉับพลันกว่ามาตรการอื่นโดยการใช้พระราชอำนาจดังกล่าวเป็นไปตามพระราชอัธยาศัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแต่เพียงพระองค์เดียว ในกรณีที่พระราชทานพระมหากรุณาลดหย่อนผ่อนโทษเป็นประการใดก็ได้

การพระราชทานอภัยโทษนี้มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในด้านผลของความยุติธรรมให้แก่พสกนิกรผู้ต้องคดีอาญาในอีกด้านหนึ่งกล่าวคือ ในกรณีกฎหมายนั้นมิได้สอดคล้องกับความยุติธรรมทางศีลธรรมหรือตามความรู้สึกนึกคิดของบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่กฎหมายลงโทษรุนแรงเกินไปและไม่ให้อำนาจศาลใช้ดุลพินิจตามสมควรแก่รูปคดีในแต่ละคดีได้ด้วย ผลร้ายย่อมตกแก่ผู้ต้องคดีอาญาเหล่านั้นได้ เพราะกฎหมายก็ต้องเป็นกฎหมายตราบิตที่กฎหมายยังมิได้รับการแก้ไขก็ต้องบังคับให้เป็นไปตามนั้น^{๑๐๒}

นอกจากนั้นการพระราชทานอภัยโทษยังมีบทบาทในการแก้ไขความผิดพลาดของกระบวนการยุติธรรม (miscarriage of justice) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อศาลได้มีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษอันเป็นที่รู้กันอยู่โดยทั่วไป โดยหลักความศักดิ์สิทธิ์ของคำพิพากษาพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตกาลเองก็ทรงเคารพในหลักการดังกล่าวโดยจะเห็นได้จากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งได้ทรงวางหลักในการฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษว่าจะต้องไม่เป็นการโต้แย้งคำพิพากษาศาลซึ่งถึงที่สุด เป็นที่ยอมรับกันว่าคำตัดสินของศาลนั้นก็อาจผิดพลาดได้ ดังนั้นหากไม่มีมาตรการใดมาแก้ไขเยียวยา ความผิดพลาดนั้นก็จะเป็นการยุติธรรมต่อผู้ได้รับผลของคำพิพากษา การพระราชทานอภัยโทษ การนิรโทษกรรมล้วนเป็นมาตรการในการแก้ไขความผิดพลาดของกระบวนการยุติธรรมทั้งสิ้น ยิ่งไปกว่านั้นมาตรการในการรื้อฟื้นคดีอาญาขึ้นพิจารณาใหม่อันเป็น

^{๑๐๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๕.

มาตรการในการแก้ไขความผิดพลาดประการหนึ่ง ซึ่งประเทศไทยได้นำมาใช้ในปัจจุบัน ก็เป็นเครื่องมือยืนยันได้เป็นอย่างดีการพระราชทานอภัยโทษจะเป็นมาตรการที่ได้เปรียบกว่ามาตรการอื่นๆ ที่กล่าวมา เพราะมาตรการเหล่านั้นใช้ได้โดยจำกัดและไม่สามารถแก้ไขได้โดยฉับพลันดังเช่นการพระราชทานอภัยโทษ

อาจกล่าวได้ว่า บทบาทของการพระราชทานอภัยโทษซึ่งทวีความสำคัญเป็นอย่างสูงในปัจจุบัน เป็นผลมาจากสายสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎร ซึ่งยึดเหนี่ยวพระองค์เป็นเสมือนที่พึ่งสุดท้ายในการแสวงหาความยุติธรรม หลักธรรมการปกครองที่พระองค์ทรงยึดมั่นตลอดระยะเวลาที่พระองค์ครองสิริราชสมบัติอันยาวนานกว่า ๖๖ ปี ในฐานะประมุขของรัฐปกครองแผ่นดินยาวนานได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตรและราชสังคหวัตถุเป็นที่แจ้งประจักษ์ว่าทรงใช้พระราชอำนาจนี้ตามกฎหมายด้วยความเที่ยงธรรมและมีเมตตาเสมอต้นเสมอปลาย ส่งผลให้เกิดประโยชน์สุขแก่พสกนิกรผู้ต้องโทษอาญาแผ่นดินโดยตรงทั้งครอบครัวของเขาเหล่านั้นก็ได้รับประโยชน์สุขอีกชั้นหนึ่งด้วย

๓.๑๐.๑ การพระราชทานอภัยโทษในคดีที่ไม่ใช่โทษทางอาญา

การขอพระราชทานอภัยโทษที่ไม่ใช่โทษทางอาญานั้นเคยได้มีการประชุมหารือการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างสำนักราชเลขาธิการกับส่วนราชการภายนอก เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๔๘ เกี่ยวกับการขอพระราชทานอภัยโทษที่ไม่ใช่โทษทางอาญา ได้ผลการหารือว่า พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษตามรัฐธรรมนูญ มาตรา ๒๒๕ นอกจากจะเป็นโทษตามประมวลกฎหมายอาญาแล้ว ยังหมายรวมถึงโทษอย่างอื่นด้วยเช่น โทษทางวินัย โทษตัดสิทธิทางการเมือง โทษยึดทรัพย์ตามกฎหมายฟอกเงิน เป็นต้น พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษตามรัฐธรรมนูญนั้นไม่ได้ระบุว่าเป็นโทษประเภทใด ดังนั้น พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษจึงมีความหมายกว้าง รวมทั้งโทษทางอาญาและโทษทางวินัยหรือทัณฑ์ตามกฎหมายอื่นด้วย ดังนั้น พระมหากษัตริย์จึงอาจใช้พระราชอำนาจพระราชทานอภัยโทษ ลดโทษ เปลี่ยนโทษ แก่ผู้ถูกลงโทษทางวินัยหรือทัณฑ์อื่นได้

กรณีศึกษาเกี่ยวกับโทษทางวินัยที่ขอพระราชทานพระมหากรุณาขอพระราชทานอภัยโทษ ซึ่งมีกรณีทีกล่าวที่ขานกันจนเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในเรื่อง “พระมหากรุณาธิคุณในกรณีวิกฤต

ตุลาการ”^{๑๐๓}ซึ่งปัญหาในวงการตุลาการเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. ๒๕๓๔ – ๒๕๓๕ เกี่ยวกับการเสนอชื่อผู้เหมาะสมเข้าดำรงตำแหน่งประธานศาลฎีกาแทนบุคคลเดิมที่จะเกษียณอายุราชการในวันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๓๔ โดยมีเหตุเบื้องต้นมาจากความคึกเหิมที่ไม่สอดคล้องกันในคณะกรรมการตุลาการและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมซึ่งต่างก็สนับสนุนบุคคลที่ตนพิจารณาว่าเหมาะสมเข้าดำรงตำแหน่งประธานศาลฎีกา ทักษะที่แตกต่างกันดังกล่าวได้เกิดขึ้นในวงการตุลาการด้วย เหตุการณ์เริ่มวิกฤตเมื่อฝ่ายตุลาการชุมนุมคัดค้านการกระทำของฝ่ายบริหาร^{๑๐๔} อันมีผลให้ข้าราชการตุลาการถูกลงโทษทางวินัยจำนวน ๑๑ ราย ^{๑๐๕} กรณีการลงโทษข้าราชการด้วยการปลดออกและให้ออกจำนวนหลายรายดังกล่าวเพิ่งปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในวงการตุลาการ นับเป็นจุดวิกฤตสำคัญที่ยากจะหาหนทางแก้ไขและย่อมมีผลกระทบต่อสถาบันตุลาการ ทั้งนี้เนื่องจากผู้ถูกลงโทษทาง วินัยเป็นทั้งข้าราชการตุลาการในระดับสูง ข้าราชการตุลาการหลายท่านรวมทั้งผู้ที่ถูกลงโทษจึงได้ร่วมกันทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขอพระราชทานความเป็นธรรมและขอพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณ โดยมีทั้งฎีกาของผู้ที่ถูกลงโทษ ๑๑ ราย และฎีกาของผู้พิพากษาศาลฎีกา ศาลอุทธรณ์ และศาลชั้นต้น รวม ๑๕๓ ราย เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระมหากรุณาลดหย่อนผ่อนโทษ โดยมีพระราชกระแสว่า ข้าราชการตุลาการทั้ง ๑๑ ราย ที่มีส่วนในการชักชวนปลุกปั่นก่อให้เกิดการประชุมหรือชุมนุมผู้พิพากษาเพื่อนำผลไปก้าวร้าวคูหมีน ผู้บังคับบัญชาหรือต่อต้านการปฏิบัติงานของผู้บังคับบัญชา ตลอดจนมีส่วนในการใช้ทรัพย์สินของทางราชการในการชักชวนปลุกปั่นดังกล่าว อันเป็นเหตุแห่งการแตกแยกความสามัคคี ระหว่างข้าราชการอย่างเห็นได้ชัด แม้จะมีความผิดร้ายแรง แต่ก็ยังมีเหตุผลบางประการที่ควรลดหย่อนได้ เนื่องจากบุคคลทั้ง ๑๑ ราย เป็นข้าราชการตุลาการชั้นผู้ใหญ่ เคยรับราชการสนองพระเดชพระคุณมานาน และครองตำแหน่งสำคัญ ตลอดจนเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ และมีประวัติการรับราชการได้ผลดี ทั้งได้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาเพื่อขอพระราชทานพระมหากรุณาเพื่อทรงขจัด ปัดเป่าเหตุร้ายแรงครั้งนี้ให้หมดไป จึงเห็นสมควรลดหย่อนผ่อนโทษเป็นโทษงดบำเหน็จความชอบตามที่ฯพณฯ เสนอมา เพื่อให้เป็นไปตามพระราชกระแสที่ได้

^{๑๐๓} ศาลฎีกา, *เฉลิมพระเกียรติฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี*, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๕.), หน้า ๖๗.

^{๑๐๔} คำสั่งกระทรวงยุติธรรมที่ ๑๕๐/๒๕๓๕, (๒๕๓๕, ๓ มีนาคม), เรื่องลงโทษข้าราชการตุลาการ.

^{๑๐๕} คำสั่งกระทรวงยุติธรรมที่ ๑๔๖/๒๕๓๕, (๒๕๓๕, ๓ มีนาคม), เรื่องลงโทษข้าราชการตุลาการ.

ลดหย่อนผ่อนโทษ กระทรวงยุติธรรมจึงได้ยกเลิกคำสั่งเรื่องลงโทษข้าราชการตุลาการ ๑๑ ราย ออกจากราชการ ลงวันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๓๕ ทั้งหมด อันเป็นผลให้ข้าราชการทั้ง ๑๑ ราย ดังกล่าวสามารถปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งต่างๆ ได้ดังเดิม พระมหากษัตริย์คุณที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีต่อข้าราชการในวงการตุลาการครั้งนี้ เป็นพระราชอำนาจในขอบเขตที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ดังปรากฏตามหนังสือของสำนักกราชเลขาธิการ ที่ รล ๐๐๖/๑๕๕ ลงวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๓๕ ซึ่งแจ้งและตั้งข้อสังเกต ดังนี้ ตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจใน การพระราชทานอภัยลดโทษ แต่มิได้มีพระราชอำนาจ “ลดโทษ” หรือ “เพิ่มโทษ” เกี่ยวกับเรื่องนี้ เป็นการพระราชทานพระมหากษัตริย์ให้ลดโทษจากโทษให้ออก (โทษขั้นสูงกว่า) ลงมาเป็นโทษงดบำเหน็จความชอบ (โทษขั้นต่ำกว่า) ดังนั้น เป็นการ “ให้ลดหย่อนโทษ” ไม่ใช่ “ให้ลงโทษ” บันทึกลงจากสำนักกราชเลขาธิการดังกล่าวข้างต้นย่อมยืนยันถึงการให้พระราชอำนาจในทางพระมหากษัตริย์คุณโดยแท้ มิได้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยในเนื้อหาแห่งคดี ในกรณีนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงเป็นที่มาแห่งความยุติธรรมอย่างแท้จริง กรณีผู้ต้องโทษความผิดที่เป็นโทษทางวินัย ก็สามารถขอพระราชทานอภัยโทษได้ ซึ่งแม้จะไม่ใช้กรณีโทษทางอาญาแต่กรณีนี้จะจัดอยู่ในกรอบของการพระราชทานอภัยโทษตามจารีตหรือตามกรอบของรัฐธรรมนูญ

๓.๑๐.๒ การพระราชทานอภัยโทษในคดีที่มีโทษทางอาญา

การอภัยโทษตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เป็นการอภัยโทษที่มีผลในทางปฏิบัติที่มีอยู่ตามระบบโดยมีการพัฒนาในทางตัวบทกฎหมายมายาวนาน และมีผลในทางปฏิบัติที่มีผลต่อนักโทษจำนวนมาก สามารถดำเนินการได้อย่างเป็นระบบโดยอาศัยหน่วยงานราชการที่มีหน้าที่โดยตรงรับผิดชอบอยู่แล้วดำเนินการทั้งการอภัยโทษเป็นรายบุคคล และการอภัยโทษเป็นการทั่วไป

๑. การอภัยโทษเป็นรายบุคคล

การขอพระราชทานอภัยโทษของไทยเดิมบทบาทหลักจะเป็นหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทย ต่อมาบทบาทนี้เป็นหน้าที่ของกระทรวงยุติธรรมตามที่กฎหมายกำหนดในคดีที่มีโทษทางอาญาผลของการพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยมี ๓ แนวทาง คือ

๑. พระราชทานอภัยโทษปล่อยตัว ได้แก่กรณีที่ทรงเห็นว่าผู้ต้องโทษสมควรได้รับพระมหากษัตริย์ปล่อยตัว ไม่ว่ารัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมหรือคณะองคมนตรีจะถวายความเห็นมาในแนวทางใดก็ตาม

๒. พระราชทานอภัยโทษลดโทษ แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท

(๑) โดยการพระราชทานอภัยโทษเปลี่ยนแปลงประเภทของโทษที่รุนแรงให้น้อยลง เช่น ลดโทษจากประหารชีวิตเป็นโทษจำคุกตลอดชีวิตหรือเป็นโทษที่มีกำหนดระยะเวลา

(๒) โดยการผ่อนคลายความตึงเครียดอันเกิดจากการลงโทษลักษณะผ่อนหนักให้เป็นเบาหรือปรับให้รับโทษเพียงบางส่วน เช่น พระราชทานอภัยโทษจากโทษจำคุก ๕๐ ปี เป็นโทษจำคุก ๓๐ ปี หรือพระราชทานอภัยโทษจำคุก ๑๕ ปี เป็นต้น

๓. ทรงยกฎีกา หากทรงเห็นว่ากรณีของผู้ต้องโทษรายใดยังไม่สมควรได้รับพระราชทานอภัยโทษก็จะทรงยกฎีกา แม้แต่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมหรือคณะองคมนตรีจะพิจารณาเห็นสมควรอภัยโทษก็ตาม ทั้งนี้ เนื่องจากพระราชอำนาจดังกล่าวเป็นพระราชอำนาจโดยเด็ดขาดไม่ผูกพันกับความเห็นของบุคคลใด เมื่อได้มีพระบรมราชวินิจฉัยอย่างใดแล้ว สำนักพระราชธิการจะได้เชิญพระราชกระแสแจ้งกลับไปยังนายกรัฐมนตรี เพื่อปฏิบัติหรือเพื่อทราบเกล้าฯ ต่อไป^{๑๐๖}

กรณีพระราชทานอภัยโทษ สำนักพระราชธิการจะมีหนังสืออัญเชิญพระราชกระแสมายังนายกรัฐมนตรี ในรูปของพระราชหัตถเลขาพระราชทานอภัยโทษเพื่อแจ้งให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมทราบและดำเนินการต่อไป ส่วนกรณียกฎีกา นายกรัฐมนตรีจะมีหนังสือแจ้งมาจากสำนักนายกรัฐมนตรีในรูปของคำสั่งนายกรัฐมนตรี เรียบร้อยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมให้ทราบว่าได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาแล้วโปรดเกล้าฯ ให้ยกฎีการายนี้เสีย^{๑๐๗}

๒. การอภัยโทษเป็นการทั่วไป

การอภัยโทษทั่วไปเป็นการให้อภัยโทษแก่ผู้ต้องโทษจำนวนมาก เป็นรูปแบบที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ดั้งเดิมของการอภัยโทษของไทยที่เป็นการแสดงออกถึงพระเมตตาคุณของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อราษฎรของพระองค์ในวโรกาสที่สำคัญต่างๆ โดยถือเป็นการทรงบำเพ็ญอภัยทานด้วย เช่น การอภัยโทษในพิธีบรมราชาภิเษก

^{๑๐๖} ธงทอง จันทรางศุ, “พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในกฎหมายรัฐธรรมนูญ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.), หน้า ๑๕๘.

^{๑๐๗} สุพจน์ ธรรมา, “การศึกษาระบบการอภัยโทษ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๕๔.

อภัยโทษจึงเป็นการแสดงถึงความรักและเมตตาต่อผู้ต้องโทษ ให้โอกาสกลับตัวกลับใจมิให้กลับไปทำความผิดซ้ำอีก เป็นมาตรการที่ดีของสังคม การอภัยโทษเกิดขึ้นพร้อมๆกับการลงโทษและการลงโทษเกิดขึ้นพร้อมๆกับการมีกฎหมายโดยเฉพาะกฎหมายอาญา ในสมัยอดีตพระมหากษัตริย์เป็นผู้ออกกฎหมายหากมีการกระทำผิดในทางอาญาใดตามที่กฎหมายกำหนดก็ย่อมต้องได้รับโทษ และในความเป็นจริงในสังคมมนุษย์ทุกยุคทุกสมัยก็ยอมรับกันอยู่ว่าหากจะอาศัยแต่กฎหมายย่อมไม่อาจให้เกิดความยุติธรรมได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นจึงต้องแก้ไขความผิดพลาดคลาดเคลื่อนด้วยการอภัยโทษด้วยเหตุผลในการให้อภัยโทษซึ่งมิใช่เหตุผลในทางกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อศาลได้มีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษ อันเป็นที่รับรู้กันอยู่โดยทั่วไปโดยหลักความศักดิ์สิทธิ์ของคำพิพากษาพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตเองก็ทรงเคารพในหลักการดังกล่าว โดยจะเห็นได้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งได้ทรงวางหลักในการฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษว่า จะต้องไม่เป็นการโต้แย้งคำพิพากษาศาลซึ่งถึงที่สุด การยอมรับผิดตามผลของคำพิพากษาจึงเป็นเรื่องสำคัญต่อการอภัยโทษ การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษนั้นจะต้องไม่เป็นการคัดค้านคำพิพากษา ทั้งนี้ เพราะพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา ๒๓ บัญญัติไว้ว่า คดีที่ศาลฎีกาได้พิจารณา พิพากษาหรือมีคำสั่งแล้วคู่ความไม่มีสิทธิที่จะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาคัดค้านคดีนั้นต่อไป

การอภัยโทษเป็นการทั่วไปมิใช่ควรพิจารณา คือ เดิมพระราชกฤษฎีกาแต่ละฉบับที่ผ่านมานั้นจะกำหนดความผิดซึ่งไม่อยู่ในข่ายได้รับพระราชทานอภัยโทษไว้ ขึ้นอยู่กับนโยบายทางอาญาตามภาวะการณ์ของสังคมในขณะนั้น เช่นความผิดต่อความมั่นคงของรัฐบาลในราชอาณาจักร ความผิดต่อกฎหมายว่าด้วยยาเสพติดให้โทษเป็นต้น การกำหนดความผิดซึ่งไม่อยู่ในข่ายได้รับพระราชทานอภัยโทษนั้นได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากนักกฎหมายบางท่านว่าเป็นการไม่ยุติธรรมและไม่ให้โอกาสแก่ผู้ต้องโทษทั้งยังเป็นการกระทำที่แบ่งแยกและเลือกปฏิบัติด้วย

เมื่อพิจารณาหลักการทางพระพุทธศาสนาการบำเพ็ญทานบารมีแห่งองค์พระมหากษัตริย์ และหลักธรรมในการปกครองไม่ว่าจะเป็นพรหมวิหารธรรม จักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตถุหรือทศพิธราชธรรมซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยทรงยึดถือปฏิบัติแล้ว การพระราชทานอภัยโทษเป็นพระราชอำนาจตามพระราชอัธยาศัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแต่เพียงพระองค์เดียว ในการที่จะพระราชทานพระมหากรุณาลดหย่อนผ่อนโทษเป็นประการใดก็ได้ ดังนั้นการวางนโยบายทางอาญาในการจำแนกลักษณะของความผิด หรือชนิดของนักโทษที่สมควรจะให้อภัย

โทษหรือไม่ให้อภัยโทษในพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไปนั้นจึงมีความสำคัญ

นอกจากจะต้องคำนึงถึงวาระสำคัญของบ้านเมืองตามจารีตประเพณีแล้วยังมีข้อควรพิจารณาด้วยว่า การอภัยโทษหมู่เป็นการที่สังคมยอมรับนักโทษประเภทใดให้กลับคืนสู่สังคมหรือไม่ยินดีที่จะให้นักโทษที่มีลักษณะเช่นใดกลับคืนสู่สังคม ฝ่ายบริหารซึ่งวางนโยบายสำหรับการอภัยโทษหมู่นั้นไม่ควรที่จะกำหนดนโยบายโดยลำพังแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่ควรที่จะต้องคำนึงถึงความประสงค์ที่แท้จริงของสังคมโดยรวมเป็นสำคัญด้วย ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับการนี้จะต้องหาวิธีหาความประสงค์ของสังคมให้แจ้งได้เสียก่อน ก่อนที่จะมีการวางบทบัญญัติกำหนดสิทธิของนักโทษในเรื่องนี้ รัฐธรรมนูญได้บัญญัติหลักการไว้ให้พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษ ซึ่งเป็นหลักการที่วางไว้อย่างกว้าง ปราศจากเงื่อนไขจำกัดกรอบอำนาจทำให้เกิดความไม่ชัดเจนในทางปฏิบัติว่า หากมีกรณีอย่างหนึ่งอย่างใดแล้วจะขอพระราชทานอภัยโทษได้หรือไม่หรือเรียกว่าการอภัยโทษ ตามจารีตประเพณีพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษตามรัฐธรรมนูญ มาตรา ๒๒๕ นอกจากจะเป็นโทษตามประมวลกฎหมายอาญาแล้ว ยังหมายความรวมถึงโทษอย่างอื่นด้วยเช่น โทษทางวินัย การพระราชทานอภัยโทษตามจารีตประเพณีนั้นจะมีขอบข่ายที่กว้างขวางกว่าการพระราชทานอภัยโทษตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งการขอพระราชทานอภัยโทษตามจารีตประเพณีนั้นสามารถทูลเกล้าฯ ถวายขอพระราชทานอภัยโทษได้ทุกขั้นตอนนับตั้งแต่ได้กระทำความผิดเกิดขึ้นแล้ว การอภัยโทษตามจารีตประเพณีนั้นประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามีได้กำหนดหลักเกณฑ์ไว้โดยตรงแต่โดยผลของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มาตรา ๒๒๕ ซึ่งยังคงรับรองพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษตามที่ทรงมีตามพระราชประเพณีอยู่ ดังนั้นการอภัยโทษตามจารีตประเพณีจึงยังคงมีวิธีปฏิบัติที่เป็นไปตามจารีตประเพณีซึ่งเมื่อราษฎรผู้ใดได้รับความเดือดร้อนก็จะทูลเกล้าฯ ถวายเรื่องราวต่อพระมหากษัตริย์เพื่อขอพื้พระบารมี

ดังนั้น การให้อภัยโทษตามระบอบการปกครองในสังคมไทยปัจจุบันจะมีรูปแบบของการพระราชทานอภัยโทษ ๓ ลักษณะคือ ประการแรกการพระราชทานอภัยโทษเป็นรายบุคคล พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษรายบุคคลของพระมหากษัตริย์ยังคงความเป็นอิสระตามพระราชอัธยาศัย โดยที่การพระราชพระบรมราชวินิจฉัยในคดีใด ไม่ว่าจะเป็นการพระราชทาน

อภัยโทษหรือการยกโทษ จะมีต้องทรงผูกพันตามความเห็นหรือคำแนะนำของรัฐมนตรีว่าการทรง
 ยุติธรรมและคณะองคมนตรี ประการที่สองการพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไป จะเป็นการให้
 อภัยโทษแก่ผู้ต้องโทษเป็นจำนวนมากอันเป็นการแสดงออกถึงพระเมตตาคุณของ
 พระมหากษัตริย์ที่มีต่อราษฎรของพระองค์ในวโรกาสสำคัญๆ เช่น การอภัยโทษในพิธีบรม
 ราชาภิเษก วันเฉลิมพระชนมพรรษาโดยตราเป็นพระรากฤษฎีกา ประการสุดท้ายการขออภัยโทษ
 ตามจารีตประเพณีซึ่งเป็นบทบัญญัติที่มีไว้ขจัดปัดเป่าความไม่ยุติธรรมทั้งมวล เป็นเรื่องพระราช
 อำนาจตามที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้ ซึ่งเป็นเรื่องที่กว้างขวางกว่าการอภัยโทษตามกฎหมาย และต้อง
 เป็นกรณีที่น่าอกเหนือออกมาจากกรอบของการอภัยโทษตามกฎหมายอีกชั้นหนึ่ง